

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Reflexe výchovy romských dětí v náhradní rodinné péči
Antropologická perspektiva výzkumu

Bc. Lucie Pelikánová

Diplomová práce
2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie PELIKÁNOVÁ**
Studijní program: **N6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Reflexe náhradní rodinné péče z pohledu dětí, resp. dospělých v ní vychovaných a náhradních rodičů
Zaměřeno na identitu ?dětí? z romské minority**
Zadávací katedra: **Katedra sociálních věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Hlavním tématem diplomové práce je reflektovat vnímání života dětí, resp. dnes již dospělých lidí, kteří vyrůstali v náhradní rodinné péči. Propojení teoretického pozadí, vlastního terénního výzkumu a rozhovorů s respondenty se bude zaměřovat na problematiku identity v náhradní rodině, specifika v přístupu k výchově, sporu biologického a kulturního determinismu či kontaktu s biologickou rodinou, resp. romskou minoritou. Respondenti budou z řad náhradních rodičů a dospělých, kteří byli vychováváni v náhradní rodině. Část práce bude věnována i reakcím široké veřejnosti a obrazu této problematiky v českých médiích.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Ethnicity and nationalism : anthropological perspectives*. London : Pluto Press, 1993. 179 s. ISBN 0-7453-0701-9.
- ERIKSON, Erik, H. *Dětství a společnost*. Praha : Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-7203-380-8.
- ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak : dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. 1.vyd. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5
- Romové v České republice. 1.vyd. Praha: Socioklub, 1999.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče*. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Lada Viková
Katedra sociálních věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2009

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2010

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Petr Pabian, Th.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Prohlášení autorky:

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 31.3.2010

Lucie Pelikánová

SOUHRN

Diplomová práce je zaměřena na průběh výchovy romských dětí v náhradní rodinné péči v České republice. Hlavní oblastí zájmu jsou rodiny s jedním nebo více dětmi, které jsou v současnosti již dospělé. Respondenti tak mohou reflektovat celý průběh výchovy svěřených dětí. Třemi hlavními tématy, zpracovanými na základě vlastního kvalitativního výzkumu a studia relevantní odborné literatury, jsou vliv kulturního a biologického determinismu na formování osobnosti dítěte, identita dítěte a situace dětí po dosažení dospělosti. Práce propojuje teoretickou rovinu s praktickými zkušenostmi náhradních rodin.

KLÍČOVÁ SLOVA

náhradní rodinná péče, romské děti, identita, kulturní determinismus, biologický determinismus

TITLE

Reflection of Upbringing Romany Children in Foster Care
Anthropological Perspective of Research

SUMMARY

The thesis is targeted on upbringing romany children in foster care in the Czech republic. The main field of research are families with one or more children, who are adults now. Respondents could reflection upbringing children, who given to keep them. Three main themes are impact of cultural and biological determinism on forming personality of child, identity and situation of child in adulthood. These themes were worked up in qualitative reserch and study of specialized literature. The thesis put together theoretical part with experiences foster families.

KEYWORDS

adoption and foster care, Romani children, identity, culture determinism, biological determinism

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem lidem, kteří mi napomohli k napsání této práce. Jmenovitě děkuji především mé konzultantce Mgr. Ladě Vikové za mnohé námitky, připomínky, trpělivost a věnovaný čas. Druhý velký dík patří všem respondentům, kteří mi umožnili nahlédnout do jejich rodinného života, poskytli vlastní čas a obohatili teoretický rámec práce o četné zkušenosti z vlastního života. V neposlední řadě děkuji i občanskému sdružení Amalthea, jehož pracovníci a dobrovolníci mne k problematice náhradní rodinné péče přivedli a zároveň mi umožnili navázat kontakty s náhradními rodiči a jejich dětmi.

Obsah

Úvod.....	10
1 Cíle výzkumu.....	12
2 Metodologie.....	13
3 Vymezení zkoumané skupiny a používaných pojmů.....	16
3.1 Náhradní rodinná péče.....	16
3.1.1 Definice a legislativní vymezení.....	16
3.1.2 Adopce neboli osvojení.....	16
3.1.3 Pěstounská péče.....	17
3.1.4 Hostitelství.....	18
3.2 Identita.....	18
3.3 Etnicita, etnická skupina.....	19
3.4 Náhradní a biologické/pokrevní rodiny, resp. rodiče.....	20
3.5 Přijaté děti.....	21
3.6 Romské, Cikánské, resp. „černé“ děti.....	21
3.7 Kokosy.....	23
3.8 Neromské, „bílé“, resp. gádžovské děti.....	23
4 Rodiny - respondenti.....	24
4.1 Rodina Adamových.....	24
4.2 Rodina Beranových.....	25
4.3 Rodina Coufalových.....	26
4.4 Rodina Doleželových.....	26
4.5 Rodina Eliášových.....	27
4.6 Rodina Formánkových.....	27
5 Věčný spor biologického a kulturního determinismu.....	29
5.1 Biologický determinismus – přirozenost – dědičnost.....	30
5.2 Kulturní determinismus – výchova – prostředí.....	30
5.3 Historický exkurz.....	31
5.3.1 Počátky moderní antropologie.....	31
5.3.2 Franz Boas a škola osobnosti a kultury.....	32
5.3.3 Psychologická antropologie.....	33
5.3.4 Sociobiologie.....	33

5.4	Vlastní výzkum	34
5.4.1	Biologický determinismus - geny nebo memy?.....	34
5.4.2	Psychologická jednota lidstva?	38
5.4.3	Geny nebo výchova?.....	40
5.4.4	Geny – obecně v kontextu přijatých dětí – nejen romských.....	45
5.5	Tereza Boučková – film Smradi, kniha Rok kohouta a následné diskuze....	46
5.5.1	Reakce respondentů na knihu a film Terezy Boučkové.....	47
5.6	Biologické a sociální příbuzenství	51
5.6.1	Redefinování příbuzenství	51
5.6.2	Vztahy dětí a rodičů	52
5.7	Shrnutí.....	54
6	Identita	57
6.1	Kokosy	58
6.2	Posilování identity aneb výchova k romství	60
6.3	Odmítání identity	64
6.4	Biologické rodiny dětí v NRP – kontakt s nimi, hledání kořenů	68
6.5	Budování identity – puberta.....	71
6.6	Shrnutí.....	74
7	Dospělost – současná situace dětí	77
7.1	Odchod či setrvání v rodině po oficiálním ukončení pěstounské péče?	77
7.2	Návrat k biologické rodině?.....	78
7.3	Kontakty s náhradní rodinou po dovršení dospělosti a odchodu z rodiny....	79
7.4	Zhodnocení náhradní rodinné péče	80
7.5	Shrnutí.....	82
	Závěr	84
	Seznam použité literatury a internetových zdrojů:	87
	Přílohy.....	92

Úvod

Následujících několik desítek stran je výstupem výzkumu realizovaným mezi pěstounskými rodinami s dnes již dospělými dětmi. Výzkum volně navazuje na bakalářskou práci, která se zabývala především identitou romských dětí v pěstounské péči. Výzkum pro bakalářskou práci byl prováděn mezi rodinami s menšími dětmi, což je jedním z rozdílů oproti výzkumu, jehož výsledkem je následující text. Výstupy z bakalářské práce byly silným podnětem pro další pokračování výzkumu. Při každém z rozhovorů jsme narazili na téma genů a výchovy a jejich souvislost s formováním osobnosti dítěte. Zmiňované téma je jednou z nejméně diskutovaných otázek antropologie, kterou se zabývalo několik věhlasných badatelů. Spor biologického a kulturního determinismu je mezi náhradními rodiči i odborníky stále velice živý a debatovaný. Proto bylo nasnadě tyto dvě oblasti mého zájmu propojit a podívat se na argumenty, přístupy a postoje náhradních rodičů, odborníků na náhradní rodinnou péči, antropologů, sociobiologů a dalších vědců.

Formování osobnosti člověka úzce souvisí s budováním vlastní identity, resp. vymezení se proti ostatním. Respondenti, účastníci prvního výzkumu, diskutovali o budoucnosti svých malých svěřenců. Jistou výzvou tedy bylo oslovit rodiny, které už mají všechny děti nebo několik dětí v dospělém věku, a proto mohou porovnat svoje představy na začátku a dnes, kdy jsou děti dospělé, mimo domov a případně mají vlastní rodiny.

Česká společnost je ve vztahu k Romům zatížena negativními stereotypy, a ty jsou přenášeny i na děti z této menšiny vychovávané mimo svoji biologickou rodinu. V novinách a časopisech se čas od času objeví příběhy náhradních rodin s různým zakončením. Častou frází, kterou je možné v naší společnosti zaslechnout, je tvrzení, že: „*Romové ,to' mají v krvi.*“ Představy o tom, co „to“ znamená, jsou různé. Často je pod tím označován temperament, nespoutanost, ale i krádeže či nepřizpůsobivost společnosti. K lidovým modelům české společnosti o romských dětech přispěla i spisovatelka Tereza Boučková se svým scénářem k filmu *Smradi* a knihou *Rok kohouta*. Oba počiny byly založeny na jejích vlastních zkušenostech a zároveň se staly velice populárními. Část práce si tedy klade za cíl analyzovat i obraz náhradní rodinné péče v médiích.

Výzkum probíhal mezi šesti rodinami na různých místech České republiky. Práce se tedy nedá vymezit regionálně. Intenzivní sběr dat probíhal devět měsíců od června 2009 do února následujícího roku. Bylo velice těžké proniknout mezi děti, které byly vychovány v pěstounské péči, resp. bylo obtížné s nimi navázat hovor na téma budování jejich vlastní identity. Proto, až na jednu výjimku, byly stěžejní rozhovory realizovány s pěstouny. S dětmi jsem rovněž hovořila, ale spíše neformálně a o jiných problémech, námětech.

Práce je členěna na několik kapitol. Teoretická i praktická část jsou propojeny tak, aby bylo možné konkrétní příklady, postoje a tvrzení z literatury demonstrovat na příkladech z výzkumu, tedy z praxe pěstounů.

První čtyři krátké kapitoly vymezují výzkumnou oblast a hlavní používané pojmy, popisují rodiny respondentů či vymezují cíle a metodologii. Stěžejními kapitolami jsou tři následující.

První z nich se zabývá kulturním a biologickým determinismem a příbuzenstvím. Nejprve jsou pojmy stručně definovány, následuje historický exkurz do dané problematiky a poznatky z vlastního výzkumu, kde jsou uvedeny přístupy konkrétních rodin a jednotlivců. S geny souvisí i vyhrocená diskuze okolo díla Terezy Boučkové, která je krátce nastíněna. Poslední část této kapitoly je věnována příbuzenství. Nejprve připomínám přístupy k chápání příbuzenství a jejich vývoj. Vše je doplněno vztahem biologických a přijatých členů rodin respondentů.

Druhá velká kapitola je věnována identitě v širším slova smyslu. Vysvětlen a analyzován zde bude fenomén tzv. „kokosu“, postoje k posilování či odmítání identity v jednotlivých zkoumaných rodinách. Jedna z podkapitol bude věnována vztahu s biologickou rodinou dětí a vyhledávání vzájemných kontaktů ze strany dítěte či rodiny.

Poslední kapitola se věnuje dospělosti, resp. současné situaci dětí – dospělých. Pozornost je zaměřena hlavně na případný návrat k jejich vlastní rodině, poté co je ukončena pěstounská péče, a udržování kontaktů s náhradní rodinou. V poslední podkapitole je prostor pro zhodnocení pěstounské péče samotnými náhradními rodiči. Následuje již jen závěrečné shrnutí, bibliografie a přílohy, jejichž obsahem jsou vybrané přepisy rozhovorů s respondenty.

1 Cíle výzkumu

Hlavním a celkovým cílem výzkumu je zjistit, jakou zkušenost mají rodiny, které měly v náhradní rodinné péči romské děti, s jejich výchovou a jak se na tuto skutečnost dívají s odstupem několika let. Výzkum je rozdělen do třech větších celků, jež vycházejí ze třech dílčích cílů.

První oblastí výzkumu je sledování důležitosti, kterou rodiny přikládají biologickému determinismu, tedy genům či determinismu kulturnímu, resp. výchově při formování osobnosti dítěte v náhradní rodině. Tyto poznatky budou dány do souvislostí s antropologickými i jinými přístupy k této problematice.

Druhým dílčím cílem je zjistit, jak se utvářela identita dítěte a jakým způsobem s ní rodiče a děti pracovali, tzn. zdali ji podporovali či potlačovali.

Posledním cílem výzkumu je reflexe současného života dětí, nyní již dospělých, které vyrostly v náhradních rodinách, a jejich cesty životem. V této části je kladen důraz především na udržování kontaktů a vztahů s náhradní rodinou i mimo ni.

Výzkum, který je kvalitativního charakteru, si neklade za cíl jakýmkoli způsobem generalizovat zkušenosti šesti vybraných rodin.

2 Metodologie

Zájem o oblast náhradní rodinné péče, již se věnuje diplomová práce, započal prakticky již v roce 2005, i když se ještě nejednalo o souvislý a cílený výzkum. V tuto dobu jsem měla možnost začít působit jako dobrovolnice v organizaci Amalthea, která se zabývá náhradní rodinnou péčí a dnes i službami pro ohroženou rodinu.¹ Tato činnost mě později inspirovala k napsání bakalářské práce², která byla obhájena v roce 2008. Práce se zaměřovala, jak již bylo uvedeno v úvodu, především na otázku identity a romství v pěstounských rodinách, které vychovávaly romské děti.

Sběr dat pro diplomovou práci jsem intenzivně začala realizovat v červnu 2009 a byl ukončen v únoru následujícího roku.

Výzkum má kvalitativní charakter, který je přínosem především pro hlubší proniknutí do zkoumané tematiky. Dalším rysem tohoto přístupu je menší počet respondentů a intenzivní komunikace s nimi, aby byla výsledná práce co nejkomplexnější. Práce si tedy neklade za cíl definovat obecné rysy dětí vychovaných v náhradní rodinné péči, ale spíše nahlédnout hlouběji do života vybraných rodin a sledovat určité podobnosti, resp. rozdílnosti v jejich přístupech k výchově dětí.

Rodiny, které jsou do výzkumu zahrnuty, mají nebo měly v náhradní rodinné péči jedno či více dětí z jiné etnické skupiny nežli majoritní společnost České republiky. Nejvíce dětí zahrnutých ve výzkumu je romských, resp. se jedná o děti, které mají jednoho či oba rodiče Romy. Bližšímu vymezení zkoumané skupiny a diskuzi na toto téma se věnuji v kapitole Romské děti v náhradní rodinné péči.

Jedním z hlavních kritérií pro výběr rodin byla skutečnost, že děti, které v rodinách vyrostly, jsou v současné době již dospělé. Záměrem byla možnost sledovat hodnocení průběhu náhradní rodinné péče s časovým odstupem. Navíc bylo možné pozorovat osudy dětí po dovršení osmnáctého roku a jejich vstupu do dospělosti. Zkoumaná skupina byla vybrána na základě různých spekulací o „volání krve“ a návratu k Romům či setrvání v náhradní rodině. Hlavní otázky pro následující práci vzešly z výzkumu, který byl realizován pro bakalářskou práci.

¹ Více o poslání a cílech občanského sdružení Amalthea na jejich webových stránkách www.amalthea.pardubice.cz.

² Pelikánová, Lucie. 2008. *Romské dítě v pěstounské péči v České republice: sonda zaměřená na „romství“ v neromských pěstounských rodinách*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, Katedra sociálních věd. Bakalářská práce.

Výzkum byl prováděn mezi sedmi rodinami. Dvě z nich jsou v tuto chvíli spojeny sňatkem pěstouna a pěstounky. Nicméně spolu nesdílejí jednu domácnost a po většinu svého životního období žili s jinými partnery, o nichž se často zmiňují. Proto je tato rodina (spíše formální) brána jako dvě samostatné. Bližší charakteristiky jednotlivých rodin budou popsány níže.

V potaz nebyla brána žádná místní příslušnost rodin a dá se říci, že jsou z celého území České republiky.

Kontakt s rodinami byl navázán přes občanské sdružení Amalthea, přednášky pro pěstounské rodiny či osobní kontakty s rodinami. Žádný z oslovených respondentů účast na výzkumu neodmítl.

Výzkum byl realizován nejprve metodou zúčastněného pozorování některých rodin na letním táboře o.s. Amalthea na přelomu července a srpna 2009. Zmiňované pozorování však pro výzkum není stěžejní a sloužilo hlavně k navázání a prohloubení vztahů s rodinami a jejich dětmi.

Hlavní metodou výzkumu byly polostrukturované a neformální rozhovory s náhradními rodiči a dětmi, které v náhradní rodinné péči vyrůstaly a dnes již jsou dospělými lidmi. Vždy se jednalo o členy rodiny zapojené do výzkumu. Moje otázky sloužily spíše jako osnova, která nebyla striktně dodržována. Respondentům jsem na začátku vždy položila otázku a od ní se odvinul následující rozhovor. Preferovala jsem přístup, který nechá co nejvíce hovořit respondenty bez zbytečného přerušování. Do monologu jsem vstupovala především v případech, kdy bylo téma vyčerpáno či pokud jsme se od něj příliš odchýlili. Díky tomuto přístupu bylo možné sledovat důležitost některých témat pro respondenty, aniž bych je na ně sama naváděla, a tím je ovlivňovala.

Více než polovina realizovaných rozhovorů probíhala v domácnostech náhradních rodin. Bylo přitom možné setkat se i s ostatními členy rodiny, s nimiž rozhovor přímo neprobíhal. V rámci výzkumu proběhlo i množství neformálních rozhovorů, které se často dotýkaly výzkumu samotného, ale i úplně jiných témat. Přínosem práce v přirozeném prostředí rodiny je i lepší atmosféra celého setkání.

Témata rozhovorů byla často velice osobní a citlivá. Proto je celý výzkum pojat anonymně. Respondenti byli na tuto skutečnost předem upozorněni, což přispělo k jejich větší otevřenosti a vstřícnosti. Jména respondentů a jejich dětí jsou změněna, stejně i další identifikační údaje jako místo bydliště, zaměstnání, apod. Vynechat jména dětí úplně, či je skrýt pouze pod iniciály, nebylo vhodné, jelikož některé rodiny mají po-

měrně dost dětí a orientace v rozhovorech by pro nezúčastněného čtenáře byla značně komplikovaná.

Přepisované rozhovory jsou v některých pasážích drobně stylisticky upraveny, především z důvodu lepší srozumitelnosti pro čtenáře. Tyto úpravy však nezasahují do samotného obsahu rozhovoru. Některé části rozhovoru byly vypuštěny, protože nejsou pro výzkum relevantní. Rozhovory byly, s jedinou výjimkou, nahrávány na diktafonu, proto je možné použít přímé citace respondentů.

3 Vymezení zkoumané skupiny a používaných pojmů

Vymezení pojmů slouží především pro základní orientaci v tématu práce. Cílem této kapitoly není plně obsáhnout různé významy, přístupy či výklady daných pojmů. Bližší seznámení s náhledy či diskuzemi, především na problematiku dětí z jiných etnických skupin v náhradní rodinné péči, bude podáno v dalších kapitolách.

3.1 Náhradní rodinná péče

3.1.1 Definice a legislativní vymezení

Základní definice náhradní rodinné péče (NRP), tak jak ji uvádí odborník na tuto problematiku, je následující: „*Náhradní rodinná péče je souhrnné označení pro všechny dlouhodobé formy péče o dítě, která neprobíhá v ústavu ani u biologických rodičů. Jedná se zejména o osvojení (adopci), pěstounství a hostitelství.*“³

Z hlediska legislativy České republiky je o náhradní rodinné péči hovořeno především v zákoně o rodině – zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, který mimo jiné vymezuje jednotlivé formy náhradní rodinné péče. Dalšími zákony, které jsou stěžejní k tomuto tématu jsou zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.⁴

3.1.2 Adopce neboli osvojení⁵

Jedna z forem náhradní rodinné péče je přijetí dítěte do adopce, resp. jeho osvojení. Osvojiteli se mohou stát manželské páry či jednotlivci. Ti k dítěti mají stejný právní vztah, jako by byli jeho biologickými rodiči. Dítě získává příjmení osvojitelů a ti jsou zapsáni do jeho rodného listu. Podle zákona o rodině vzniká mezi osvojiteli a osvojenцем příbuzenský vztah. Adoptováno může být pouze nezletilé dítě, které je tzv. právně volné, tzn. byl udělen souhlas rodičů nebo zákonného zástupce s osvojením, o dítě rodiče nejevili zájem dva měsíce od porodu nebo trval šestiměsíční nezájem rodičů o dítě.

³ Klimeš, Jeroným. 2008. *Budování identity dítěte*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit. s. 7

⁴ Plné znění zákonů je k dispozici na Portálu veřejné správy České republiky. Dostupný na: portal.gov.cz

⁵ Při zpracování pojmů byly využity informace z portálu Adopce.com. Dostupný na: www.adopce.com

1. stupně (zrušitelné) – Zrušitelné osvojení trvá zpravidla do jednoho roku dítěte. Od jednoho roku může být osvojenec přijat do nezrušitelné adopce. Rodiče v tomto stupni nejsou zapisováni do rodného listu dítěte. Toto osvojení může být soudem zrušeno ze závažných důvodů.

2. stupně (nezrušitelné) – Nezrušitelné osvojení je povoleno od jednoho roku dítě. Jak již bylo uvedeno výše, rodiče jsou zapsáni do rodného listu osvojence. Tato forma je soudně nezrušitelná.

Do osvojení jsou přijímány především malé děti, u nichž se předpokládá bezproblémový vývoj bez závažnějších postižení, děti z majoritní skupiny a častěji jednotlivci nežli sourozenci.

3.1.3 Pěstounská péče

Druhou základní formou NRP je tzv. pěstounská péče (PP). Ta definuje poněkud „volnější“ vztah přijatého dítěte a jeho náhradních rodičů, kterými mohou být jak manželské páry, tak jednotlivci. Pěstouni nejsou zapisováni do rodného listu dítěte. Mohou zastupovat dítě v běžných každodenních záležitostech, ale pro „závažnější“ rozhodnutí, jakým je třeba vystavení pasu, je potřeba souhlasu zákonného zástupce dítěte. Kontakt biologického rodiče a dítěte může být za určitých okolností zrealizován. Pěstouni pobírají od státu odměnu pěstouna.

O ukončení pěstounské péče může, ze závažných důvodů, rozhodnout soud. Jinak pěstounská péče končí dosažením dospělosti dítěte.

Individuální PP – Individuální pěstounská péče je realizována příbuznými biologických rodičů dítěte (často se jedná o prarodiče) nebo cizími osobami, které dítě přijmou, tímto se stávají náhradními rodiči. Tato péče probíhá v klasickém rodinném prostředí (běžná velikost rodiny).

Skupinová PP – Skupinovou pěstounskou péči poskytují velké pěstounské rodiny, jejichž domovy mají status tzv. zařízení pro výkon pěstounské péče. Výhodou těchto zařízení je značná podpora státu při financování chodu domácnosti a zaměstnání pro jednoho z pěstounů, který pobírá mzdu.

Druhým zařízením jsou SOS dětské vesničky, v nichž se o skupiny dětí starají matky – pěstounky. V tuto chvíli na území České republiky fungují celkem tři SOS dětské vesničky.⁶

Do PP jsou přijímány hlavně děti, které nejsou právně volné, dále sourozenecké skupiny, děti staršího věku, děti postižené či děti z jiných etnických skupin nežli majoritní společnost.

3.1.4 Hostitelství

Hostitelská péče není v zákoně přímo vymezena. Považuje se za ni pobyt dítěte mimo biologickou rodinu. O tomto pobytu rozhoduje ředitel/ka ústavního zařízení, kde je dítě umístěno. Toto povolení vydává na základě souhlasu místního úřadu, pod něhož spadá trvalý pobyt dítěte. Pobyt může trvat nanejvýš 14 dnů, pokud místní úřad nepovolí jeho prodloužení.⁷

3.2 Identita

Základní definice identity je vlastně odpověď na otázku „Kdo jsem?“⁸ Jeden z největších odborníků na náhradní rodinnou péči v České republice prof. Zdeněk Matějček definoval identitu takto: „*Identita je naše společenské „já“, naše vnitřní odpověď na otázku, kdo jsem, co znamenám pro sebe a pro druhé, jaké místo zaujímám v předivě vztahů ve svém sociálním světě.*“⁹

Definici z pohledu antropologa podává Murphy: „*Všichni lidé, ve všech společnostech, mají určité pojetí toho, kdo a jací jsou, kdo a jací jsou ostatní lidé a jaké je lidstvo jako takové. Všechna tato pojetí jsou možná mylná, ale umožňují nám alespoň vytvořit si pevný náhled na spletité strategie každodenního života. Proto také lidé tak*

⁶ Více informací o SOS dětských vesničkách na www.sos-vesnicky.cz

⁷ Fond ohrožených dětí [online] [cit. 2010-02-18]. Dostupný na: www.fod.cz

⁸ Klimeš, Jeroným. 2008. *Budování identity dítěte*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit.

⁹ Matějček, Zdeněk. 1999. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál. s. 97

zoufale tíhnou i k těm nejhoupějším předsudkům, K pojetí vlastního já a jiných nedojde každý člověk sám o sobě, nýbrž se řídí podle vzorů, které nabízí jeho/její společnost.“¹⁰

Murphyho charakteristika velice dobře zapadá do kontextu této práce. Romské děti, resp. děti z jiných etnických skupin v náhradní rodinné péči, si svoji odlišnou identitu uvědomují ponejvíce právě v souvislosti s reakcemi svého okolí, které je velice často zatíženo stereotypy. Náhradní rodina mu takové zrcadlo často neposkytuje.

Důležité je si uvědomit, že identita a její vyjednávání není nic daného, pevného a neměnného. Thomas H. Eriksen to vystihuje ve své knize: „*Identifikace tedy není tolik o tom, jaké zde skutečně existují rozdíly, ale spíše o tom, jaké rozdíly se stávají sociálně relevantními tím, že lidé jednají tak, jako by skutečně existovaly.*“¹¹

3.3 Etnicita, etnická skupina

Přelomovým okamžikem v chápání konceptu etnicity byla kniha Fredericka Bartha *Ethnic Groups and Boundaries* vydaná v roce 1969, která odmítá „klasické“ pojetí etnicity jako něčeho pevně daného – zpravidla kulturně podmíněného, kam můžeme řadit jazyk, náboženství, historii, rozdíl mezi chápáním „my“ a „oni“ apod. Barth se zaměřuje především na hranice, které jsou mezi jednotlivými etnickými identitami. Tato po-
mezí jsou velice tvárná a pohyblivá.¹²

Toto je hlavním problémem dětí vychovávaných v náhradní rodinné péči. Samy často nepoznaly svou biologickou rodinu, která může být z odlišné etnické skupiny (např. romské). Lidé z jejich okolí jim poté často připisují stereotypy, jež jsou přisuzovány Romům. Důvod pro tuto stereotypizaci a její význam děti nechápou. Nevýhodou je, že se jejich pěstounští rodiče se stejnými stereotypy vůči své osobě nesetkávají. Proto je často nenapadne o těchto problémem s dětmi hovořit.

Teorie etnicity, které vznikly v průběhu 20. století a jsou neustále diskutovány, se dělí na dvě základní skupiny. První z nich je primordialistická teorie, která chápe etnicitu jako něco hluboce zakořeněného neboli „*identita jedince a jeho příslušnost ke skupině*“

¹⁰ Murphy, Robert F. 2004. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství. s. 42

¹¹ Eriksen, Thomas, H. 2007. *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Praha: Triton. s. 67-68

¹² Hirt, Tomáš. 2008. Přehled nejasností spjatých s konceptem etnicity v perspektivě post-barthovských přístupů. *Antropoweb* [online]. [cit.2010-02-19]. Dostupný na: <<http://antropologie.zcu.cz/index.php?clanek=830&kategorie=88>>.

ně je dána ‚objektivními kritérii‘, že etnicita se geneticky dědí a jedinec se stává členem skupiny narozením.“¹³

Druhou skupinou jsou modernistické teorie, mezi něž se řadí především konstruktivismus a instrumentalismus. Konstruktivistický přístup „vychází z přesvědčení, že etnické skupiny, resp. národy, včetně obecně sdílené představy jejich reálné (primordiální) existence, jsou produktem specifických společenských a historických podmínek.“¹⁴ Jednoduše by se dalo uvést, že jsou vykonstruované.

Instrumentalismus je často v přímé souvislosti s politikou a především s politikou identit, která tento koncept hojně využívá. Young uvádí, že „etnická identita je vytvářena v každodenní politické i sociální interakci. Může být označena za „skupinovou zbraň“ v hledání materiálních výhod. Aktivace této etnicity je nahodilá, situační a případná.“¹⁵

3.4 Náhradní a biologické/pokrevní rodiny, resp. rodiče

Klimeš uvádí rozdíl mezi náhradním a biologickým rodičovstvím: „Obě jsou si v mnohém podobné, ale přesto náhradní rodiče musejí mít navíc znalosti, dovednosti a schopnosti, které biologičtí rodiče často nepotřebují.“¹⁶ V dalších částech autor zmiňuje např. schopnost aktivně budovat identitu dítěte, kladně přistupovat k biologické rodině svěřence či pracovat s případnými deprivacemi¹⁷ dětí.

V této práci jsou za biologické neboli pokrevní rodiče považováni matka s otcem, kteří dítě zplodili a matka ho porodila. Za biologické rodiče mohou být označeni jak matka s otcem dítěte, které bylo dáno do náhradní rodinné péče, tak náhradní rodiče, kteří jsou zároveň biologickými rodiči svých vlastních dětí. Náhradními rodiči či rodičem rozumíme pár či osobu, která se dítěte ujme, stará se o něj a vychovává ho.

¹³ Šavelková, Livia. 2007. „Globalizace a původní, domorodí obyvatelé světa.“ In: Tomeš, Jiří, Festa, David, Novotný, Josef (Eds.) *Konflikt světů a svět konfliktů*. Praha: Nakladatelství P3K, 208–237. s.228

¹⁴ Hirt, Tomáš. 2008. Přehled základních teorií modernistického pojetí nacionalismu. *Antropoweb* [online]. [cit. 2010-02-19] Dostupný na: <http://www.caat.cz/publikace/prehledove-studie/159-pehled-zakladnich-tezi-modernistického-pojeti-nacionalismu>.

¹⁵ Young 1993. In: Le Vine, Victor T. Conceptualizing „Ethnicity“ and „Ethnic Conflict“: A Controversy Revisited. *Studies in Comparative International Development*, Summer 1997, Vol. 32, no. 2, s. 45-75

¹⁶ Klimeš, Jeroným. 2008. Budování identity dítěte. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit. s. 6

¹⁷ deprivace – „psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy dítěti není dána příležitost k uspokojení některých jeho základních psychických potřeb v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu“; Středisko náhradní rodinné péče. 2007. *Romské dítě mimo vlastní rodinu*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

Pokud je dítě osvojeno, vzniká mezi adoptivními rodiči a dítětem příbuzenský vztah, který je potvrzen i zápisem do rodného listu dítěte. Tento fakt je výjimkou z klasicky přijímané definice příbuzenství v západní společnosti a podporuje širší antropologickou definici. „Přestože v „západních“ společnostech panuje značně rozšířená kulturní představa, že příbuzenství souvisí s biologickými a pokrevními vazbami, antropologický výzkum obecně považuje příbuzenství za kulturní klasifikaci lidí a za aspekt vytváření skupin.“¹⁸

3.5 Přijaté děti

Výzkum je zaměřen na děti, které vyrůstaly v náhradní rodinné péči. Snaží se především reflektovat jejich pobyt v náhradní rodině s určitým odstupem. Tyto přijaté děti jsou dnes již dospělými lidmi. Pro jejich rodiče však stále dětmi zůstávají. Proto v některých částech práce bude hovořeno o dětech, které však jsou v současné době již dospělými, popř. mají vlastní rodiny.

3.6 Romské, Cikánské, resp. „černé“ děti

Terminologie vztahující se k romskému etniku na území České republiky je poměrně často diskutována v odborných knihách či na různých konferencích. Bouřlivé diskuze byly před několika lety vyvolány především dvojicí plzeňských antropologů - Markem Jakoubkem a Tomášem Hirtem. Na jejich teorii o neexistenci etnické skupiny Romů v České republice reagovala odborná veřejnost velice silně.¹⁹

Uvědomuji si, že označení celé skupiny jako Romové je značně zkreslené a nebere v potaz různém kulturní, sociální, místní či ekonomické podmínky jednotlivých skupin. O pojmosloví a terminologii by se dala napsat celá diplomová práce, proto se jimi nebudu podrobněji zabývat.

¹⁸ Eriksen, Thomas H. 2008. Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál. Praha:Portál. s. 122

¹⁹ Více k diskuzi např. Jakoubek, Marek, Hirt, Tomáš (eds.). 2004. *Romové: kulturologické etudy. Etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ; Barša, Pavel. 2005. Konec Romů v Česku? Kacířské eseje plzeňských antropologů, *Politologický časopis*, XII, 1.s.67-79.; Jakoubek, Marek, Budilová, Lenka (eds.). 2008. Romové a Cikáni – neznámí i známí. Interdisciplinární pohled. Voznice:LEDA.

V následujících odstavcích vymezím pojem Romové a romské děti, jak je chápán v kontextu mého výzkumu. Vymezení, které je pro potřeby této práce relevantní, je definice Ivana Gabala, který za Roma považuje: „*takového jedince, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil, nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů.*“²⁰

Výše zmíněná definice se dá přenést i na děti v náhradní rodinné péči, které se v mnoha případech za Romy nepovažují, ale jejich okolí včetně jejich rodičů ano. Případná krize identity, k níž může u dítěte či dospívajícího dojít, bude zpracována a demonstrována na příkladech z terénního výzkumu v dalších kapitolách.

Jako „černé“ či „cikánské“ označuje své přijaté děti většina z mých respondentů. Tato pojmenování nejsou brána nijak hanlivě. Jeden z respondentů svůj postoj k terminologii vyjádřil takto: „*A mluvíme doma o Romech nebo o Cikánech. Mně je to jedno. Pro mě je to promiskue. Nemyslím v tom nic hanlivého. Já jsem gádžo. Já jsem bílej a nikdo to ze mne neodpáře, že jsem bílej. A oni jsou snědí. Jsou Romové nebo Cikáni. To je úplně jedno. To je jenom otázka toho, jak to může člověk pejorativně pojmut to slovo Rom.*“

Na první pohled by se mohlo zdát, že je práce v mnoha pasážích a výpovědích politicky nekorektní. Důvodem je však snaha o zachování autenticity jednotlivých výpovědí i odborných textů, které se této problematice dotýkají.

²⁰ Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit v České republice a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. 2006. [online] [cit. 2010-02-18]. Dostupný na: www.gac.cz

3.7 Kokosy

Romské děti v NRP jsou někdy označovány jako kokosy. Toto pojmenování vyjadřuje skutečnost, že fenotypově děti vypadají jako Romové a většina společnosti je za Romy považuje, ale uvnitř, stejně jako kokos, jsou bílé. Tato metafora pojednává o jejich bílé výchově, kterou jim poskytuje náhradní rodina z „bílé“ majority. O kokosech bude podrobněji pojednáno v kapitole věnované identitě.

3.8 Neromské, „bílé“, resp. gádžovské děti

Za neromské, popřípadě „bílé“ děti jsou označovány děti, které mají biologické rodiče z majoritní společnosti České republiky a byly přijaty do náhradní rodinné péče. Pojem neromské dítě není přesným termínem a prakticky nic nevyovídá o jeho příslušnosti k etnické skupině. Z tohoto označení se pouze dozvídáme, že není považováno za Roma či se neřadí k romské populaci. Uvědomuji si, že toto označení není ideální, ale v rozhovorech s respondenty, i v rámci odborné veřejnosti, je tento termín poměrně často používán pro rozlišení od romských dětí v náhradní rodinné péči, proto ho rovněž používám.

Své biologické děti zpravidla jako bílé nebo neromské pěstouni neoznačují, jelikož to automaticky vyplývá ze skutečnosti, že jsou jejich potomky. Tyto děti by se však rovněž daly označit jako „bílé“. Pokud bude brána v potaz barva kůže. Nejčastěji se o těchto dětech hovoří jako o biologických nebo vlastních.

Pojem „gádžo“, resp. „gádžové“, se v práci rovněž několikrát objevuje, ale jedná se pouze o výjimky. Náhradní rodiče tento výraz, který používají především Romové pro označení člověka nepatřícího do jejich etnické skupiny, běžně neuvžívají.

4 Rodiny – respondenti

Následující kapitola je věnována krátkému představení šesti rodin zapojených do výzkumu. Jedná se především o informace o počtu dětí, jejich věkovém rozmezí a osobách, které sdílejí společnou domácnost. Velice stručně je zmíněna historie rodiny, resp. zásadní události, které respondenti zmínili.

Šest zkoumaných rodin čítalo celkem devět náhradních rodičů, z toho čtyři pěstouny a pět pěstounek. Celkový počet dětí, které jsou či byly vychovávány v rodinách, je padesát sedm. Z uvedeného počtu je čtyřicet dva dětí přijatých a patnáct dětí biologických ve vztahu k pěstounům. Z přijatých dětí je třicet dva dospělých a dvacet tři z nich je, podle vyjádření respondentů, romského původu.

Jak již bylo uvedeno v metodologické části, jména rodin jsou fiktivní. Hlavním důvodem je zachování anonymity jednotlivců i celých rodin. Příkládám také několik informací o průběhu kontaktu s respondenty, ať již během výzkumu, či mimo něj.

4.1 Rodina Adamových

Rodina Adamových je tvořena pěstounkou a jejími devíti přijatými dětmi, resp. dnes již dospělými lidmi. Nejmladšímu je dvacet šest let a nejstarší oslavil čtyřicáté narozeniny. Biologické děti respondentka nemá. Pěstounka nejprve působila v SOS dětské vesničce, poté se provdala a společně se svým mužem přijala další dítě do pěstounské péče. Po manželově smrti si vzala ještě jedno dítě do náhradní rodinné péče. Pěstounka se znova provdala. Vzala si rovněž ovdovělého pěstouna, s nímž v tuto chvíli prakticky nesdílí stejnou domácnost. Jeden z důvodů je nenalezení vhodného pracovního uplatnění v místě bydliště svého druhého manžela. Měla jsem možnost hovořit i s druhou částí rodiny, která je tvořena jejím stávajícím manželem a dětmi, které velkou část jejich dětství vychovával se svou první manželkou. Více o rodině Beranových bude napsáno níže.

Rodiny jsou brány jako dvě samostatné, jelikož oba respondenti hovořili především o dětech, které vychovávali se svými předchozími partnery. Respondent a respondentka společně žádné dítě nepřijali.

Přijaté děti paní Adamové jsou z valné většiny romského původu. Jedna dcera s respondentkou sdílí společnou domácnost. Ostatní děti žijí samostatně. Pěstounka žije ve městě a pracuje s romskou komunitou. Sama má z tatínkovy strany v rodině romské předky. Je věřící.

Stěžejní a nahrávaný rozhovor pro tuto práci proběhl v centru, s nímž respondentka a její syn spolupracují. Neformálně jsem hovořila i s jejím přijatým synem, který občas do našeho povídání vstoupil. Měla jsem tak příležitost pozorovat velice otevřený a milý vztah respondentky a jejího syna.

4.2 Rodina Beranových

Beranovi tvoří, jak již bylo uvedeno výše, oficiálně rodinu s Adamovými. Pěstoun se v rozhovoru často zmiňuje o své první manželce, která zemřela před patnácti lety, s níž společně přijali sedm dětí. Šest dalších dětí se jim narodilo. Nejmladšímu je dnes šestnáct let a nejstaršímu třicet šest let (oba jsou biologičtí synové). První dítě přijali v době, kdy již měli čtyři potomky biologické. Od konce osmdesátých let mají status zařízení pro výkon pěstounské péče. Výhodou tohoto zařízení jsou státní příspěvky na provoz a zaměstnání náhradního rodiče. Podle slov respondenta mají všechny přijaté děti romský nebo alespoň zčásti romský původ.

Čtyři děti jsou studující a celkem pět dětí sdílí společnou domácnost spolu s otcem.

Pěstouna a jeho rodinu jsem navštěvovala v jejich domácnosti opakovaně. Společný čas byl vyplněn převážně rozhovory s respondentem a jeho dětmi, ať již přijatými či biologickými. Domácí prostředí rodiny bylo výhodou pro celkovou atmosféru rozhovorů. Navíc jsem měla možnost potkat se zde s několika dětmi a neformálně s nimi pohovořit o tématech jako škola, kamarádi, záliby apod.

4.3 Rodina Coufalových

V rodině Coufalových je či bylo vychováváno celkem dvacet jedna dětí, z toho čtyři biologičtí synové. Respondent, s nímž jsem vedla polostrukturovaný rozhovor se se svojí budoucí manželkou seznámil v době, kdy byla v SOS dětské vesničce a starala se o osm dětí. Následně spolu měli vlastní syny a přijímali další děti do náhradní rodinné péče. V tuto chvíli se také starají o dvě dcery jedné z přijatých dívek. Nejmladšímu členovi rodiny je deset let, nejstaršímu „dítěti“ čtyřicet dva roků.

Přijaté děti jsou jak z majoritní populace, tak z dalších etnických skupin - převážují Romové. Spolu s pěstouny v tuto chvíli žije pět dětí, resp. mladých dospělých. Rodina je silně věřící. Respondent se zajímá o náhradní rodinou péči i profesně. Pěstounka je s dětmi doma.

Klíčový rozhovor probíhal v kanceláři respondenta. Začátek byl poněkud uspěchaný, jelikož jsme byli v časové tísní. Nakonec si na pokračování našeho rozhovoru respondent vyhradil čas i po splnění pracovních záležitostí.

S respondentem jsem navázala kontakt díky jeho přednášce o romských dětech v pěstounské péči, která proběhla na podzim v Muzeu romské kultury v Brně v rámci cyklu „Kdo jsou Romové?“

Na začátku našeho povídání mi respondent věnoval materiál, v němž se věnuje jednotlivým dětem, jež přijal společně s manželkou do náhradní rodinné péče. Tento materiál obsahuje doplňující informace k příběhům jednotlivých dětí v rodině a je v práci rovněž zapracován.

4.4 Rodina Doležalových

Rodina Doležalových se momentálně skládá z rodičů, kteří vychovávají tři biologické děti a jednoho přijatého chlapce. V minulosti u Doležalových žila ještě dívka Iva, která byla přijata až ve svých šestnácti letech, což je pro vstup do náhradní rodiny velice neobvyklé. Dívka s nimi strávila jeden rok, poté se vrátila do ústavního zařízení. V současné době žije se svým přítelem, má dvě děti a je potřetí těhotná.

V rodině byl i Martin, který je v současné chvíli v diagnostickém ústavu. Hlavním důvodem pro jeho návrat do ústavu byl celkový rozvrat rodiny, která by se pravděpodobně bez rozhodnutí o navrácení chlapce rozpadla. Tři děti, dva chlapce a dívku,

rodina přijímala ve stejnou dobu, což bylo pro všechny velmi náročné. Přijaté děti jsou romského původu. Chlapci jsou biologičtí bratři.

Rozhovor byl veden pouze s pěstounkou a trval asi hodinu a půl. Hovořily jsme hlavně o přijaté dívce a jejím čase stráveném v rodině i mimo ni.

4.5 Rodina Eliášových

S Eliášovými jsem v poměrně intenzivním kontaktu již několik let. Biologické děti pěstouni nemají. Nejstarší dcera Dagmar je dnes již dospělá – dvacet let, další je dívka ve věku čtrnácti let a dva chlapci, kteří jsou biologickými bratry, jsou nejmladší. Nejstarší dívka je romského původu a v rodině byla od svého jednoho roku. Všechny děti žijí ve společné domácnosti s rodiči.

S rodinou jsem pobývala na několika táborech pro pěstounské rodiny i jiných víkendových či odpoledních aktivitách. První polostrukturovaný rozhovor se uskutečnil mimo domov rodiny s nejstarší dcerou Dášou. Druhý stěžejní rozhovor byl realizován v domácnosti rodiny a přítomna byla jak pěstounka, tak pěstoun. V průběhu interview přišla i matka pěstounky, která se rovněž zapojila.

4.6 Rodina Formánkových

Pěstounka paní Formánková je samoživitelkou. O dvě děti (dívku Zuzanu a chlapce Jakuba), které jí byly svěřeny do pěstounské péče, a své dva biologické syny se starala vždy sama. Obě přijaté děti jsou romského původu. Nejstaršímu biologickému synovi je dvacet sedm let a nejmladší dceři necelých sedmnáct. Oba dva vlastní synové pěstounky již nežijí ve společné domácnosti s matkou, stejně jako přijatý syn, který po mnoha výchovných problémech skončil nejprve v diagnostickém ústavu a později v preventivně výchovném zařízení, tzv. „pasťáku“. Syn ze zařízení neustále utíkal a od svých sedmnácti let byl prakticky jen na útěku. Po dovršení osmnáctého roku věku ze zařízení odešel a k pěstounce se už nevrátil.

S respondentkou nyní bydlí pouze přijatá dcera. Po nástupu do učňovského střediska v době puberty začala žít poměrně nevázaným životem, který se pěstounka snažila všemožně usměrňovat, což se zatím nepodařilo.

S pěstounkou jsem tedy byla v nejintenzivnějším spojení právě v době obrovských problémů s přijatou dcerou, což se podepsalo na celkovém vyčerpání respondentky. Paní Formánkovou znám již několik let a mám tak možnost sledovat příběh její rodiny kontinuálně.

Paní Formánková je silně věřící a s dcerou bydlí na malé vesnici. Téma rozhovoru zahrnovalo obě přijaté děti. I když dcera ještě není plnoletá, je do výzkumu zahrnuta, jelikož se jí předmět interview bezprostředně dotýká.

5 Věčný spor biologického a kulturního determinismu

Jedním z nejdiskutovanějších témat sociální antropologie a zároveň náhradních rodičů je vliv genů a výchovy na formování osobnosti jedince, resp. dítěte. Takzvaný spor biologického a kulturního determinismu je stále aktuální. O tomto faktu svědčí i množství diskuzí při setkáních náhradních rodičů, ať již na odborných přednáškách, či při neformální komunikaci mezi nimi. Sama jsem se s rozporem ve vnímání genů a výchovy setkala při výzkumu, jehož výstupem byla bakalářská práce. Tento fakt byl i jedním z impulzů pro rozhodnutí značnou část dalšího výzkumu zaměřit tímto směrem.

V následující kapitole budou nejprve oba přístupy vymezeny, následovat bude exkurz do historie sociální antropologie vzhledem k dané tematice - demonstrovány budou hlavní teorie a názorové proudy. Stejně jako vědci, tak i náhradní rodiče se ve svých názorech různí a každý má na danou věc trochu odlišný pohled. Na rozdíl od odborné veřejnosti svůj pohled na geny a výchovu vyvozují ze svých osobních zkušeností. Jak uvedl jeden z pěstounů: „*Měl jsem to možnost takhle prožít.*“ Čímž vlastně říká, že nechce svoji subjektivní zkušenost nikterak zobecňovat.

Další část bude věnována obrazu náhradního rodičovství v médiích a internetových diskuzích, v nichž můžeme sledovat lidové modely²¹ české společnosti. Film *Smradi*, stejně jako kniha *Rok kohouta* od autorky Terezy Boučkové přispěla k diskuzím na téma romské dítě v náhradní rodině, jeho výchova a vliv jak v negativním, tak v pozitivním slova smyslu.

Poslední podkapitola bude pojednávat o tzv. sociálním a biologickém příbuzenství, které, stejně jako všechna témata obsažená v této kapitole, má úzkou spojitost s kulturním, resp. biologickým determinismem. Součástí výzkumu byla otázka vztahu biologických a přijatých dětí navzájem, stejně jako jejich vztah s náhradními/biologickými rodiči. Tato oblast je podrobněji popsána právě v poslední podkapitole.

²¹ Lidový model charakterizuje Lawless jako odraz zájmu socioekonomické elity, která má moc ovládat. Lidové modely označuje jako stereotypní, normativní a nadindividuální. Lawless, Robert. 1996. *Co je to kultura*. Olomouc: Votobia.

5.1 Biologický determinismus – přirozenost – dědičnost

Biologický determinismus neboli teorie o předurčenosti jedinců přírodou, resp. geny, je živá především v současné sociobiologii, která se velice intenzivně zajímá o vliv přírody na vývoj člověka a jeho jednání. „*Lidstvo je již předem zformováno, má určité trvalé a neovlivnitelné vlastnosti a jakousi vlastní vnitřní předurčenost a celistvost. Ačkoliv kultura může tyto vrozené znaky pozměnit, nemůže se jich zcela zbavit.*“²²

5.2 Kulturní determinismus – výchova – prostředí

Kulturní determinismus, jinými slovy kultura a společnost mají hlavní vliv na formování osobnosti člověka. Tento koncept je možné charakterizovat například takto: „*Člověk a jeho myšlení je plastické, tvárné a téměř stoprocentně zformované v průběhu života. Jelikož se tento život odehrává v kulturním kontextu, lidskou osobnost takto vzniklou je proto možné vysvětlit pomocí sociálních činitelů. Lidé jsou tedy tabula rasa – nepopsané stránky, později nesmazatelně poznamenané otiskem daného sociálního prostředí.*“²³ Zastánci převládajícího vlivu výchovy připouští určité biologické danosti, které jsou vlastní člověku, jakým je například pocit hladu, ale nepřikládají jim zásadní význam. Eriksen k tomu dodává: „*Člověk je samozřejmě také biologické stvoření s jistými nepochybně vrozenými potřebami (potřebujeme například jíst a spát), ale způsoby uspokojení těchto potřeb se utvářejí sociálním způsobem.*“²⁴

Leopold Pospíšil spojil myšlenku kulturního determinismu s výchovou dětí mimo jejich vlastní kulturu, resp. kulturu, v níž se narodily, a formuloval tento závěr: „*Je třeba dát za pravdu antropologům devatenáctého a počátku dvacátého století, kteří jasně, na empirických základech, odlišili rasu od kultury a ukázali, že celá kultura je osvojována během lidského života, že například osiřelé dítě nordického nacisty, jestliže je vy-*

²² Murphy, Robert F. 2004. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství. s. 23

²³ Ibid.

²⁴ Eriksen, Thomas, H. 2007. *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Praha: Triton. s. 58

*chováno ve francouzské rodině, se může stát pravým Francouzem s lidskou křesťanskou morálkou.“*²⁵

Zastánci konceptu kulturního determinismu jsou především antropologové, kteří často oponují výše zmiňovaným sociobiologům v jejich názorech na vliv přírody, resp. společnosti při utváření osobnosti člověka.

5.3 Historický exkurz

5.3.1 Počátky moderní antropologie

K prvním zmínkám o vlivu kultury na formování osobnosti člověka a prakticky vzniku moderní antropologie došlo již v 17. století. John Locke tvrdil, že „*si člověk osvojuje poznatky a pravidla chování v průběhu sociálního učení.*“²⁶ O několik desítek let později Anne R. J. Turgot hovořil o determinujícím vlivu kultury na osobnost člověka. Turgot zároveň stál u zrodu myšlenky kulturního relativismu, když předpokládal psychickou jednotu lidstva, která je základem tohoto konceptu.

Počátek 20. století byl hluboce ovlivněn psychoanalýzou Sigmunda Freuda. Tento proud se nevyhnul ani sociální antropologii. Freud se o kultuře vyjadřuje jako o určité umělé společenské nadstavbě, která lidem umožňuje usměrňovat vzájemné vztahy a ovládat přírodu. Dodává, že kultura plní restriktivní funkci, jelikož v člověku svazuje jeho přirozené, resp. vrozené pudy a sklony. Jedinec se tak stává nešťastným. Tyto kulturní represe mají, podle Freuda, vliv především v oblasti sexuálního života jedince. Kulturní antropologové se zaměřili především na jeho předpoklad vlivu raných dětských zážitků na formování osobnosti jedince a univerzální rozšíření oidipovského komplexu. Soukup však označuje Freudovy názory na vznik, vývoj a funkci kultury jako vykonstruované a spekulativní.²⁷

²⁵ Pospíšil, Leopold. 1993. *Český lid* 80 supplement: 355-387. [online]. [cit.2010-02-24]. Dostupný na: http://userweb.pedf.cuni.cz/kov/download/pospasil_kultura.pdf

²⁶ Soukup, Václav. 2005. *Dějiny antropologie*. Praha : Nakladatelství Karolinum. s. 274

²⁷ *ibid.* s. 356

5.3.2 Franz Boas a škola osobnosti a kultury

Ve dvacátých letech 20. století se objevily poměrně vyhrcoené diskuze o vlivu biologických a kulturních determinant na lidské chování. Jedním ze stimulů těchto debat byla genetika, která přišla s možností eugeniky. Striktní genetický determinismus a teorie eugeniky byly následně velice krutě zneužity Adolfem Hitlerem za druhé světové války. „*Ukázalo se, že představa ‚ducha národa‘, třebaže byla v podstatě filozofická a nevinná, má hluboké a netušené politické souvislosti. Stala se intelektuální základnou rasismu a jedním z pilířů nacistické doktríny, jež stála lidstvo milióny životů.*“²⁸

Franz Boas a jeho žáci byli jednoznačnými zastánci kulturního determinismu. Boas byl přesvědčen, že pokud najde kulturu, kde jsou dospívající vychováni jiným způsobem nežli v západní kultuře a následkem toho bez obtíží procházejí obdobím dospívání (problematického v západní kultuře), přinese důkaz o tom, že názory eugeniků jsou neobhajitelné. Popřel by tak jejich tvrzení, že vzorce chování jsou vrozené a neměnné.²⁹

Zásadní roli v tomto sporu sehrála jeho žákyně Margaret Meadová, která se v roce 1925 vydává na základě doporučení svého učitele na Samou. Její výzkum měl potvrdit tezi, jež předpokládala jasnou převahu kultury nad biologickým determinismem v souvislosti s formováním osobnosti člověka. Meadová tuto tezi potvrdila na základě výzkumu o socializaci a dospívání dívek na tomto souostroví.

„*[Meadová] zastávala obecný teoretický (a politický) názor, že důležité aspekty lidské osobnosti zdaleka nejsou vrozené, ale vytvářejí se prostřednictvím dynamické souhry mezi jedincem a společností. Protože společnosti jsou různé, utvářejí jednotlivce různým způsobem.*“³⁰

Výzkum Margaret Meadové podrobil ostré kritice Derek Freeman, který rovněž prováděl zúčastněné pozorování na těchto tichomořských ostrovech. Výsledky a popření výzkumu Meadové uveřejnil až několik let po její smrti. Freeman uvedl, že závěry Meadové neodpovídají skutečnosti, jak ji mohl pozorovat on. Freeman ve své práci zmiňuje velké množství sebevražd a duševních poruch lidí, kterým se nepodaří přizpů-

²⁸ Pospíšil, Leopold. 1993. *Český lid* 80 supplement: 355-387. [online]. [cit.2010-02-24]. Dostupný na: http://userweb.pedf.cuni.cz/kov/download/pospisil_kultura.pdf

²⁹ Soukup, Václav. 2005. *Dějiny antropologie*. Praha : Nakladatelství Karolinum.

³⁰ Eriksen, Thomas, H. 2007. *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Praha: Triton. s. 83

sobit se.³¹ Freeman přisuzuje vzniklé chyby mládí Meadové a její snaze potvrdit Boasovu doktrínu kulturního determinismu.

Hlavními představiteli školy osobnost a kultura byli Margaret Meadová, Ralph Linton či Antony F.C. Wallace.

5.3.3 Psychologická antropologie

Škola osobnosti a kultury, stejně jako konfiguracionismus, jehož předmětem výzkumu byly hlavně kulturní vzorce, položily základy pro oblast sociální antropologie, která byla později nazvána psychologickou antropologií. Ta se rozvinula především v šedesátých letech 20. století v americkém prostředí.

Antropologové v tuto dobu začali ještě více spolupracovat s psychology. Mezi hlavní témata se zařadil vliv kultury na vytváření osobnosti člověka. Oblastí zájmu antropologů se tak stala i výchova dětí v různých kulturách. „*Současná psychologická antropologie představuje typickou mezní disciplínu. Pokrývá široké spektrum témat a sdílí výzkumné pole s celou řadou dalších věd.*“³² Právě antropologové věnující se této oblasti výzkumu, se často dostávají do diskuzí se sociobiology, kteří se zabývají rovněž lidským chováním, ne však v souvislosti s kulturou, ale s biologií.

5.3.4 Sociobiologie

V sedmdesátých a osmdesátých letech nastupuje obor, který se nazývá sociobiologie. Zástupci této subdisciplíny zastávají názor, že lidské chování je podmíněno především biologicky. Jejich výzkumy se týkají především oblasti genetických, biologických a ekologických faktorů a jejich vlivu na chování jedince. Za zakladatele sociobiologie je označován Edward Wilson, mezi další zástupce jsou řazeni například Robert Travers či George Williams.

Jaroslav Skupník v časopise Cargo uvádí, že západní svět byl přínosem sociobiologie zpočátku okouzlen. „*Svět začal mít rád, a ten byl dokonce v souladu s řádem přírody a univerza, a šíře aplikací sociobiologického modelu i zájem o něj jakoby dokládal, že tentokrát se konečně podařilo objevit, jak to se světem skutečně je.*“³³ Vzápětí však podrobuje sociobiologii kritice a na závěr se přiklání ke kulturnímu determinismu.

³¹ ibid.

³² Soukup, Václav. 2005. *Dějiny antropologie*. Praha : Nakladatelství Karolinum. s. 570

³³ Skupník, Jaroslav. 1999. Sociobiologie: Antropologická perspektiva [online]. [cit. 2010-02-24] Dostupné na: http://web.quick.cz/plasek/cargo/obsahy/Cargo_1_99/j11.htm

Kultura je podle jeho názoru předávána sociálně, jednoduše řečeno tradicí, nikoli geneticky.³⁴

5.4 *Vlastní výzkum*

V rámci vlastního výzkumu jsem se setkala s respondenty, kteří se přikláněli více na jednu či druhou stranu. Pouze jeden z respondentů měl vyhraněnější názor, přikláněl se k převládajícímu vlivu genů. Poměrně častý byl určitý vývoj v názorech na toto téma, pro nějž byl charakteristický posun od výchovy k dědičnosti. Závěry jsou komparovány s výsledky bakalářské práce, která se tohoto tématu okrajově dotýkala. V tomto srovnání jsem sledovala změnu postojů náhradních rodičů s menšími dětmi, kteří byly předmětem prvního výzkumu, s názory respondentů s již dospělými dětmi.

5.4.1 **Biologický determinismus - geny nebo memy?**

Zastáncem biologického determinismu je především respondent z rodiny Coufalových, který o svém přesvědčení o vlivu genů hovořil na přednášce v Muzeu romské kultury v Brně. Respondent se zde zmiňoval o svých zkušenostech s romskými dětmi v neromských rodinách, o nichž se vyjádřil i při našem následném rozhovoru. *„Dřív jsem si myslel, že je to padesát na padesát. Já teď nemám žádný reálný podklad pro to. Říkám to naprosto z hlavy. Já bych souhlasil s paní doktorkou Ševčíkovou, genetičkou, která byla dříve ve fakultní nemocnici, tak osmdesát ku dvaceti ve prospěch genetiky.“* Pěstounka paní Adamová tento názor rozporovala s tím, že jeho výchova byla neúspěšná, a proto se přiklání spíše ke genetice. (respondenti se navzájem znají – pozn. autorky) S názorem o „svalování“ neúspěšné výchovy na geny jsem se setkala i u respondentky z rodiny Doleželových. *„Já mám pocit, že pěstouni to často házejí na genetiku, protože si nevědí rady. Což chápu.“*

Odborník na náhradní rodinnou péči Jeroným Klimeš v souvislosti s tímto tématem uvádí: „Když se najednou po pubertě objeví problémy s dítětem, které bylo do té doby naprosto zlaté, potřebují rodiče tuto změnu nějak vysvětlit. Obecnou lidskou vlastností je sáhnout po vysvětlení, které máme po ruce, které uspokojí naše znalosti

³⁴ ibid.

a náš pohled na svět. Jedním z přijatelných vysvětlení, které uspokojí mysl většiny lidí, je všeobjímající odkaz na geny: jsou s ním problémy, protože zdědil špatné geny.“³⁵

V západní společnosti je na geny mnohokrát pohlíženo jako na všeobjímající vysvětlení pro různé vlastnosti či chování lidí. Je to elegantní a jednoduché, i když málokdo vlastně rozumí genetice a jejím mechanismům.

Při následném setkání s panem Coufalem jsme se k tématu genetiky a výchovy opět vrátili. „*Když jsem sem nastupoval (respondent hovoří o svém současném zaměstnání, v němž pracuje s odloženými dětmi, potencionálními náhradními rodiči i rodiči biologickými – pozn. autorky), tak jsem by trošku optimističtější k výchově. Myslel jsem si, že výchovou se dá více zvládnout.*“ [...] Respondent uvádí příklad, kterým demonstruje svůj názor. „*My chodíme domů přes kotelnu. Dřív jsme tam měli dlaždičky a tu kotelnu bylo třeba vždycky ráno nebo jednou za den smést. Flákaly se všechny děti jako se flákám já. Všichni to dokážeme nějak ohrát, abychom nepracovali na sto procent, ale některé věci už hraničí s tou mírou tolerance, že se to nedá vůbec akceptovat. Iva sedla na botník a dovedla perfektně odhadnout, jak dlouho to trvá – to zametení podlahy. A přišla nahoru, že je zameteno. Ta holka chodila na zvláštní školu, ještě opakuji. U nás je v péči Martina, která má asi třináct roků, a ta nebyla doma s maminkou. Užívá stejných výrazových prostředků jako maminka, chová se absolutně stejně jako maminka a, s prominutím, je stejně vychcaná jako maminka.* (Martina je dcerou Ivy, v péči jí však mají její prarodiče, tzn. respondent s manželkou – pozn. autorky) *Stejnou scénu sehrála ona jako maminka. Sice může to být náhoda, ale asi to náhoda být nemůže.*“ V další části rozhovoru narážíme na tematiku, která se poněkud odlišuje od tvrzení respondenta, že 20% tvoří geny. „*Já totiž..nemyslím si, že dědičnost je..nebo jestli znáte profesora Smékala z Brna. To je psycholog. Je to vynikající chlap a ten mne seznámil s teorií memů. Dědičnost pomocí memů.*“ [...] „*To je ta kulturní dědičnost. Já jsem tady těm chlapcům vyprávěl (v rámci pracovní přednášky – pozn. autorky), že je ta maminka spokojená, když si pustí vážnou hudbu, když ty endorfiny v té škebli nějak působí. To dítě vnímá ten kulturní vzorec chování té maminky, tatínek, že přijde a mluví s maminkou hezky. Naopak když je doma kravál, tak to dítě přijímá...To se nějak přenáší. A ty memy se mohou předávat, to si najdete na internetu, nejen vertikálním směrem, ale i v tom horizontálním. To je třeba...se říká, že ta teorie memů vysvětluje, proč dítě v určitý okamžik oslovený svými kamarády podlehne partě, když bylo třeba sebelé-*

³⁵ Klimeš, Jeroným. 2008. Budování identity dítěte. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit. s. 15

pe vychováváno a má sebelepší genetickou výbavu po rodičích. To je tak, že byl člověk v nesprávný okamžik na nesprávném místě. Ta určitá možnost předávání té informace na té horizontální úrovni.“

Respondent svůj názor na výchovu a dědičnost změnil v průběhu péče o děti. Ovlivněn byl hlavně svými osobními zkušenostmi s dětmi, což potvrzuje uvedeným příkladem ze života rodiny. Nutno podotknout, že respondent nerozlišuje romské a neromské děti, ale hovoří v obecné rovině.

V tuto chvíli bych udělala drobnou odbočku a zaměřila se na výše zmíněnou teorii memů. Tato teorie, označovaná též jako memetika, je jedním z oborů, který se v posledních dvaceti letech poměrně dost rozvíjí a přináší možnost nového pohledu na přenos kultury. Memetika, stejně jako sociobiologie, vychází ze základů Darwinovy evoluční teorie. Mem je charakterizován jako „základní prvek kultury, o němž lze tvrdit, že je dědičný negenetickou cestou, zvl. imitací.“³⁶ Jinými slovy by se dalo říci, že memy jsou návody pro různé chování, napodobování a předají se imitací, tzn. že jedinec imituje chování někoho jiného, vypráví příběhy, které slyšel, a předává tak své chování, příběhy, zkušenosti apod. Zachovány mohou být jen ty memy, které jsou nejsilnější, což je analogií přírodního výběru.

Nutno kriticky zhodnotit tuto teorii, která vysvětluje, stejně jako sociobiologie, naše chování pouze jedním možným způsobem, tzn. replikací memů. Susan Blackmoreová, jež se zabývá memetikou, sociobiologii kritizuje, na druhou stranu používá stejnou argumentaci jako sociobiologové, pokud vše vysvětluje pouze memy.

Stěžejní kniha v rámci tohoto oboru je z pera Richarda Dawkinse s názvem *Sobecký gen*. „Termín ‚sobecký‘ znamená, že geny hrají pouze samy za sebe, že jejich zájmem je replikace a že pouze usilují o to být předány do další generace.“³⁷ V této knize Dawkins definoval pojem mem, který stejně jako gen má potřebu pouze sám sebe replikovat bez ohledu na to, zdali je tato replikace výhodná pro člověka. Hlavní je, aby sám mem byl zachován.

I přesto, že se memetika vyhraňuje proti sociobiologii, je zřejmé, že jsou založeny na stejném základě, ať již gen nebo mem jsou jednotkami *sui generis*, které lze v případě memů pouze částečně ovlivnit tím, v jakém prostředí se budeme pohybovat. Podle Blackmoreové je však i tato schopnost věcí memů. „*O našich myšlenkách musí-*

³⁶ Blackmoreová, Susan. 1999. *Teorie memů*. Praha: Portál. s.11

³⁷ Dawkins, Richard. 1976. *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press. Dle Blackmoreová, Susan. 1999. *Teorie memů*. Praha: Portál. s. 27

*me přestat přemýšlet jako o našich výtvorech, jež jsou zde k našemu prospěchu, a musíme je začít vnímat jako autonomní sobecké memy, jejichž jediným cílem je nechat se zkopírovat. My lidé jsme se díky své schopnosti napodobovat stali jen fyzickými „hostitely“, kteří memům umožňují jejich šíření.“*³⁸ Člověk není brán jako samostatná entita, ale jako bytost, která slouží memům pro jejich replikaci, což je poměrně absurdní tvrzení.

Hlubším studiem memetiky a sociobiologie se dále nebudu zabývat, jelikož předmětem není podrobně definovat tyto vědní disciplíny. Nicméně se k oběma přístupům budu v souvislosti s proběhnuvším výzkumem částečně vracet.

Ráda bych se ještě vrátila k panu Coufalovi. Ten do diskuze o přirozeném či získaném přispěl i svým termínem „šedé děti“, který v rozhovoru několikrát použil. Šedé děti jsou přijaté děti z majority, které respondent označil spojením „*ani ryba, ani rak*.“ Naopak podle jeho názoru jsou romské děti upřímnější ve svém vztahu k náhradním rodičům. Nejsou, až by se dalo říci, pokrytecké, tak jako bílé děti.

„Já mám takovou zkušenost tu, že když přijdu domů a bílá dcera mi skočí kolem krku, tak potom čekám nějaký průser, že je těhotná nebo že chce peníze na rande nebo chce něco jiného. Ale když přijdu domů a Cikánka se mnou nemluví to ani kliky se mnou nemluví. Když má zase radost, že jsem přišel, tak mi skočí kolem krku, že mám otřes mozku. [...] ‚Hurá táta je tady.‘ Ale ať na mě byla nasraná nebo měla radost, tak klidně potom řekla: ‚Tati, já mám ve škole problém. Co s tím uděláme? Nebo pomůžeš mi nebo založíš mě já jdu na rande?‘ Nehrály tu komedii jako ty bílé holky. Já nemám právo vyžadovat od dětí nějakou lásku, protože já nemám právo na lásku. Já mám právo na úctu. Já toužím po tom, aby když někomu dám lásku, aby mi tu lásku vrátil. Já to cítím u těch cikánských dětí, že teď mě milují a teď mě nenávidí. Ta polarita je tam vidět a vy náhradní rodiče nebo vy žadatelé chcete vztah cítit, tak si vemte cikánské dítě. Budete vědět o tom, že teď jsou na vás nasraný nebo vás právě milují. Oni nebudou nic mezi tím. A ty děti potom když vyrostou, tak je to krásně vidět...Ty bílé děti dopadají, to si tam přečtete, šedivě, ale Cikáni dopadají buďto dobře nebo špatně. Otázka je, co je dobré a co je špatné. To je strašně subjektivní.“

Nutno podotknout, že u žádného jiného respondenta, ani náhradních rodičů, s nimiž jsem v kontaktu, jsem se s podobným názorem nesešla.

³⁸ Blackmoreová, Susan. 1999. *Teorie memů*. Praha: Portál. s. 30

5.4.2 Psychologická jednota lidstva?

Jako pomyslný most, který spojuje biologický a kulturní determinismus, je předpoklad psychologické jednoty lidstva, s nímž přišel, výše zmiňovaný, Turgot. *„Existuje ještě jeden názor na otázku o lidské přirozenosti, který klade velký důraz na genetickou dědičnost lidského chování, aniž činí neoprávněné závěry o rasové odlišnosti. Tento přístup vychází z toho, že lidstvo je psychologicky jednotné – a tudíž rozdíly v chování a duševních rysech existují mezi jednotlivci, nikoliv mezi národy.“*³⁹ S tímto názorem se alespoň částečně ztotožňuje pěstoun z rodiny Beranových, který v jednom z rozhovorů uvedl:

Tazatelka: *„Mluví se také o hlasu krve, že je to táhne...vliv geny a výchovy, jak vy se na to díváte?“*

Respondent: *„Nevím...Já myslím, že ne...hlas krve přímo tenhle termín....je tam trošku jiný temperament. Je to trošku jiné, ale hlas krve to bych neřekl. Já si myslím, že Gaussova křivka mluví jednoznačně, ať je jakákoli rasa nebo to, tak je šedesát procent v jakékoli rase průměrná a zbytek něco málo podprůměr...takže já to беру takhle. Ale ano, ten temperament je tam jiný. Tak si vezměte: oni říkají, že asi 53% dispozic se dědí. Ted' si vezměte, když máte jako v případě toho Bořka negramotné rodiče oba. Matka se uměla jenom podle vzoru podepsat. Velkým tiskacím písmem uměla napsat jenom svoje jméno. Jinak vůbec nic. A to ještě musela mít před sebou vzor. A jinak ne-uměla vůbec nic. Negramotní totálně. Otec ještě k tomu alkoholik. Takže u toho Bořka si člověk nemohl dělat velké iluze. A ted' ještě navíc on šest let nebo..já nevím jestli v šesti nebo v sedmi jsme si ho brali...tak strávil nejdřív v kojeňáku a pak v děčáku. To ještě ústavní deprivace navíc. A ono kolikrát potom vám nezbuďte moc ovlivnit to výchovou ten zbytek toho jeho života do dospělosti. Nezbuďte vám tam moc velký prostor.“*

Pěstounka z rodiny Formánkových uvažuje podobně jako pan Beran. Její zkušenosti ji dovedly k přesvědčení, že mezi Romy se vyskytuje více takových osobností, kterými jsou i děti, které měla či má v pěstounské péči. Vlastnostmi, kterými je charakterizuje, jsou: *„Jedinci, kteří jsou naopak slabí a snadno ovlivnitelní. Jim to samostatný*

³⁹ Murphy, Robert F. 2004. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství. s.27

rozumný rozhodování moc nejde. Ta vůle, taková zakousnutost, kdy to mám před sebou nějak nalinkovaný a vím, že když mám nějaký cíl, o kterém jsem přesvědčená, tak mne od toho žádný vliv neodvrátí, protože jít za tím, co vidím jako důležitý, je pro mě hlavní a nejvíc žádoucí. Pro mě, která taková jsem, bylo hrozně těžký pečovat o jedince, kteří jsou úplně opační. [...] Já bych řekla, že to byly určitý typy osobností a u Romů jsou poměrně častý. Dali by se najít takový jedinci i v jiný jakýkoli barvě populace, ale ne v takový míře.“ Respondentka tedy nemluví vyloženě o etniku a jeho případných predispozicích, ale zaměřuje se především na konkrétní typy osobností, které se vyskytují v lidské populaci.

Po nějaké chvíli se ke genům opět vracíme. Respondentka se vzpomíná na začátek pěstounství, kdy ji lidé před „špatnými geny“ varovali. „Byla jsem přesvědčená, že mně se to nestane, ale říkala jsem si: ‚Dobře, nesmím tuhle variantu úplně přehlížet.‘ Nicméně rozhodla jsem se zaměřit na to, že to dopadne dobře. [...] Vždycky má smysl udělat něco pro druhého člověka. Vždycky. Taky jsem si na začátku myslela, že výchova zmůže všechno, a tak nějak bezděčně jsem si říkala: ‚Já jsem tak dobrá, že mě se to nestane. Já to zvládnu, protože mám takového elánu a tak dobrý úmysly a tak dobrý příklad jim dám. Pak jsem se postupně setkala s tím, když jsem byla s Jakubem v páté třídě u psychiatra, tak ten mi řekl, že dvě třetiny člověka jsou geny, že jenom zhruba třetina se dá ovlivnit.“

Pan Beran, stejně jako paní Formánková, se na druhé schůzce i přes svoje prvotní tvrzení mírně přiklání k vlivu genů na vývoj osobnosti dítěte, což potvrzuje při mé další návštěvě. „Určitě, podle mě to, co říkají odborníci, že přes padesát procent genů se dědí, to je pravda. Ale já jsem přesvědčený o jedné věci a to myslím, že jsme si taky ověřili. Nikdy se nezdědí to, že by to děcko bylo zloděj, ale vždycky se zdědí zájem o něco. Přirozený zájem o něco, zvědavost, to zdědí po těch svých rodičích. A teď jde o to, v jakých podmínkách, jestli to má možnost se rozvíjet nebo ne. A taky jakým směrem. Jestli třeba tím směrem, že ono někde něco vezme, co mu vlastně nepatří, tajně, de facto to ukradne a ono mu to projde. V tu ránu, a to je další naše zkušenost, to je zase jejich odlišnost ve srovnání s těma bílejma, se to u těch černejch daleko rychleji, a hlavně u těch přijatých, fixovalo. Ty bílý byly přece jenom takové jakoby zdrženlivější. [...] Když jim (romským dětem-pozn. autorky) prošla jedna, dvě věci, tak už si myslely, že je to normální.“

Respondent zároveň upozorňuje na další velké téma náhradní rodinné péče, a tím je věk dětí, které jsou do náhradních rodin přijímány. Obecně se náhradní rodiče shodu-

jí v tom, že čím později děti jdou z ústavní péče, tím větší problémy bývají s jejich zařazením do rodiny. Respondent hovoří o vlivu výchovy, pokud se do náhradní rodiny dostanou děti později: „*Vždycky se do nich něco dostane, podle mého soudu, ale někdy je to míň, někdy je to víc.*“ [...] Během rozhovoru několikrát zdůrazňuje důležitost koníčků a zájmů pro děti. „*Ono zase se může stát – ten prostor je tam strašně malý (pro ovlivnění výchovou, především když dítě přijde do rodiny ve starším věku – pozn. autorky) a najednou se to děcko na něco chytí – na nějakou pozitivní činnost a začne tím žít, začne se o to zajímat a je to dobrý.*“

Jeho názor sdílejí všichni respondenti z rodin, které se zúčastnily výzkumu. V tomto směru panuje vzácná shoda. Věk jde ruku v ruce s deprivacemi, které si děti přinášejí z biologických rodin a ústavů. Čím kratší dobu v ústavu či nefunkční rodině zůstanou, tím lépe se s deprivací vyrovnávají.

5.4.3 Geny nebo výchova?

S panem Beranem částečně souhlasí v otázce ústavní deprivace pěstounka z rodiny Doleželových. Předmětem našeho rozhovoru byla především přijatá dcera, která však v tuto chvíli již s rodinou nežije. S rodinou Doleželových strávila pouze jeden rok – od svých šestnácti, kdy byla přijata, do sedmnácti let, kdy odešla zpět do ústavního zařízení. Respondentka v průběhu celého rozhovoru zdůrazňovala především vliv ústavní výchovy, která se na dětech velice podepisuje. Přijmout dítě v takovém věku je více než neobvyklé. Již děti nad dvanáct let mají velice malou šanci dostat se z ústavního zařízení do rodiny. „*Právě proto jsme to chtěli, protože víme, že už fakt nemají šanci.*“

Tazatelka: „*A táhlo ji to někam? Mluví se hodně o hlasu krve. Spor genů a výchovy?*“

Respondentka: „*Já nevím. Ona vyrostla...dědeček byl bílej, babička byla černá. Rodiče, já nevím, otec...no prostě buď třičtvrtě nebo plná Romka. Ona je drobná a není tedy nijak výrazně tmavá. Mně se třeba zdá moc pěkná, ale každý na to má jiný názor. Ona v podstatě na Cikány nadávala. No, ale teď žije s Cikánem echtovním, který ji mlátí. Teď už jí snad dává peníze. Nevím...Čeká s ním třetí dítě ve svých jednadvaceti, takže zapadla do té komunity. V podstatě ona odešla od nás...*“

T: „*Myslíte, že je to tedy nějaká deprivace z dětství, z děcáku?*“

R: „*Já nevím. Třeba to jsou i geny. Já to neumím posoudit. Asi nikdo to neumí posoudit. Beru to tak, že to tak je, a já zase nehledám, proč to tak je, ale nepochybně u těch dětí vidím ohromný dopad té ústavní výchovy.*“

T: „*Vidíte to i u těch dvou kluků?*“ (respondentka měla v péči i dva romské chlapce, v současnosti je v rodině pouze jeden z nich – pozn. autorky)

R: „*Vidím to u všech dětí, které znám...a že jich znám spoustu. A myslím u všech stejně, ať jsou bílý nebo černý.*“

T: „*Já se setkávám s různými pěstouny a mají na to různé pohledy.*“

R: „*Určitě.*“

T: „*Někteří říkají: „Je to určitě těmi geny a my nic nezměníme...“*“

R: „*Otázka je, proč by ale měli změnit. U svých dětí také nic nezměníte. A kor nějaké geny. Já si myslím, že je to do značné míry, že je nezmění. Myslím si, že do toho jdou většinou lidé s tím, že děti, pokud budou alespoň v tom láskyplném prostředí, tak se změní něco v nich. Ne třeba oni samotní charakterem, ale spíše přístup k něčemu. A to se obávám, že je taky dost na náhodě. U našeho Tomáše to vychází, ale u Martina to nevyšlo. Je to potom o tom, jaký on je. Jak je nastavený. Nakolik je citově založený nebo není.*“

T: „*A dá se to třeba vztáhnout na etnicitu?*“

R: „*Myslím si, že ne. Neříkám, že to tam nehraje roli. To je prostě strašně důležité co máte za rodiče a za předky. [...] Nevím. Znáám bílý holky, které přišly do rodin a taky odešly. A taky s nimi byly obrovské problémy.*“

Respondentka se tedy nepřiklání ani k jedné z determinant. Pokud se v souvislosti s romskými dětmi v náhradní rodinné péči hovoří o genech, bývá na ně často nahlíženo negativně. Respondentka tak reflektuje skutečnost, že u vlastních dětí s geny také nic

neuděláme, a pokládá si otázku, proč by se něco mělo změnit. Právě zděděné geny mohou být pro dítě přínosem. Nezřídka se u biologických dětí vedou diskuze o tom, po kom tu či onu věc zdědil. Po kom má hudební sluch? A po kom má tak husté vlasy? V případě romských dětí se však na geny schvalují spíše nešvary a tento přístup je velice často spojován s tzv. voláním krve, o němž bude pohovořeno v kapitole týkající se identity a vztahu s biologickou rodinou, resp. ostatními Romy.

Paní Adamová se zpočátku rozhovoru přiklání spíše k většímu vlivu výchovy, nežli genů, což potvrzuje hned na začátku rozhovoru. Rozhovor se stočil na vzdělání jejích dětí. Respondentka tak popírá názor některých učitelů zvláštních škol, psychologů apod. „*To je důkazem toho, neberte to jako nějakou sebechválu, protože to je zkušenost téměř všech pěstounských rodin, že opravdu ty romské děti nejsou hloupé, že nemají o nic menší inteligenci než ty bílé děti. Jen je jim zapotřebí se věnovat. To je nesmírně důležité.*“ Diskuze na toto téma se v průběhu ledna a února roku 2010 rozvířily v důsledku probíhajících zápisů do základních škol, které často budoucí romské žáky posílají do škol speciálních.

Jedno z nedávných vydání týdeníku Respekt se zabývalo právě vzdělaností Romů. Problematika genetiky byla reflektována hned v prvních odstavcích: „*Ocitáme se na samém počátku úplně vážně míněné debaty o tom, jestli tedy Romové jsou opravdu a geneticky natolik málo inteligentní, že na nic jiného než na zvláštní školu a kariéru rezervisty v armádě pomocných dělníků nemají.*“⁴⁰ Potvrzení lidového modelu, který představuje romské děti jako méně inteligentní, demonstruje ředitelka zvláštní školy v Bílině. „*Jejich [Romů] mentální úroveň je daná dědičností, proto jich musí tolik chodit do zvláštní školy.*“⁴¹

Mnoho reflexí na tuto problematiku lze nalézt v periodikách, knihách a zvláště na internetu. Je zřejmé, že se jedná o téma, které je aktuální a hojně diskutované.

Zpět však k paní Adamové. Na závěr našeho rozhovoru uvádí příklad ze života, který zažila se svojí přijatou dcerou a jenž ji přiměl k zapochybování o převládajícím vlivu výchovy.

T: „*To jsou asi takové dva tábory, kdy jeden říká, že se s tím prakticky nedá nic dělat a ty děti už to mají dané. A pokud prostě kradou, tak kradou.*“

⁴⁰ Švehla, Marek. 2009. Černobílý test: Vědci věří v genetickou hloupost Romů. Respekt XX, č.45, 14

⁴¹ Komárek, Michal. 2009. Děti na odpis. Respekt XX, č.45, 40-46.

R: „*Ne. Možná ten vzorec toho chování. Já jsem o tom taky přemýšlela a vyprovokovala mě k tomu ta Tereza. (spisovatelka Tereza Boučková – pozn. autorky) Něco Vám řeknu. Příhodu. Byla jsem dělat reportáž ve Francii v Saint Marie de la Mere u Černé Sáry a teď jsme přijeli z té Francie asi v půl druhé v noci autem a oni, ti přátelé mě vysadili na hlaváči. A hlaváč byl do tří hodin zavřený. Tak jsem seděla do tří hodin před nádražím a teď se tam ochomýtal nějaký chlápek a viděla jsem, že chce navázat kontakt. Tak si potom ke mně přisedl a vyprávěl mi. A já jsem zjistila, on se mi představil, že to je, a podle toho co vykládal, tak jsem pochopila, že mám před sebou otce těch svých tří děvčat. Těch Biháriových. [...] Ptala jsem se ho na ty děti. Tak on že má, ale že stát mu sebral ty děti. Sociálky a tak dále, ale že on s nimi má kontakty. Teďka že seděl v cele s Havlem a takové řeči vedl. Prostě lhal, jak když tiskne.*

Já jsem potom přijela domů a říkám dceři Zuzance, která neřekne ani jednu větu, která by neobsahovala alespoň jednu lež. A nevím proč. Neměla důvody, ale prostě lhala. Jsem jí říkala: ‚Zuzanko, plně tě rehabilituju. Potkala jsem se s tvým otcem. Jseš nemlich to samé.‘ Takže možná, že to tak asi je. Třeba ta Katka, ta prostřední, jednu dobu taky měla tendence lhát, ale ta to rozumově pochopila, když jsem říkala: ‚Katko, to není hezký. Proč něco...každý máme bujnou fantazii nebo něco takového. Já neříkám, že nelžu. Každý lžeme nebo neříkáme úplně pravdu. Ta lež nijak neprospívá.‘ Tak jsem říkala, já tě plně rehabilituji. Tehdy jsem zapochybovala, zdali je to dědičné či není dědičné. Možná, že oni jsou v tomhle vychovávání. Spoustu věcí jsem začala do hloubky chápat, když teďka žiji s těmi Romy, že oni lež nepovažují za nic jako...“

T: „*Špatného? Nebo?*“

R: „*Ale to není. Já vím, že on lže, a on to ví, že já vím, že lže.*“

T: „*Jo takhle.*“

R: „*Prostě jsou nějaký určitý zákony – vnitřní. Někaký druhý život, který je uvnitř té komunity, že prostě, že by byli hrozně potrestaní, kdyby řekli pravdu na toho druhého něco. Jako, že by práskali, takže radši lžou.*“

T: „*Neberou...*“

R: „*Neberou to jako lež. Naopak jako ctnost, že neprozradili toho...tam to je pořád silný.*“

T: „*A zas na druhou stranu jste říkala, že jste viděla, jak jste se v nich zrcadlila, takže ta výchova tam...*“

R: „*Hm, určitě tam měla vliv.*“

Paní Adamová díky vlastní zkušenosti zapochybovala o rozhodujícím vlivu výchovy a připustila tím i určitou úlohu vrozených dispozic.

Náhradní rodiče z rodiny Eliášových, stejně jako paní Adamová, zmiňují určitý vliv výchovy, který vidí u své nejstarší dcery v gestech a částečně i v podobě, o níž hovoří především pěstounka. Pěstoun fyzickou podobnost spíše obrací ve vtip.

V rodině Eliášových jsem se setkala s pěstounem, pěstounkou a s matkou pěstounky. Samostatnou schůzku jsem měla s dospělou přijatou dcerou Dášou. Pěstoun s pěstounkou nemluví pouze o své nejstarší dceři, ale o všech dětech obecně. Nerozlišují, zdali jsou přijaté děti z majority či jiné etnické skupiny.

Pěstounka: „*Dášenka získala taky takové ty rysy od nás. Ona kdyby neměla ten širší nos, tak je to přece jenom něco jiného. A kdyby byla bílá, tak vždycky říkali, že to je celá maminka. Je tam ta podoba.*“

Tazatelka: „*Takže si myslíte, že jste ji ovlivnila?*“

Pěstounka: „*Ty gesta...*“

Pěstoun: „*Tatínkova výživa.*“ (smích)

Pěstoun, stejně jako v předchozích případech, reflektuje postupné změny svého názoru.

Tazatelka: „*A jak jste říkali, že vám je podobná, takže si myslíte, že ta výchova udělá hodně? Nebo spíše to, co si přinesou – ty geny?*“

Pěstoun: „*Já jsem na tuhleto genetiku nevěřil, jako že se to nedá ovlivnit, ale zjišťuji, že asi tu genetiku neovlivníme. Já jsem nevěřil na genetiku. Říkal jsem, že když dítě vychovává někdo jiný, tak jasně – jsou strašně hodní, milí, láskyplní, nestydí se ti dát pusu před nastoupenou školou, hlásí se k tobě. [...] Akorát, že my nejsme takový živly jako oni nebo nejsme tak zarputilí jako ten Tomáš. Přesně takhle je zarputilý jeho tatínek. Nebudu, nemusím, nechci. Proto o ty děti přišli.*“

Prakticky všichni respondenti se pohybují na pomezí obou výše uvedených názorů, zastávají stanovisko, že obě dvě složky jsou vyvážené. Dalším a posledním příkladem může být i výpověď respondentky z rodiny Formánkových: „*Musím říct, že jsem byla velký zastánce výchovy, ale musím říct, že mi nezbylo, než hodně z toho slevit, že prostě ty geny mají větší roli, než jsem si myslela. [...] Nejsem zastáncem toho, aby někdo říkal, že nějaké etnikum jednoznačně, že všichni mají ty geny špatný.*“

I přes velkou rozrůzněnost jednotlivých názorů mají respondenti jedno společné. Všichni, od doby kdy přijali děti, mění svůj názor na přirozené a získané. Posun je jasný od převládajícího názoru, že hlavní determinantou je výchova, který měli na začátku, k názoru, který dává větší či menší váhu genů, tedy tomu, co je vrozené.

5.4.4 Geny – obecně v kontextu přijatých dětí – nejen romských...

Nyní je třeba se trochu pozastavit nad tím, jak je to vlastně s geny u dětí, které jsou bílé a rovněž přicházejí do náhradní rodinné péče. Jaká důležitost je jim přikládána? Respondenti ve svých výpovědích často nerozlišují mezi dětmi bílými a černými, což jasně vyplývá z výše uvedených částí rozhovorů s nimi.

Pediatřička Eva Burešová se k této problematice vyjadřuje v jednom z čísel Respektu: „*O tom zda z dítěte v nové rodině vyroste gangster, dobrodinec lidstva, či běžný občan, rozhoduje velmi tajemný „genový sklad“ a samozřejmě další výchova. Co se týče genů, děti z kojeňáků mívají smůlu, ať jde o bílé či Romy. [...] Puberta je těžká pro každého. Na šikmé ploše se může octnout hýčkané dítě celebrity, stejně jako chudý Rom.*“⁴²

Mnohdy se špatné chování romského dítěte svede na geny. Je to nejjednodušší, uvádí Klimeš: „*Vysvětlovat vzájemná nedorozumění pomocí genetické argumentace*

⁴² Topol, Jáchym. 2006. „Prokletí nechtěných dětí.“ Respekt, 10.-16. duben.

je sice populární a obvyklé, ale z odborného hlediska nemyslitelné.“⁴³ Tato slova odborníka příliš nekorrespondují s článkem další odbornice Petry Vrtbovské, která založila Institut náhradní rodinné péče Natama⁴⁴ a která přirovnává přijetí romského dítěte do náhradní rodiny k situaci, kdy by si kočka domácí vzala na vychování kotě pumy. *„V duši romského dítěte v neromské náhradní rodině je pravděpodobně veliký nevědomý zmatek, přetlak a pocit izolace. Plně se projeví až v pubertě, kdy každé dítě začne hledat samo sebe a svoje vlastní lidi. Adoptovaní Romové najdou kus sebe sama v romské partě, na diskotékách a v barech. Tam najdou svoje blízké, kteří jim rozumí a jsou stejní jako oni.*“⁴⁵

Vrtbovská tímto článkem generalizuje pohled na romské děti v NRP, což nepotvrzuje jeden z respondentů, s nimiž jsem hovořila. *„A nejlepší je, když je utáhnete na nějaký zájem. To se skutečně povedlo. Mohu říct. I když to zrovna nebyl specifický zájem, který mám já. Mě vždycky zajímaly ty technické věci a sportovní věci. Tak oni si pak přes tohle, co jsem jim dal jako podnět já nebo manželka, tak si vybraly něco jiného. Podle svého gusta. Skoro každý se na něco chytil. No a jak se něčeho chytl, tak je to bez problémů.*“ Ještě několikrát mi poté zdůrazňoval, že je důležité, aby si děti našly nějakého koníčka, který je bude bavit. Tím se, podle jeho slov, vyhnou partám, hospodám, apod.

Identitě romských dětí v náhradní rodinné péči a jejich postavení ve skupině, resp. partě či ve vztahu k romské komunitě bude věnován větší prostor později.

5.5 Tereza Boučková – film Smradi, kniha Rok kohouta a následné diskuze

Do diskuze o vlivu biologie/genetiky a kultury/výchovy přispěla i spisovatelka Tereza Boučková, která tuto problematiku, díky svému bestselleru Rok kohouta a filmu Smradi, dostala mezi širokou veřejnost. Autorka popisuje svoje vlastní negativní zkušenosti s výchovou dvou romských chlapců a reflektuje je s výchovou vlastního syna. Podpořila tím lidový model české společnosti o Romech, kteří jsou podle ní často nevychovatelní, resp. nenapravitelní a mají „to“ v genech. Geny jsou chápány především

⁴³ Klimeš, Jeroným. 2008. Budování identity dítěte. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit. s. 16

⁴⁴ více o občanském sdružení NATAMA dostupné na: <http://www.natama.cz/>

⁴⁵ Vrtbovská, Petra. 2006. „Co si počne kočka s pumou.“ Respekt, 2.-8. květen.

v souvislosti s určitým vrozeným „romstvím“, což je dost zavádějící až rasistické. Romům jsou přikládány určité vlastnosti, s nimiž se údajně rodí a nelze s nimi nic udělat, resp. je ovlivnit výchovou.

Tereza Boučková nejprve prostřednictvím filmu Smradi, natočený na její námět, nechala veřejnost nahlédnout do rodiny, která přijme dva romské chlapce. Ukazuje radosti i strasti života náhradní rodiny. Konec filmu je optimistický k dalšímu vývoji rodiny, který je možné sledovat v knize Rok kohouta.

Tato kniha je psána v době, kdy jsou oba přijatí chlapci v pubertě a objevují se nejrůznější výchovné problémy, krádeže apod. Vše končí odchodem dětí z rodiny a celkovým vyčerpáním náhradních rodičů. Kniha vyznívá tak, že matka jejich chování nemohla ovlivnit a zabránit tak odchodu dětí z rodiny. Je však skutečností, že se jedná o beletrii, která má sice autobiografický základ, ale nemůže být dáována na stejnou úroveň jako například výpovědi respondentů či jiných náhradních rodičů, s nimiž se můžeme setkat v periodících věnujících se tématu NRP.

Rok kohouta vzbudil obrovský ohlas mezi širokou veřejností a byl předmětem mnoha diskuzí. Boučková mnohým potvrdila jejich názor, že Romové „to“ mají v krvi, i když nikdo přesně nedokáže definovat, co to „to“ představuje. Náhradní rodiče se rozdělili na dva tábory. Jeden tábor spisovatelku a náhradní matku hájil (především díky odvaze a upřímnosti, kterou projevila a dokázala pojmenovat problémy mnohých), druhý absolutně zatracoval (za zdiskreditování náhradní rodinné péče).

V tomto je možno vidět analogii s výzkumem, který jsem prováděla v rámci bakalářského studia, kde jsem hovořila především s rodiči menších dětí. Rodiče byly velice optimističtí a často nepředpokládaly, že by s jejich dětmi mohly být výraznější problémy. Možná právě tak na to nahlížela i Tereza Boučková. Což zůstane, alespoň pro tuto práci, otázkou, jelikož autorka nebyla do výzkumu zahrnuta a neměla tedy možnost se k tomuto tématu vyjádřit.

5.5.1 Reakce respondentů na knihu a film Terezy Boučkové

Film Rok kohouta tak - do jisté míry – ukazuje druhou stranu náhradní rodinné péče. S několika ze svých respondentů jsem o knize Rok kohouta, o filmu Smradi a reakcích na ně hovořila. Toto poněkud kontroverzní téma je stále živé a podnítilo mnoho debat na téma vlivu genů a výchovy při výchově romských dětí v náhradní rodinné péči.

Uvádím vybrané ohlasy respondentů, kteří, stejně jako Boučková, vychovali romské děti v náhradní rodinné péči.

Pěstoun z rodiny Coufalových v souvislosti s narážkou na knihu analyzuje i svůj přístup k přijatým dětem. Zároveň uvažuje nad vztahem přijatých a biologických dětí: „Tereza Boučková řekla svůj názor. Má na něj plné právo. Nelíbí se mi tady jedna paní, která tady vytvořila takové sdružení pro náhradní rodiče. Já tam nechodím. V podstatě jeden z důvodů je ten, že tato paní potom podala na Boučkovou trestní oznámení pro pomluvu. Mně se to vůbec nelíbí. Já si myslím, že každý má právo vyjádřit svůj názor a ta empirie života paní Terezy Boučkové je ta, že tam ji ty kluci zklamali a bolí to. Každopádně to bolí, ale ona má určitě čisté svědomí, že udělala maximum pro ty děti, že jim dala nabídku a ty kluci to nepřijali.

Já bych měl plakat nad tím, že Tomáš zůstal v kriminále, jak tam píšu, že ve čtyřiceti letech vyjde z kriminálu a stráví dvacet let v kriminálu. Další děcka, kdybych to probral, tak Ládík, který opakovaně havaroval, já jsem ho vytáhl z hrozných dluhů. Zaměstnali jsme ho tady. On pak dobrovolně odešel a havaroval zase. Nakonec i vlastní syn se mi dostal do dluhů. Že by se mohlo říkat...Já jsem to vyslechl, tu věc, co teďka řekn: ‚Když přijmeš děti, odnesou to tvoje děti. Tvoje vlastní děti to odnesou.‘ A já si mohu říkat, vždyť je to podmiňovací věta. Když bych ty děti neměl, tak bych mohl předat více svým dětem a oni nemuseli být v dlužích. Je to pravda nebo není? Já nevím. Neznám odpověď.“

Paní Adamová příběh Boučkové rovněž porovnává se svými zkušenostmi. „Záleží na těch rodičích. Jak se k tomu postaví. Já nevím, jestli jste viděla ten film Smradi? No tak já si myslím, že ta matka – ta Tereza Boučková, že asi byla trochu hysterická...I když já si jí vážím a všechno, ale...myslím si, že to bylo zbytečné takto reagovat. Já jsem děcka učila to, že nemají agresi reagovat – na agresi reagovat agresi. Vedla jsem je k tomu, aby ty děti měly vyšší sebehodnocení, aby jim nevadilo, když jim někdo řekne, ty jsi Cigán. Řekl: ‚No a co, ty jsi bílejší, no a co jako?‘ Ty děcka celkem neměly problémy. Neměly problémy s těmi bílými. Mají spoustu přátel mezi bílými.“ Po chvíli se k tématu opět vracíme. „Já jsem v té diskusi se jí zastala. Dovedla jsem se vžít do toho, co prožívala, protože podobné zkušenosti jsem si prožila i třeba s tou Lenkou a tak. Kradla. Já jsem jí tam ujistila, že jestli je tam dobrý základ. To citové jádro, tak ty děti se jí vrátí. Oni se vybouří a vrátí se. Mně se to stalo taky. Děcka blbly a pak se zase vrátily ke mně.“

Pěstounka z rodiny Eliášových se vrací k přijetí starších dětí do péče a zároveň se dostává k Boučkové. Její výpověď má však mnohem širší rozsah. Děti z ústavů, podle jejího názoru, nikdy nebudou zcela normální. „Jo, je to hodně o tom, že když si člověk

bere větší děti...tak kluci měli šest a osm, což už jsou děti, které mají něco v sobě. Ty základní věci už neovlivníte. A teď je otázka, jestli byste měla. To je další věc. Vždycky to má ještě nějaký pokračování...tak si myslím, že je člověk nastavený přijmout ty děti takové, jaké jsou. Já chápu u Boučkové, která si brala děti, protože byla bezdětná. Brali si mimina a jestli je vychovávali v tom, že z nich budou normální bílý děti, ak to se jim nepodaří. Z ústavních dětí bílejších nebudou nikdy normální bílý děti. To je tak neuvěřitelný poškození ta deprivace, že je to neuvěřitelný.“

S pěstounkou z rodiny Formánkových jsem na téma Boučková a Rok kohouta vedla poměrně rozsáhlou diskuzi. Paní Formánková je věřící a vidí určitou spojitost i mezi vírou a osobou spisovatelky. *„Ta Tereza...já jsem přesvědčená, že na cokoli v životě, na jakýkoli vztahy, když je člověk bez Boha sám, tak je to strašná dřina. [...] A ona si myslím, že křesťan není a to je první hendikep. [...] A druhá věc – mohlo se jí stát, to co se stává spoustě rodičů, že měli nějak nastavená očekávání a byli na ně natolik zaměřená nebo s nimi počítali, že to, co pak přišlo, je doslalo. [...] I když mohla tady být ještě jiná věc, v momentě, kdy mám taky krizi, tak říkám ošklivý a beznadějný věci. Jenomže ona jak je literárně činná a známá, tak když byla v krizi, tak to veřejně ventilovala. [...] Já jsem taky na ni byla rozzlobená, protože Romů se lidé obvykle bojí, romské děti zůstávají v ústavech, a tím mohla ublížit těm, co mohli dostat šanci. [...] Ona to vztáhla na všechny. [...] Ona udělala chybu, že tuhle svoji momentální krizi, že tuhle svoji situaci veřejně prezentovala a paušalizovala, ale ostatní udělali chybu, že do ní začali šít na základě toho, že udělala chybu.“*

Pro doplnění bych uvedla vybrané části z internetových diskuzí i „papírových“ periodik, které ukazují velkou názorovou diverzitu náhradních rodičů, odborníků i široké veřejnosti.

Před vydáním knihy Rok kohouta vzbudila Tereza Boučková velkou vlnu nadšení a zároveň nevole v ženském časopise Marianne⁴⁶, kde s ní byl uveřejněn rozhovor. Na dané téma se strhla diskuze, v níž se jedna část přikláněla na stranu Terezy Boučkové a obdivovala její sílu, vytrvalost, odvalu apod. *„Milá Terezo, Milá paní Boučková, jste velmi nevšední a statečná žena. Obdivuji Vás za Vaše postoje.. za Vaši upřímnost, za to, co jsem od Vás četla.“*⁴⁷

⁴⁶ Jirků, Irena. 2006. „Sedmnáct let s dětmi odjinud.“ *Marianne*. [online]. [cit.2010-02-25]. Dostupný na: http://www.marianne.cz/clanek/546/sedmnact_let_s_detmi_odjinud.html

⁴⁷ Příspěvek v diskuzi k článku: Jirků, Irena. 2006. „Sedmnáct let s dětmi odjinud.“ *Marianne*. [online]. [cit.2010-02-25]. Dostupný na: <http://www.marianne.cz/clanek/546/diskuze.html>

Druhá skupina byla naopak velice rozhořčena především pasáží rozhovoru, kde Boučková prohlásila, že by zrušila adopce. „*Je složité adoptovat dítě. Je to fakt těžké. Já bych adopci zrušila.*“⁴⁸ Mnoho čtenářů pochopilo názory Boučkové jako zobecňující až škodlivé pro potencionální adoptivní rodiče. „*Já z názorů paní Boučkové zase až tak nadšená nejsem. Jedno pozitivum jistě článek má, říká otevřeně, že adopce nemusí "dobře dopadnout" a že adopce dětí jiného etnika může mít svá úskalí. Vadí mi ale, že paní Boučková svůj jistě smutný příběh zobecňuje a zavrhuje adopci vůbec a zvláště adopci dětí jiného etnika, zde Romů.*“ Jiný názor v diskuzi uvádí: „*Ještě jsem chtěla po vlastní zkušenosti říct, že tento rozhovor rodinám s adoptovanými dětmi a adoptím vůbec velmi ublížil, u nás například byl pár, který se zajímal o konkrétní romské děti k adopci a po vyjítí článku tyto děti odmítl.*“⁴⁹

„*Pubertální výkyvy mohou něco vychýlit, ale jinak je to daný stav. Může za to nejspíš mix genů, ale i podmínky, za nichž byli počati. A taky první rok života bez svého člověka. Citové deprivaci přikládám velký význam.*“⁵⁰ Boučková je, podle svých výpovědí, jasnou zastánkyní biologického determinismu. Samozřejmě je nutné brát v potaz, že rozhovor s autorkou může být upraven a případně zkreslen. Touto pasáží bych však chtěla spíše demonstrovat debatu, která se nad tímto tématem strhla.

Boučková svou knihou, filmem a rozhovory na téma romské děti v náhradní rodinné péči přispěla jak pozitivně, tak negativně. Kladný byl její přínos ve smyslu zintenzivnění diskuzí na toto téma. Problematika se navíc dostala i mezi širší veřejnost, která se náhradní rodinnou péčí nezabývá. Negativní dopad spočíval hlavně v paušalizování výchovy romských dětí a potvrzení stávajících stereotypů české společnosti o romských dětech, resp. Romech.

⁴⁸ Jirků, Irena. 2006. „Sedmnáct let s dětmi odjinud.“ *Marianne*. [online]. [cit.2010-02-25]. Dostupný na: http://www.marianne.cz/clanek/546/sedmnact_let_s_detmi_odjinud.html

⁴⁹ Příspěvek v diskuzi k článku: Jirků, Irena. 2006. „Sedmnáct let s dětmi odjinud.“ *Marianne*. [online]. [cit.2010-02-25]. Dostupný na: <http://www.marianne.cz/clanek/546/diskuze.html>

⁵⁰ *ibid.*

5.6 Biologické a sociální příbuzenství

5.6.1 Redefinování příbuzenství

Zajímavým článkem, který přibližuje redefinování termínu příbuzenství v antropologii, je příspěvek antropologa Tomáše Kobese, působícího na západočeské univerzitě v Plzni, ve sborníku *Biologická a sociální dimenze člověka*. Kobes čtenářům přibližuje diskuze, které na poli antropologie proběhly v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století. Gellner jako zastávce biologického základu příbuzenství, tedy něčeho pevně daného, přirozeného, objektivního, na jedné straně a Needham, který jeho tvrzení kritizuje a přiklání se spíše na stranu sociální role příbuzenství.⁵¹

Jejich spor vychází z klasického vymezení příbuzenství, které je založeno „na předpokladu, že genealogickým vztahům, vycházejícím z faktu biologické reprodukce člověka, se ve všech společnostech přisuzuje sociální význam. [...] Biologické fakty jsou však příbuzenským vztahům vždy jen modelem – příbuzenské vztahy jsou kulturně konstruované.“⁵²

Opět se tedy dostáváme na pole kulturně, resp. biologicky určeného vztahu mezi lidmi. Eriksen k diskuzi rovněž přispívá. Sám je zastávce propojení obou přístupů. „Oblast příbuzenství je přirozeně také hlavním bitevním polem, na němž se utkávají zastávce biologického determinismu a kulturalismu, Přestože se biologické a evoluční náhledy na lidský rod doplňují s názory, jež prosazují převahu sociálních konstrukcí (já osobně jsem přesvědčen, že oba principy se významně doplňují), princip příbuzenství odolává všem pokusům o integraci zmíněných pohledů.“⁵³

Zásadní vliv na změnu pohledu na příbuzenství měl David Schneider, který stál u tzv. „culture turn“, kdy se pozornost odvrací od biologicky definovaného příbuzenství k definici kulturní. Schneider argumentuje tím, že teorie příbuzenství byly vymyšleny západními vědci, a proto vycházejí z premis euroamerického světa, které charakte-

⁵¹ Kobes, Tomáš. 2006. biologické a sociální příbuzenství. *Kultura a příroda*. In Blažek, Vladimír, Budil, Ivo T. (eds.) 2006. *Biologická a sociální dimenze člověka*. Ústí nad Labem: Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové.

⁵² Budilová, Lenka. 2009. Studium příbuzenství a sociální antropologie. *Antropoweb*. [online]. [cit.2010-03-02]. Dostupný na: <http://antropologie.zcu.cz/clanek/studium-pribuzenstvi-a-socialni-antropologie>

⁵³ Eriksen, Thomas H. 2008. Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál. Praha:Portál. s. 155

rizuje jako přístup „*Krev silnější nežli voda*“⁵⁴ Schneider ukazuje, že ve zbytku světa není příbuzenství často chápáno pouze v biologickém slova smyslu, ale spíše jako určité kulturní společenství založené na symbolickém vyjádření vztahů mezi lidmi⁵⁵.

O přínosech studia náhradní rodinné péče, konkrétně adopcí, píše Terrell a Modell : „*Studium adopcí může být další cestou pro objevení dalších sociálních a kulturních pořádků, které zůstávají skryté, jak pro antropology, tak pro veřejnost.*“⁵⁶

V oblasti náhradního rodičovství je právě sociální role příbuzenství jednoznačně určující pro vztah mezi lidmi v rodině. Biologické příbuzenství je v náhradních rodinách pouze mezi náhradními rodiči a jejich vlastními/biologickými dětmi. Kobes parafrázuje Needhama „*Podle Needhama jsou naopak biologie a descendenční systém odlišného řádu. V jistém bodě mohou být souhlasné, ale v posledku vymezení descendenčního systému je záležitost sociální. To může být patrně například v případě adopce, kdy z odvozování descendance jsou zcela vypuštěni biologičtí rodiče a adoptivní rodiče jsou ustanoveni jako jeho descendent.*“⁵⁷

5.6.2 Vztahy dětí a rodičů

V souvislosti s diskuzí okolo biologického a sociálního příbuzenství je zajímavé sledovat vztah biologických a přijatých dětí v rodině. Pouze dvě rodiny, s nimiž jsem realizovala výzkum, neměly své vlastní biologické děti (Adamovi a Eliášovi). Všechny ostatní rodiny se shodovaly na tom, že mezi biologickými a přijatými dětmi by se neměly dělat žádné rozdíly. Okolí rodiny se upřednostňování vlastních vnoučat neubránílo v případě rodiny Beranových. „*Pak jsme s tím měli trochu problémy, když zemřela moje manželka, moje první žena, tak tchýně – maminka její, tak ta nám trošičku po té její smrti začala dělat mezi tím rozdíly. Tak to jsme museli dost utnout. To se třeba stalo, že ona koupila dárky, na Vánoce třeba, jen těm pokrevním. To byla její vnoučata de facto.*“

V rodině Doleželových vlastní syn a ostatní děti otevřeně hovoří o tom, že již žádné děti z dětského domova přijmout nechtějí. Zároveň je nutno podotknout, že stej-

⁵⁴ Schneider, David M. 1984. *A Critique Study of Kinship*. The university of Michigan Press.

Dostupný na:

<http://books.google.com/books?id=HDS0zdqPLwMC&pg=PP1&dq=schneider+a+critique&hl=cs&cd=1#v=onepage&q=&f=false>. s. 194. Vlastní překlad autorky.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Terrell, John. Modell, Judith. 1994. Anthropology and Adoption. *American Anthropologist*. Vol. 96. s.155-161. Vlastní překlad autorky

⁵⁷ Budilová, Lenka. 2009. Studium příbuzenství a sociální antropologie. *Antropoweb*. [online]. [cit.2010-03-02]. Dostupný na: <http://antropologie.zcu.cz/clanek/studium-pribuzenstvi-a-socialni-antropologie>

ného názoru je i jejich jediný přijatý syn. Tento názor zastávají, poté co u nich určitý čas byl přijatý chlapec Martin. „*Martin obsadil všem prostor. Vlastně nikdo neměl možnost nadechnout se, takže teď bych řekla, že to je v pohodě. Ale ujišťují se, že si nebudeme brát další děti. A když, tak biologické jo, ale z děčáku už ne. Třeba se takhle bavíme a nejstarší syn se obrátí na Tomáše a řekne: ‚Nic proti tobě, Tomáši, ale děčko z děčáku už ne.‘ A Tomáš řekne: ‚No, já bych už taky děčko z děčáku nechtěl.‘*“ Tato zkušenost však evidentně vyplývá z problémů, které vznikly s přijatým synem, který později rodinu opustil.

Pěstounka, která vlastní děti nemá, uvažuje nad tím, že je logické, že svým vlastním dětem dávají náhradní rodiče přednost. Na toto téma jsme se dostali při narážce na pěstounskou rodinu, která měla i své vlastní biologické děti.

Respondentka: „*Když se jim potom narodily ty vlastní děti, tak jsem viděla, že dává přednost těm vlastním. To je pochopitelný. Já bych to dělala taky. Nevím. Nevím.*“

Tazatelka: „*Vy si myslíte, že i nějak podvědomě ty vlastní... že to je přirozený?*“

Respondentka: „*Tak určitě. Já nevím já, jsem vlastní neměla, tak to nemůžu srovnat. (pomlka, rozmýšlení) Nevím, na to nedokážu odpovědět. Mohla bych pouze hypoteticky, protože nevím, jaký by to mohlo být.*“

Pan Coufal u jedné své dcery, s níž navázal, podle jeho vlastních slov, velice blízký vztah, hovořil o situaci, kdy mu přijatá dcera nahradila biologickou, kterou nikdy neměl (jemu a manželce se narodili čtyři chlapci). „*My jsme si vždycky hrozně rozuměli. Já jsem vždycky chtěl mít dceru. Mám čtyři syny a ona je opravdu mojí dcerou a nevdá mi, že je černá. Ani kdyby byla puntíčkováná, tak by mi to nevadilo.*“ Nabízí se tak otázka, proč ostatní přijaté „dcery“ za své „opravdové dcery“ nepovažuje, resp. proč právě tuto jednu vyzdvihuje. Při našem rozhovoru mluvil o této dceři nejdéle. Poměrně velký časový prostor jí věnoval i na přednášce v Muzeu romské kultury. Domnívám se tedy, že mezi nimi je opravdu výjimečný vztah, který respondent deklaruje výše zmíněným způsobem. S dcerou jsem neměla možnost hovořit. Bylo by však zajímavé znát její názor a postoj k otci.

Toto téma bylo poměrně nosné, a proto jsme se k němu v závěru rozhovoru ještě jednou vrátili.

Tazatelka: „*Vy jste říkal, že ke každému dítěti máte jiný vztah, ale cítil jste tam nějaký rozdíl mezi vlastními jako biologickými dětmi a těmi přijatými?*“

Respondent: „*Já jsem o tom strašně často přemýšlel. Ten vztah je, řekl bych stejný, ale forma vztahu je jiná. Když jsem na to tenkrát mluvil v televizi, tak jsem myslel na Jirku, který je vyloženě vědecký typ, absolutní hudební sluch... [...] A vedle toho byla Iva, která se bála, že by se ručičky unavily. Tak Ivě se vyčlenilo, v lásce k ní, více prostoru, proto aby se realizovala v kuchyni, a Jirka dostal více prostoru, aby mohl realizovat škebli. Škoda aby se živil rukama, když to v té hlavě měl. Iva by zase tu hlavu nepoužila ve vědecké práci. A teď došlo ke konfliktu. ‚Jirka pracovat nemusí a já musím.‘ Tak jsem na Ivu klidně křikl: ‚Ty uděláš to nádobí. Jirka se učí.‘ Rozumíte. A tam to ty děti třeba chápaly jinak.“*

Rozdíl tak, podle respondenta, nebyl v přístupu k dětem, ale v tom, jaké významy tomu přikládaly. Dcera si mohla myslela, že biologický syn otce má určitá privilegia, což v té době chápala jako určitou křivdu.

Příbuzenství je v naší společnosti stále více chápáno v biologickém slova smyslu, i proto mnoho lidí dělá rozdíly mezi biologickými a přijatými dětmi, což je možné vidět například u širšího okolí náhradních rodin. Sami rodiče se snaží mezi dětmi rozdíly nedělat. S žádnou z rodin jsem nestrávila tak dlouhý čas, aby bylo možné pozorovat nějaké hlubší vztahy mezi dětmi navzájem, či mezi rodiči a dětmi, proto nemohu tvrzení respondentů komparovat s vlastním pozorováním.

5.7 Shrnutí

Na základě vlastního výzkumu a prostudování odborné literatury se odvážím si, že spor kulturního a biologického determinismu bude těžko kdy zcela rozřešen. Oba směry mají, alespoň v současné době, jinou optiku pohledu na věc, včetně rozdílných metod výzkumu. Názorů na tuto problematiku je mnoho a zdá se, že i přesto, že tyto spory trvají už několik desetiletí, jsou stále aktuální. Debaty se neodehrávají pouze mezi odborníky, resp. vědci na poli sociálních a biologických věd, ale i mezi širokou veřejností.

Respondenti ve většině případů nehovoří o určité „genetické předurčenosti“ v souvislosti s romským etnikem, ale hovoří obecně o vlivu genů, které si děti nesou z původních rodin. Tyto dědičné vlastnosti jsou často zmiňovány v negativním slova smyslu.

Naopak lidový model, který převládá v České republice a byl podpořen mimo jiné i spisovatelkou Terezou Boučkovou a dalšími, bere „geny“ u Romů jako něco neovlivnitelného, předem daného a neovladatelného. Tato tvrzení nemají daleko k rasismu, jenž přisuzuje dané skupině obyvatel určité predispozice. Paušalizovat výchovu romských dětí v náhradní rodině není v žádném případě možné. Určitě existuje mnoho negativních zkušeností rodin, ale na druhou stranu je množství případů, kde se děti začlenily do společnosti, o čemž svědčí i výzkum, který jsem realizovala.

Tímto výzkumem jsem mimo jiné chtěla konfrontovat názory náhradních rodičů, kteří mají ještě malé děti, a rodičů, kteří mají děti již dospělé. Z malého vzorku respondentů, s nimiž jsem hovořila, by se dalo vyvodit, že rodiče, kteří jsou na počátku výchovy dětí, jsou mnohem více optimističtí a přiklánějí se spíše k většímu vlivu výchovy. Naopak rodiče, kteří mají děti již dospělé, dávají větší důraz na genetickou předurčenost. Vyplývá to z jejich vlastních zkušeností, ať již negativních či pozitivních. Respondenti z druhé skupiny však uvádějí, že oni na počátku výchovy dětí, stejně jako první skupina, věřili ve větší vliv výchovy. Dá se tedy předpokládat, že první skupina bude v průběhu výchovy přijatých dětí rovněž měnit názor.

Výsledky mého pozorování rozhodně nechci nijak generalizovat, jelikož se jednalo pouze o malý vzorek rodin, což bylo vyváženo větším proniknutím do problematiky. V prvním realizovaném výzkumu figurovaly čtyři rodiny, v druhém výzkumu bylo rodin šest.

Freedman a DeBoer v závěru článku o biologických a kulturních rozdílech ve vývoji dítěte docházejí k tvrzení, že „*Kultura a biologie nejsou dvěma rozdílnými poli dichotomie, ale spíše dva rozdílné a neporovnatelné typy.*“⁵⁸ Jejich článek vyšel již v roce 1979 a diskuze o vlivu přirozeného a získaného jsou stále aktuální. Tábory zastávající biologické nebo kulturní vlivy na vývoj osobnosti člověku budou stát asi vždy proti sobě. Alespoň v případě, že budou zastávat stále tak vyhraněné názory, které můžeme vidět například u sociobiologů či evolučních psychologů.

⁵⁸ Freedman, Daniel G., Deboer, Marilyn M. 1979. Biological and Cultural Differences in Early Child Development. Annual Review of Anthropology. Vol. 8, s. 579-600. Překlad autorky. Dostupný na: <http://www.jstor.org/stable/2155633>

Myslím si, že pravda je opravdu někde na půli cesty a osobně bych se přiklonila k vlivu jak biologických, tak kulturních determinant. Obě tyto složky však mají jinou úlohu. Za velice výstižné shrnutí považuji Murphyho, kterým bych tuto kapitolu ukončila: „...velká část všelidských vlastností pramení z všelidskosti životních poměrů na Zemi. Biologičtí činitelé, kteří do těchto poměrů zasahují, nejsou otázkou instinktu či dědičných předpokladů k určitému chování, nýbrž záležitostí těla jakožto nástroje se všemi jeho schopnostmi a nedostatky. Lidská osobnost je skutečně z velké části výsledkem zkušeností, učení a socializace v určitém druhu prostředí.“⁵⁹

⁵⁹ Murphy, Robert F. 2004. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství. s. 30

6 Identita

Pojem identita je jedním z nejméně skloňovaných slov v souvislosti s výchovou dítěte náhradní rodinou. Děti z jiných etnických skupin nežli té majoritní, to mají ještě dvakrát těžší. Blíže k tomuto tématu posléze. Stejně jako všechny děti v NRP se pravděpodobně ptají: Jak se vyrovnat se skutečností, že jsem vychováván mimo svoji biologickou rodinu? Kdo jsou moji rodiče?

Nejméně dětí vychovávaných v majoritních rodinách v České republice z jiné etnické skupiny jsou děti, které mají romský původ. Podle slov respondentů svůj původ, resp. odlišnost založenou především na fyziologickém vzhledu, řeší především po interakci se svým okolím.

Matějček s Langmeierem upozorňují na velice úzké propojení minulosti, deprivace a vytváření nové identity. „...*nejasnosti ve vlastní minulosti i v příčinách sociálního osíření se ukázaly jako činitel bránící utváření vlastní identity. Zápas o novou identitu je zřejmě jedním z hlavních problémů dětí v období nápravy deprivace.*“⁶⁰

Romské dítě v NRP tak řeší nejen to, že je vychováváno mimo vlastní biologickou rodinu, ale i to, že je trochu „jiné“, ať již v souvislosti s osobnostními charakteristikami, které jsou jim připisovány, či vzhledem. Howell se zmiňuje o konceptu Sæterdalové a Dalenové, jež hovoří o tzv. „dvojití marginalitě“. První z nich je samotná skutečnost adopce, kdy dítě vyrůstá mimo původní rodinu, druhou poté jeho etnická odlišnost od náhradních rodičů.⁶¹ Tomuto tématu se bude věnovat následující kapitola. Mimo jiné v ní bude poskytnut prostor tzv. označení kokos, jímž jsou označovány děti, které mají „tmavší“ pleť, ale „bílou“ výchovu. Další podkapitoly budou pojednávat o výchově dětí vzhledem k jejich etnické identitě, potencionálnímu romství, tzv. „volání krve“, či hledání kořenů a biologické rodiny. Všechny tyto dílčí kapitoly se dají zahrnout pod jednu společnou, kterou je identita dítěte v náhradní rodinné péči, především pěstounské.

⁶⁰ Matějček, Zdeněk, Langmeier, Josef. 1981. *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon. s. 197

⁶¹ Howell, Signe. 2006. The kinning of foreigners: transnational adoption in a global perspective.

Berghahn Books. [online]. [cit.2010-03-08]. Dostupný na:

<http://books.google.com/books?id=CqPBDbjCLsIC&pg=PP1&dq=howell+the+kinning&hl=cs&cd=1#v=onepage&q=&f=false>. Vlastní překlad autorky.

6.1 Kokosy

„Jsem kokos“⁶² říká o sobě Helena Krobotová v rozhovoru pro časopis Respekt. Byla vychovávána v adoptivní rodině a je Romka. Za kokosy se mezi rodiči, dětmi i v odborné literatuře považují děti, které jsou „černé“ a mají „bílou“ výchovu. Krobotová zmiňuje fakt, že nikdy nebude patřit ani mezi bílé, ani mezi Romy. „*Je to něco na způsob schizofrenie. Jsem černá vychovaná v bílé rodině, mám ráda Česko, ale Češi mě v mnoha případech neberou.*“⁶³

Stejně jako výše zmíněná slečna, tedy jako kokos, se cítí dívka, která byla adoptována z Indie do Švédska. O tomto případě informuje ve své knize Signe Howell.⁶⁴ Nejedná se tak pouze o romské děti, ale obecně o děti s tmavším pigmentem pleti nežli má majorita společnosti, v níž jsou vychovávány.

Děti ze tří rodin, kde probíhal výzkum, měly zkušenost s částečným odmítnutím mezi Romy, poté co zjistili, že se chovají podle „bílých“ pravidel, neumí romsky apod. Respondentka z rodiny Doleželových hovoří o přijaté dívce Ivě, která u nich strávila rok, pak se krátce vrátila do Klokánku a v osmnácti letech odešla žít mezi Romy.

„*Prostě ten její chlap je echtovní. Tam je hrozný rozdíl v tom, že on je z té romské komunity. Tam je nějaké ghetto. Takže ona zapadla úplně do romské komunity, v které úplně nežila. Žila s babičkou (do dvanácti let – pozn. autorky) a říkala, že tam třeba chodila nějaká rodina, porvali se na nože, pořád chlastali a takový, ale žila vlastně jakoby mimo – normálně v paneláku, v bytě. Občas tam přišel určitý vliv, ale zase odešel. A tady vpadla do toho...a to mně pak líčila, že dlouho ji nebyli schopni přijmout. Ona neuměla romsky, tak se schválně všichni bavili romsky, aby nerozuměla. Říkala, že jednoho dne jí to tam naskočilo a najednou věděla, o čem se baví. Tam to tak je, že až začne rodit syny, a ona zatím rodí syny, tak začne být více přijímána. Dokud byla těhotná, tak si ještě hrozně stěžovala a teď co psala, tak je hrozně spokojená.*“

Dcera pana Coufala se mezi Romy dostala prostřednictvím svého přítele. Zpočátku se potýkala s podobnými problémy jako Iva od Doleželových. „*Nikola chodila s chlapcem. To jí mohlo být tak devatenáct roků. Dvacet jí asi ještě nebylo. A teď nám vyprávěla, že přišla do té romské rodiny. Přišla a sedla si ke stolu, povídali si a teď*

⁶² Nezbeda, Ondřej. 2010. Jsem kokos. Respekt XXI, č.6, 38-41.

⁶³ ibid.

⁶⁴ Howell, Signe. 2006. The kinning of foreigners: transnational adoption in a global perspective. Berghahn Books. [online]. [cit.2010-03-02]. Dostupný na: <http://books.google.com/books?id=CqPBDbjCLsIC&pg=PP1&dq=howell+the+kinning&hl=cs&cd=1#v=onepage&q=&f=false>. Vlastní překlad autorky.

ta paní Cikánka říká: „Nikolo, ty vypadáš jak Cikánka a chováš se jako gádžo. Co jsi zač?’ Tehdy jsem si uvědomil, že já těm dětem můžu dát lásku, oblečení a všechno. Ale já jsem jim nedal to romské citění. To romipen, aby to bylo to romství. Já jim mohu nabídnout kontakt s Romem a k nám Romové na návštěvu chodili a chodí tu a tam nějací. Naše děti zase chodili k Romům na návštěvu.“

Obě dvě dívky v romské komunitě zůstaly a dnes do ní, podle výpovědi respondentů, dobře zapadly. Paní Adamová popisovala poněkud jinou zkušenost, která souvisí s jazykem – romštinou a přijetím vlastní identity. *„Moje děti to přijaly, že jsou Romové a myslím si, že je to dobře. Určitě to měly těžké, protože já jsem romsky neuměla, takže potom když se setkaly s pravými Romy naturalizovanými, tak oni na ně promluvili romsky, tak moje děti třeba od nich dostaly nakládačku. Mydlili je ti Romáci, že dělají ze sebe gádže, že neumí romsky a tak, ale nebylo to tak časté.“*

Pan Coufal i paní Adamová přikládají velkou důležitost znalosti jazyka. Mnoho Romů, kteří vyrůstají ve své vlastní rodině, však romštinu dnes také neznají. Dívky se proto pravděpodobně dostaly do rodin, kde byl jazyk velice živý a běžně užívaný. Ani s jednou dívkou jsem neměla příležitost se setkat a podrobněji se jich zeptat na jejich přijetí v romských rodinách. Oba dva respondenti reflektují nemožnost předat dětem romství, jelikož sami Romy nejsou.

Pan Beran se zmiňuje o jedné ze situací, kdy šla dcera okolo skupiny Romů, kteří na ni promluvili romsky. Dcera neuměla a nic neodpověděla. Setkala se s velkou nevolí ze strany romské skupinky. Na žádný jiný případ se respondent, podle svých slov, nepamatuje.

Respondentka od Eliášových se o negativních zkušenostech v této souvislosti nezmiňovala, což je možné vysvětlovat krátkým pobytem v rodině.

Mnoho rodin se snaží co nejvíce podporovat romskou identitu v dítěti, aby se tak předešlo právě zmiňovanému pocitu „kokosu“. Tento úkol je rozhodně náročný, především z pohledu náhradních rodičů, kteří mezi Romy v drtivé většině nikdy nežili, neumí romštinu a informace mají ponejvíce z odborných publikací.

Na závěr této podkapitoly bych zmínila tezi Sætersdalové a Dalenové, s nimiž polemizuje Howell. Autorky uvádějí, že by děti vychovávané v náhradní rodinné péči mimo svůj původní kulturní okruh, tzn. mimo zemi, kde se narodily, popř. kde mají

biologické rodiče, měly být brány jako nová etnická skupina v rámci společnosti.⁶⁵ Autorky hovoří především o norském prostředí náhradní rodinné péče, kde jsou nezřídka přijímány děti z jiných zemí. Tato teze by se však poměrně dobře dala aplikovat i na české prostředí. Charakterizovat tyto děti jako novou etnickou skupinu je však podle mého názoru, který se přiklání k Howellovi, poměrně dost vykonstruované.

6.2 Posilování identity aneb výchova k romství

Posilování romské identity u dětí v náhradní rodinné péči je hojně podporováno. Rodiče by se podle rad odborníků⁶⁶ měli co nejvíce snažit informovat děti o kultuře Romů, jejich historii, způsobu života. Podle mnohých názorů je důležité navázat kontakty s romskými rodinami či jednotlivci.

Romistka a psycholožka Martina Vančáková je hlavní iniciátorkou projektu Naše romské dítě, které zaštiťuje Středisko náhradní rodinné péče v Praze. „*Cílem projektu je nabídnout romským dětem a jejich ne – romským rodinám nástroje, kterými mohou pomoci nastartovat utváření pevnější osobní identity dětí tak, aby výsledkem byl sebejistý člověk, čerpající sílu z obou svých kultur a nikoli bezradně tápající kdesi mezi nimi.*“⁶⁷ V rámci projektu jsou pořádány semináře pro náhradní rodiče s dětmi. Často mají rodiče a děti oddělený program, při němž se rodiče vzdělávají v oblasti romské kultury a děti tráví čas v přítomnosti studentů z řad Romů.⁶⁸

Vančáková se k výchově romských dětí vyjadřuje v článku pro časopis *Romano* vodí: „*My máme úlohu o to těžší, že pokud jsme jako Češi vyrůstali v běžné české rodině, nemůžeme o romské identitě moc říct. Musíme nejprve sami přijmout to, co chceme svým dětem předat. Poznat romskou kulturu, to nejlepší, co v ní je – romskou hudbu, pohádky, také historii a romské osobnosti, romské umění a zvyky. Teprve potom může-*

⁶⁵ Sætersdal, Barbro, Dalen, Monica, Rygvold, Anne-Lise. 1999. *Mine, yours, ours and theirs: adoption, changing kinship and family patterns*. Oslo: Department of Special Needs Education, University of Oslo.
Dle Howell, Signe. 2006. *The kinning of foreigners: transnational adoption in a global perspective*. Berghahn Books. [online]. [cit.2010-03-08]. Dostupný na: <http://books.google.com/books?id=CqPBDbjCLsIC&pg=PP1&dq=howell+the+kinning&hl=cs&cd=1#v=onepage&q=&f=false>. Vlastní překlad autorky.

⁶⁶ O dané problematice více v Klimeš, Jeroným. 2008. *Budování identity dítěte*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit; Vančáková, Martina. 2008. *Romské dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit

⁶⁷ Středisko náhradní rodinné péče. 2007. *Romské dítě žijící mimo vlastní rodinu*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. str. 36

⁶⁸ Více informací k dispozici na http://www.nahradnirodina.cz/nase_romske_dite.html

me s romskou kulturou a identitou začít seznamovat svoje romské děti. Je důležité posílit sebevědomí dítěte, ukázat mu bohatství jeho národa. Zároveň je důležité, aby se v určitém věku na rovinu dozvěděl, s jakými problémy se může v životě potýkat samo, proto, že je Rom.“⁶⁹

Všichni respondenti hovořili o snaze předat dětem informace o Romech, jejich kultuře atd. V každé rodině se tato snaha setkala s odlišným ohlasem u dětí. Asi největší důležitost výchově dětí k romství přikládá paní Adamová.

Tazatelka: *„Už jsme na to narazily. Na tu výchovu, že by se měly romské děti vychovávat jako Romové. Jak je to možné? Jak jste to realizovala?“*

Respondentka: *„Jak jsem to realizovala? No, tak jednak jsem se přátelila s Milenou Hübschmanovou, která k nám jezdila, zásobovala mě literaturou tehdy samizdatovou. A jak se to dařilo? No, tak hlavně na té církevní půdě. [...] Brněnský romský sbor, takže tam jsem měla spoustu kontaktů. Tak jsme se stýkali, aby se ony (děti – pozn. autorky) dostaly mezi Romy. No a hlavně jsem je vychovávala v tom, že nejsou o nic horší než ostatní děti, aby se naučily čelit těm posměškům ve škole. Takže když třeba jiné děti nadávaly: ‚Ty Cigánko.‘ Tak naše děti řekly: ‚Heč, já jsem hrdá na to, že jsem Cigánka, aspoň umím tancovat.‘*

Třeba moje holky, to byly královny diskoték. I ve zpěvu. Měla jsem v SOS vesničce takový minisboreček – dětský, kde jsem ty děti učila romské písničky. Četla jsem jim romské pohádky. Vychovávala jsem je v kladném vztahu k Romům, aby ony samy o sobě neměly špatné mínění.“

Doleželovi chtěli svým přijatým dětem rovněž zprostředkovat romskou kulturu. U dětí se to však nesetkalo s velkým ohlasem. *„Je to nezajímá. Vůbec nezajímá. My jsme se i snažili chodit na romské tance a na nějaké ty semináře Naše romské dítě a tak. Teď nám zrovna přišla nabídka někdy v únoru, že bude nějaká beseda tady v Praze o romství jako takovém. Já jsem říkala, že bych tam kluky vzala a pak jsem koukala na ten program a říkám: ‚To je zase pro rodiče.‘ Ano, jsou tam lidi z romské elity, ale je to pro rodiče a děti mají zvlášť program. Ale když je to pro rodiče, tak já tam ty kluky sice můžu vzít, ale oni tomu nebudou rozumět. Já jsem říkala: ‚Já nepotřebuji vědět, že*

⁶⁹ Vančáková dle Šedivcová, Jana. Kokosátka. *Romano vodi* [on-line].[cit.2010-03-02]. Dostupný z WWW <<http://www.romea.cz/index.php?id=archiv/2005-11/141516>>

Romáci něco umí. Já to vím. Třeba když u nás byla ještě Iva, tak jsme do toho šli hodně zapálení. My jsme je tahali po těch romských věcech všude – po festivalech, po besídkách a tak. Takový ti lidé jako Samko z televize a tak... Ona se s nimi seznámila. Dokonce byla na Romské Miss. Tenkrát to bylo i v televizi. Tuhletu možnost jakoby dostala. Mám pocit, že tyhle věci se dělají strašně pro ty rodiče, ale ne pro ty děti, který s tou identitou bojují. [...] První rok jsme se snažili opravdu všechno to natřít tím směrem (k romské kultuře, informacím o ní – pozn. autorky), ale ono to po nich tak jako steklo. A pak jsme si říkali, proč vlastně jet jenom jakoby jedním směrem. Možnosti mají otevřeny.“ Pěstounka navíc upozorňuje na další nebezpečí, kdy je dětem příliš často zdůrazňováno, že jsou přijaté a navíc Romové. „*Nechtěj to řešit. Oni chtějí být normální děti. Já mám pocit, že když jsme je hodně tahali do těch romských věcí nebo pěstounských, tak svého času neměly žádné jiné přátele než mezi pěstouny.“* S totožnými příklady se setkal Howell, který se primárně zabývá transnacionální adopcí v Norsku. Autor uvádí: „*Mnoho adoptovaných dětí vzdoruje označení adoptivního jedince. Oni se nechtějí odlišovat od svých vrstevníků.“*⁷⁰

Rodina Coufalových se dětem snažila a snaží přiblížit romskou kulturu, respondent reflektuje, že jim nemohl nabídnout romipen, ani je naučit romštinu, ale rodina dětem zajistila setkávání se s Romy. „*Já jim mohu nabídnout kontakt s Romem a k nám Romové na návštěvu chodili a chodí tu a tam nějací. Naše děti zase chodili k Romům na návštěvu.“* Všechny děti Coufalových, s jedinou výjimkou, nemají s romstvím, resp. romskou identitou, podle slov respondenta, problém. O jedné ze svých přijatých dcer respondent říká: „*Tahle holka měla, nevím proč, ale ona od začátku měla: „Já jsem Cikánka a vůbec mi to nevadí“ A je hrdá na to, že je Cikánka.“*

Pěstoun z rodiny Beranových se podle svých slov snažil dětem něco z romské kultury předat. „*I když tady mě trošku mrzí, že já je vlastně vychovám. Podaří se je vychovat tak, že jsou dobře zařazení do společnosti, ale to jejich původní romský...oni neumějí romsky. Já je prostě začlením, ale o tohle je připravím. To mě skoro mrzí, ale oni o to nemají zájem. Já jsem to včera řešil se Zdeňkem, ale on říká: „Já to nepotřebuju.“*

⁷⁰ Howell, Signe. 2006. The kinning of foreigners: transnational adoption in a global perspective. Berghahn Books. [online]. [cit.2010-03-08]. Dostupný na: <http://books.google.com/books?id=CqPBDbjCLsIC&pg=PP1&dq=howell+the+kinning&hl=cs&cd=1#v=onepage&q=&f=false>. Vlastní překlad autorky.

V souvislosti s romským jazykem a kulturou upozorňuje ve svém příspěvku Barbora Szpernolová, „...pouhé vnější projevy přijetí – návštěva romských kulturních akcí, učení dětí romskému jazyku apod. nestačí. K pozitivní identitě dítěte v náhradní rodině patří také poznání vlastní historie, pochopení, proč mě moji rodiče opustili, a je-li to pro dítě dobré a nepoškozující, pak i poznání rodičů nebo jiných biologických příbuzných. Mělo by vědět, že ani jeho náhradní rodiče je nezavrhuji.“⁷¹

Na romské dítě v náhradní rodině by se tedy nemělo pohlížet jen přes jeho etnickou identifikaci a tu jedinou podporovat. Dítě se, stejně jako všechny děti v náhradní rodině, zajímá i o svou minulost. Navíc v různých situacích používá jiné role, jinou identitu, která je v dané chvíli relevantní.

Děti pana Berana byly kladně přijaty svým okolím, což jistě může mít vliv na přijetí vlastní etnické identity, s níž žádné z dětí nemělo výraznější problémy. Určité problémy nebyly s etnicitou dětí, ale s horší sociální přizpůsobivostí v kolektivu. „*Taky jsme neměli nějaké extra zvláštní problémy. Takové drobnější, ale to bylo většinou u těch dětí, které byly trošičku víc hůře přizpůsobivé sociálně. Třeba ten Bořek nebo Aleš, že něco někomu čórli nebo někomu něco rozbili nebo se poprali a tak. To se vždycky vyřešilo.*“ Drobnější problém byl ještě s učitelkou ve školce, která rodinu nařkla, že o děti nepečuje. Jak se později ukázalo, jednalo se spíše o nedorozumění. Děti měly pouze výraznější pigmentové skvrny na předloktí, což potvrdila dětská lékařka. Věc se záhy vyřešila. „*To se tak nějak srovnalo a pak už žádné problémy celkem nebyly. Takové opravdu nějaké velké problémy. A co se týká Lenky a těch, tak tam vůbec. Ta má tolik kamarádů a to, že je černá, vůbec nehraje roli. Hraje s holkama florbal...*“

Erikson uvádí: „*Dítě má značný počet možností identifikovat se víceméně experimentálně se zvyky, rysy, druhy povolání a myšlenkami skutečných nebo fiktivních lidí obou pohlaví.*“⁷² V rodině Beranových se děti identifikovaly s náhradní rodinou, jejími přístupy, zájmy i důrazem na vzdělání. Odmítnutí biologické rodiny rovněž značí značný příklon k náhradní rodině. K problematice biologických rodin se vrátím později.

⁷¹ Szpernolová, Barbora. 2009. „Romské děti v náhradní rodinné péči.“ In: *Romové mezi námi : zaměření na problematiku romského dítěte*. Ostrava : [s.n.], 2009. s. 52-60. Dostupné na: <http://jitkav.u.k2.cz/dcd/kongres/Sbornik_barevny.pdf>.

⁷² Erikson, Erik H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo. s. 217

6.3 Odmítání identity

Odmítnutí identifikovat sebe sama s romskou menšinou je markantní ve dvou případech. Jedním z nich je případ Dáši z rodiny Eliášových, druhý je z rodiny Coufalových.

Klimeš v brožuře Budování identity dítěte uvádí ideální stav při výchově v NRP: „...realistickým cílem by mělo být vytvoření Roma se smíšenou identitou. On sám sebe bude považovat za pravého Roma, ale bude mít všechny zvyky a návyky majoritní společnosti. Bude schopen se v ní bez konfliktů pohybovat.“⁷³ Tato představa je však poněkud utopistická, pokud ji porovnáme se zkušenostmi rodin, které se účastnily výzkumu. Pohybovat se v české společnosti, z velké části zatížené stereotypními představami o Romech, je pro děti, které mají „bílou“ výchovu, často obtížné. V prvotním kontaktu mnoho lidí nerozlišuje, zdali je to Rom vychovaný v „bílé“ rodině, ve vlastní rodině, zdali je slušný nebo ne. Nedívá se na něj jako na člověka, ale jako na Roma. Navíc není zcela jasně vymezeno, co znamená „pravý Rom“. Může být takový Rom vychován mimo romskou rodinu?

Nejvíce negativních zážitků má Dáša z rodiny Eliášových. Dáša vyprávěla o problémech, s nimiž se setkala na základní škole. Spolužáci i učitelé ji, podle jejích slov, diskriminovali na všech úrovních. Rodiče se domnívají, že ji chtěli ze školy vystrnadit. Rodina se problému postavila a přeřadila Dášu zpět na její původní školu i přesto, že to znamenalo znovu se přestěhovat. Dáša tak mohla dokončit základní školu. S obdobným problémem se setkala na jedné ze středních škol. Dáša by ráda pracovala jako pomocný zdravotní personál. Ve splnění tohoto snu však stála překážka – barva pleti. Podle slov jejího otce pěstouna sama pomalu rezignuje na získání práce. „Nedostanu práci, protože jsem černá.“ V tuto chvíli studuje na učilišti obor cukrář/cukrářka.

Dáša sama o sobě mluví jako o holce snědší pleti. Během našeho vzájemného rozhovoru nikdy neřekla, že je Romka, což potvrzují náhradní rodiče.

Pěstounka: „Necítí se jako Romka.“

Pěstoun: „A stydí se za etnikum, protože když to vidí, jaký dělají bordel.“

Pěstounka: „Akorát jednou se mě ptala, z které části Slovenska pochází, protože je, já nevím, východní a západní nebo já nevím, protože oni někteří ty Romové jsou jakoby

⁷³ Klimeš, Jeroným. 2008. *Budování identity dítěte*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit. s. 10

dobří a druhý ti humusáci, špatní. Ti co jsou vůbec nepřizpůsobivý. A já jí říkám: „Dášo, tohle já ti neřeknu. To já nevím.“

Pěstoun: *„Ona to viděla v televizi, když tenkrát ukazovali z východu, tam ty chýše a odpadky...“*

Pěstounka: *„Tak toho se lekla a říkala: „Já nikdy zpátky nepůjdu. Nechci je vidět.“ A přitom by je neměla daleko. [...] Ale pro ni jsme rodiče my.“*

Pěstoun: *„Ale žádné shledávání, kontakt, netouží po tom.“*

Tazatelka *„A říká o sobě, že je Romka? Zajímá se o to?“*

Pěstoun: *„Ne. Ona nechce.“*

Na toto téma jsme s pěstounem, pěstounkou i matkou pěstounky hovořili poměrně dost dlouho. Proto uvádím ještě jednu pasáž z rozhovoru, v níž je zajímavé přirovnání pocitů přijaté dcery k problémům postižených.

Pěstoun: *„Opravdu ty Romáci nejdou předělat a ona to ví sama a stydí se za to.“*

Babička: *„Když se to tak vezme, tak Dášenska je uzavřená. Ona to nedá najevo. Ona se cítí ponížena.“*

Pěstoun: *„A necítí se jako Romka. Kdyby byla nějaká možnost se obilit, tak se poleje a obilí se.“*

Babička: *„Ona se cítí méněcenná.“*

Pěstoun: *„Tak jako kdyby byla postižená. [...] Jako, když se někdo narodí bez nohou nebo bez rukou, tak se asi cítí. Špatně. Špatně. Smiřuje se s tím, ale ještě se nesmiřila.“*

Babička: *„Nikdy se s tím nesmiří.“*

Pěstoun: *„My jí nechceme vnucovat nějaké – musíš zpívat romské písně...to romáctví jí nechceme vnucovat.“*

Babička: *„Ani tu romštinu se nesnaží učit.“*

Vracíme se zde k tématu výchovy náhradních dětí jako Romů. Eliášovi se u Dáši nese-
tkali s velkým nadšením ke kultuře Romů. Zajímavé je, že Dáša chodila dva roky
na střední školu sociálně – právní, která byla určena právě romským dětem, a zde byla
podle svých vlastních slov velice spokojena. Z důvodů neustálého stěhování školy ji ro-
diče přeřadili do školy jiné, kde se setkala s již zmiňovanou diskriminací. Dáša „rom-
skou“ střední školu hodnotí velice kladně, především co se týče náplně výuky a její

náročnosti. Zde se setkala s romštinou, která ji nezaujala. To je možno připisovat skutečnosti, že romština je vyučována jako cizí jazyk, jenž pro Dášu, která se nikdy nepohybovala v prostředí, v němž se hovořilo romsky, může být dost abstraktní záležitostí. Navíc se může cítit znevýhodněna v porovnání se spolužáky, kteří romsky hovoří, jelikož vyrůstali v romských rodinách, kde se romštinou hovořilo.

Za zdůraznění stojí i výrok pěstouna, který říká, že se Romáci nikdy nezmění. Respondent nehovořil o nějaké určité skupině, ale obecně, čímž dal najevo svůj postoj k Romům v České republice. Zde je zajímavá analogie s výzkumem, který dělala ve Španělsku Diana Marre. V rámci výzkumu se zabývala transnacionálních adopcí. Autorka uvádí, že *„i přesto, že se mnoho náhradních rodičů snažilo zprostředkovat svým adoptovaným dětem kulturu zemí, v nichž se narodily, mají stálou představu, že země, z které bylo dítě přijato, je horší, nežli stát, do něhož bylo adoptivní dítě přijato.“*⁷⁴ Tyto pocity mohou existovat i u pěstounů z majoritní skupiny České republiky, kteří přijímají děti z jiných etnik. Ačkoliv by analýza přístupů rodičů k jiným etnikům byla zajímavá, nebudu se jí v tuto chvíli podrobněji věnovat, jelikož není předmětem práce. Nicméně pro případné další výzkumy by byla nosným tématem, které by mohlo ukázat určité stereotypy, ať již pozitivní či negativní, v chápání dětí z jiných etnických skupin. V tuto chvíli se však vrátím zpět k problému odmítání etnické identity.

S podobným odmítnutím své etnické identity se setkal pan Coufal u své dcery Nikoly. Její postoj pravděpodobně částečně pramení z pobytu v dětské vesničce. Setkáváme se zde opět s určitým nepřijetím širokým okolím. *„Je to taková velice snědá Romka. A ona nepřijala to svoje romství. Ta vesnička ty děcka hrozně poznamenala, protože tam ty děti z vesničky nebyly přijaty, na tož ještě Cigáni. [...] Koketovala nějakou dobu s tím, že by šla do řádu, ale to byl spíš úlet. Úlet z reality toho, že jsem Rom a nejsem bílá, tak aby se schovala před společností. To bylo ale velice brzy, jak sestrami, tak námi, prokouknuté. [...] Učí (v současné době – pozn. autorky) na romské škole a už racionálně přijala, že je Cikánka. V tom svém čtvrtém decéniu života, v tom třetím jí to dělalo velké problémy. Říkám, to byla paní podnikatelka – Italka nebo něco takového i se tak oblékala. Ale teď říká: ‚Já jsem Cikánka.‘ [...] Ta se k tomu dopracovala –*

⁷⁴ Marre, Diana. 2009. „I want her to learn her language and maintain her culture’: Transnational Adoptive Families’ Views of ‘Cultural Origins’.“ In: *Race, Ethnicity and Nation: Perspectives from Kinship and Genetics*. Ed. Peter Wade. Berghahn Books. 73-94. Dostupný na: <http://books.google.com/books?id=aocBTc7qgkQC&printsec=frontcover&dq=wade+ethnics&hl=cs&cd=3#v=onepage&q=&f=false>

k tomu sebepoznávání se – až bych řekl k racionálnímu přijetí. ‚Já jsem Cikánka.‘ Jestli to je uvnitř ní...jako jestli to přijala ona za sebe, to vám nemohu přesně říct.“

Rozdíl s Dášou je v tom, že Nikola své romství přijala tzv. racionálně, jak uvádí pěstoun. Dáša ho odmítá stále. Mezi oběma je rozdíl patnácti let, proto je pravděpodobné, že se jejich identifikace s etnickou skupinou bude dále vyvíjet. Identifikace každého člověka s různými skupinami, rolemi apod. probíhá během celého života a je často situační, probíhající v interakci s ostatními lidmi ve společnosti.

„...ani naše posvátně schraňované představy sebe samých, toho, kdo jsme, nepatří pouze nám, nýbrž jsou výsledkem toho, jaký postoj k nám zaujímá naše společnost. Naše osobní sebevědomí je závislé na míře úcty, se kterou k nám přistupují ostatní, neboť chvála a souhlas jsou nezbytné k růstu hrdosti, zatímco pohrdání a odmítnutí ji mohou okamžitě zničit.“⁷⁵

Odmítnutí identity Roma je velice často spjato se snahou zbavit se své snědší kůže. Respondenti z obou rodin hovoří o tzv. „vybělení se“. V České republice jsou Romové identifikováni majoritní společností především v souvislosti s vnějšími fyziologickými znaky, k nimž patří i tmavší odstín kůže. „Já si myslím, že kdyby existovalo něco, aby se obělila, tak se dá obělit. Necítí se tak a stydí se za to, když to vidí, co je to za lidi,“ říká pan Eliáš. Ve stejném duchu hovoří pan Coufal: „Nikola se drhnula, až si rozedrhnula kartáčkem na ruce předloktí. Chtěla být jako...říkala: ‚Maminko, já chci být bílá jako ty, jako je Šimon‘ A dodneška je to v ní. Ona když vystupuje, tak vystupuje jako paní podnikatelka.“

Paní Adamová hovoří o popírání identity Romů obecně: „Nemusíme zacházet tak daleko. Podívejme se na Jacksona. Nechal se úplně celý předělat jenom aby nebyl černej a přitom bojoval proti rasismu. To byl takový výsměch třeba ten Jackson podle mne. No a tady to taky můžete vnímat u těch samotných Romů z těch lepších. Romky se přebarvují na blondýny a tak. To vnímám všechno jako, že nepřijaly svoji identitu, protože ta jejich etnicita je opovrhovaná. Ty děti to mají v tomto věku velice těžké. Přijmout to, že jsem Cigán.“

Určitě je třeba mít stále na zřeteli, že pokud se zde zabývám etnickou identitou dítěte, tak nehovořím o něčem, co je pevně daného, stanoveného, primordiálního, ale pouze o jedné z možných identifikací v životě dítěte, resp. člověka. Plně se ztotožňuji s následujícím tvrzením: „...je k dispozici řada kritérií pro klasifikaci lidí a samotný

⁷⁵ Murphy, Robert F. 2004. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství. s. 24

etnický status nikdy neposkytuje dostatek informací potřebných pro zařazení daného člověka do systému sociální klasifikace.“⁷⁶

6.4 Biologické rodiny dětí v NRP – kontakt s nimi, hledání kořenů

Jedním z hlavních rysů pěstounské péče je fakt, že děti mají za určitých okolností možnost setkávat se se svými biologickými rodiči. Tato skutečnost je v posledních letech velice preferována. Ani jedna z rodin, které se účastnily výzkumu, s pravidelným kontaktem biologických rodičů a dětí nemají zkušenosti. Proto zde nebude toto téma dále analyzováno. Děti mají, na rozdíl od adopce, své biologické rodiče zapsané v rodném listu, a proto je možno je podle těchto údajů najít snadněji nežli děti, které jsou osvojené.

V každé z rodin nastal moment, kdy se děti začaly ptát na své biologické rodiče, rodiny či podmínky, za kterých přišly na svět. Každé dítě k tomuto tématu přistupovalo jinak a jen nemnoho z dětí se o svůj původ příliš nezajímalo, resp. neprojevovalo o něj větší zájem.

Některé z dětí toužilo potkat své rodiče, vidět je, poznat je blíže. Prakticky ve všech případech mnou sledovaných rodin se žádné z dětí, které bylo vychováno v náhradní rodině, nevrátilo ke svým biologickým rodičům.

Náhradní rodiče kontaktu s rodiči dětí, alespoň podle svých výpovědí, nijak nebránili, nebo by mu nebránili v případě, že by se pro něj děti rozhodly.

Asi nejmarkantnějším příkladem o odmítnutí a zpřetrhání vazeb s biologickou rodinou je příběh Lenky z rodiny Beranových. *„Rodiče o ní celých sedmnáct let nejevili zájem a najednou před dovršení osmnáctého roku najednou projevili zájem.“* V době, kdy byla rodina na setkání pěstounských rodin, se ozvala biologická rodina Lenky. Dceru, o níž většinu jejího života nejevili zájem, zastihli doma den po příjezdu ze setkání. Ta se svými biologickými rodiči nebyla ochotna hovořit. K rozhovoru s nimi svolila až po několika dnech neustálého telefonování. *„A já už potom, když už to trvalo asi týden, tak říkám...ona vždycky nějak tak nebyla doma nebo ‚Já s nimi nechci mluvit.‘ Tak říkám: ‚Prosím tě jsou to tvoji biologičtí rodiče.‘ My jsme o nich nikdy špatně*

⁷⁶ Eriksen, Thomas H. 2008. Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál. Praha:Portál.s. 324

nemluvili. To u žádného děcka. To je taková zásada, která je potřeba...i když víte, že jsou na tom blbě, ale člověk zase nezná tu jejich historii a nevíte oni za to třeba taky nemůžou, že tak dopadli. Tak ona si vzala telefon a teď se to odvíjelo následovně: Bylo slyšet jak říká: ‚Hele, seš dospělá?‘ A ona říká: ‚Jsem.‘ ‚Máš občanku?‘ ‚Mám občanku.‘ ‚Tak vem občanku a přijed' k nám. My jsme tvoji rodiče.‘ A Lenka říkala, to mně teda velice polichotilo. ‚Ale já mám rodiče tady.‘ ‚No, ale my jsme tvoji pravý rodiče.‘ A ona říká: ‚Ale ne, já mám tady rodiče.‘ ‚No, ale tady máš taky sourozence.‘ A ona říká: ‚Ale já tady mám taky sourozence.‘ A ten otec jí pak začal nějak sprostě nadávat. Lenka se rozbředla a od té doby s nimi už nechtěla nic mít. No a pak hned si změnila jméno. Přišla a říkala, že by si ráda změnila jméno. Měla to vyřízené během týdne.“

Pan Coufal má podobnou zkušenost s telefonáty biologických rodičů dětí. „Určitá situace nastala, když ty děti dospěly určitého věku, ale to není jenom u těch Romů, to je i u těch bílých. Tady bych řekl, že neexistuje žádná predilekce etnická, ale to je otázka toho sociálního statutu těch jejich rodičů. Oni zavolali: ‚Já jsem tvoje maminka. Oni mi tě ukradli.‘ Ty svoje pohádky vyprávěli.“ Pěstoun popisuje chování Tomáše, který byl nevladatelný, dělal náhradní rodině naschvály, věděl, že půjde do diagnostického ústavu, přesto na telefonát od biologické matky reagoval takto: „Ty nejsi moje máma. Moje máma je tady. To je ta, která mě vychovala. Můj táta je to a sourozenci jsou ty...“ respondent dodává: „A v bledě modrém se zopakovalo to samé, když přišly další děti. Nebylo jediného dítěte, které by řeklo: ‚Tak ahoj. Tamto je moje máma. Vás neznám.‘“

Dáša z rodiny Eliášových se se svou rodinou nikdy nesetkala. Jednou chtěla vidět rodný list, a tím její zájem o rodinu skončil. Když jsem hovořila s Dášou o samotě, tak naznačila, že by svou matku chtěla vidět, ale že nechce zklamat svoje náhradní rodiče. Rodiče by s tímto setkáním pravděpodobně neměli žádný problém, jelikož dalším dětem, které mají v péči, kontakt s rodinou umožnili. Dáša o rodičích svých „náhradních“ sourozenců a setkávání se s nimi sama hovořila. Pěstounka zmiňuje, že ví, kde rodina Dáši bydlí. O svých pocitech se Dáša s pěstouny pravděpodobně ještě nebavila, což pramení z jejího strachu ze zklamání náhradních rodičů.

Děti v rodině Adamových možnost vyhledat svoje biologické rodiče vesměs také zatím nevyužily. „To je právě ono, že já jsem nikdy, a to jsem měla zásadu, nikdy jsem nemluvila špatně o jejich rodičích. Nikdy, protože jsem nechtěla, aby v těch dětech vyrůstala nějaká nenávisť vůči těm původním rodičům. Já jsem jenom vyprávěla, že se o ně nemohli postarat. [...] Nabízela jsem jim tu možnost, že jim pomůžu najít jejich

vlastní rodiče, ale oni mi vesměs odpověděly, téměř všichni, že necítí potřebu. Když jsem se zeptala Jakuba třeba: ‚Kubo a ty nechceš poznat tu svoji vlastní matku?‘ protože já tu jeho vlastní matku znám. [...] A on říká: ‚A proč jako? Ty jsi moje máma.‘ [...] Možná až budou starší, že se v nich něco probudí. Možná když já umřu, že budou hledat ty svoje nějaké biologické kořeny. Zatím to u nikoho nepozoruji, že by cítily potřebu, ale možná, že se to stane. Nevím...“

Podobnou zkušenost má i pan Coufal. Na otázku: *„Vracely se děti nějak k těm svým biologickým rodičům? Ptaly se na ně? Nebo je nějak vyhledávaly?“* Respondent odpověděl: *„Abych řekl pravdu, tak vůbec ne. Dneska se rází taková tendence, že mají pěstouni strach. Vůbec. Já bych řekl... mně se tohle stalo akorát u té Lenky, ale ostatní vůbec neměly zájem. Kolikrát jsme jim říkali: ‚Poznejte svoje biologické rodiče.‘ Ale nechtěly. [...] Když teď Zdeňkovi a Radce přišlo oznámení, že jejich otec je po smrti. [...] Tak taky jako vůbec to s nimi...Nezájem.“*

Poněkud jiná situace nastala u Doleželových, kde přijatá dívka, která žila do svých dvanácti let s babičkou, nejevila navenek žádný zájem se s ní setkat. Jednalo se opět o účelové chování, které je podle pěstounky tak typické pro děti z dětských domovů či jiných ústavních zařízení. *„Ty emoce se uvolňovaly a ona v takových situacích řekla více věcí než...vzpomněla třeba na tu babičku...zezačátku vlastně, to je to typicky účelové, ona nasazovala na děcák. Nadávala, jak jsou hnusní a tak. Potom jsme zjistili, že nadávala na nás a v podstatě i na tu babičku si stěžovala. A potom jsem zjistila, že si schovávala dopisy a potom když o ní mluvila, tak o ní mluvila docela hezky. No a jednou, už ani nevím proč...asi jela za nějakou kamarádkou, tak tu babičku, která v té době byla bezdomovec, tak si ji vyhledala. Ani nám nic neřekla. Jsem jí pak říkala, že bych bývala jela s ní. Evidentně tam tedy ta vazba byla. Vlastně měla pocit, že nám to nemůže přiznat.“*

Paní Formánková uvádí, že není schopna se s biologickými rodiči „dělit“ o děti. Uvažovala o přijetí dalších dětí, které byly v relativně častém kontaktu s biologickými rodiči. *„Uvědomila jsem si, že nemůžu snášet to, že kdykoliv si ta původní rodina pískne, tak oni se obrátí a půjdou za ní. Vždycky předtím to byly děti, které nikdo nechtěl, které nikoho neměly, které jsem přijala a byly moje. Vždycky jsem dávala přednost dětem, které nikoho neměly a v téhle chvíli jsem si uvědomila, že se mi nechce to snášet. Jsou pěstouni, který jsou schopný to skousnout. Mně došlo, že já prostě ne.“*

Velice krátce bych tento případ dala do souvislosti s mnou pozorovaným návratem dívky z pěstounské rodiny zpět do rodiny biologické. Jednalo se o poměrně emo-

tivní návrat, který byl jistě náročný pro všechny zúčastněné. Pěstounská péče by ideálně měla být pouze na dobu určitou a její výhodou je možnost návratu dítěte do původní rodiny. Tento případ je však spíše výjimečný.

Všechny rodiny, s výjimkou paní Formánkové, podporují nebo by podporovaly kontakt dětí se svou biologickou rodinou. „*Já bych tomu samozřejmě nebránila. [...] Na co bychom si hráli. Já jsem ty děti přijala jako dar boží a věděla jsem, že mně nepatří.*“ Uvádí pěstounka z rodiny Adamových.

Možnost zkontaktovat se s vlastními rodiči využilo poměrně málo dětí, které byly do výzkumu zahrnuty. Ty z nich, které své vlastní rodiče poznaly, se k nim po dosažení plnoletosti nevrátily a většinou zůstaly v kontaktu s náhradní rodinou. Děti oslovují své náhradní rodiče převážně ‚mami‘ a ‚tati.‘ O této otázce podrobněji pojednává kapitola následující, jejíž část je věnována kontaktu s biologickou rodinou po ukončení pěstounské péče.

6.5 Budování identity – puberta

S příchodem puberty u většiny dětí dochází k zásadním změnám v pohledu na svět, sebevymezení se a hledání sama sebe. Děti v náhradní rodinné péči nejsou výjimkou. Romské děti mají toto období obtížnější v tom, že se vyrovnávají nejen s tím, že nevyrostají ve vlastní rodině, ale i se skutečností, že pocházejí z jiné etnické skupiny, což jim může okolí dávat dost silně najevo.

Nastává období pochybností a opětovné ověřování, resp. přehodnocování již zažitých pořádků. „*S ustavením dobrého počátečního vztahu ke světu dovedností a nástrojů a s příchodem puberty končí vlastní dětství. Začíná mládí. Avšak v pubertě a adolescenci jedinec znovu více či méně zpochybňuje veškerou neměnnost a veškeré kontinuity, na něž se dříve spoléhal.*“⁷⁷

Termín volání krve je nezdědka používán pro vysvětlení nejrůznějších procesů a zvrátů v pubertě romských dětí, které mohou inklinovat k různým partám a skupinám mladých Romů. Martina Vančáková nesouhlasí: „*Z neznalosti pravých příčin se u romských dětí někdy mluví o „volání krve“.* Děti, pro které jsou jejich kořeny příliš zahaleny tajemstvím, si někdy vysní celé báje o svých ideálních biologických rodičích a

⁷⁷ Erikson, Erik H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo. s. 237

vyrazí hledat své původní rodiče či sourozence na vlastní pěst.“⁷⁸ Pavel Říčan se naopak k tzv. „volání krve“ přiklání. Ve své knize uvádí příklad, kdy dítě tomuto „volání“ podlehlo, když adoptivní rodiče potlačovali jeho romství. Dítě se sblížilo s Romy. Tuto skutečnost Říčan chápal jako protest proti náhradním rodičům.⁷⁹ O obou přístupech by se dalo polemizovat, nicméně Říčan neobjasňuje, proč je jeho argumentace založena na určité etnické bázi. Erikson vysvětluje náchylnost k partám poněkud jiným způsobem. „*Mladí lidé se mohou též vyznačovat výraznou klanovou soudržností a krutostí ve svých snahách vytěsňovat všechny, kteří jsou „jiní“, ať už barvou pleti či kulturním zázemím, vkusem a nadáním a často takovými malichernými aspekty odívání a gest, jež byly dočasně vybrány jako právě ty znaky rozlišující člena a nečlena party.*“⁸⁰

Pokud toto tvrzení převedeme na téma výzkumu, můžeme říci, že romské dítě nemusí být kvůli své „odlišnosti“ přijímáno například vrstevníky ve škole. Parta romských dětí mu však tuto možnost může poskytnout, parta ho přijme. Dítě se příliš nezabývá tím, jaká tato parta je, chce prostě někam patřit.

Příčin může být mnoho a je nutné je posuzovat individuálně a ne je příliš paušalizovat a zobecňovat, jak je to v mnoha případech činěno.

Nejvýstižněji danou problematiku, podle mého názoru, popisuje Klimeš, který vysvětluje propojení etnicity a chování v náhradní rodině. Tyto skutečnosti jsou dávány do souvislosti, ale příčiny problémů jsou často jiné. „*Pochyby o vlastní identitě provází jiné psychické obtíže, aniž s nimi jakkoli významově souvisí. Lidé zkrátka hovoří o genech či špatném původu ve chvílích, kdy je trápí úzkosti, únava, obava, které neumí jinak zvládnout či pojmenovat. Samozřejmě únava nijak nesouvisí s tím, že mám identitu Roma nebo adoptovaného dítěte, ale u daného člověka jsou prostě na sebe navázány.*“⁸¹

Děti ze zkoumaných rodin jistě měly v pubertě různé problémy, resp. byly s nimi problémy. Žádná z rodin to však nepřipisovala etnicitě, tak jak to bývá s oblibou děláno širokou veřejností i některými odborníky či náhradními rodiči.

S dětmi byly určité problémy, ale například paní Adamová je absolutně nepřisuzovala etnicitě, spíše naopak. „*Až potom až v těch osmnácti začaly tak nějak blbnout -*

⁷⁸ Vančáková, Martina. 2008. *Romské dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit. s. 9

⁷⁹ Říčan, Pavel. 1998. *S Romy žít budeme - jde o to jak : dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha : Portál.

⁸⁰ Erikson, Erik H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo. s. 238

⁸¹ Klimeš, Jeroným. 2008. *Budování identity dítěte*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit. s. 24

někteří, protože já jsem je nechtěla pouštět na diskotéky. Oni mohly na diskotéky až měly přes sedmnáct nebo tak... Já jsem říkala: ‚Nebudeš vyučený nebudeš lítat.‘ Začaly mi blbnout s nějakou trávou, perníkem a takovýma věcmi, ale záhy toho nechaly.“ U Doleželových: „V prvním půl roce si tak zvykala (na život v rodině – pozn. autorky). Byla hodně stažená, ale vypadalo to, že zapadla, což jsme úplně nevyhodnotili a potom...když už jsme začali mít konflikty, protože ona pak nechodila domů, když měla chodit. Měla kluka, což jsme zjistili potom, že už já nevím od kolika sexuálně žije. A byly to věci, které ona zapírala.“

V rodině Coufalových nastávaly obdobné situace – zkušenosti s drogami, krádeže, útěky z domova. Rodiny to s odstupem hodnotí jako určitý proces a dalo by se říci, že to v tuto chvíli berou s nadhledem nebo to tak alespoň prezentují. Většina z dětí je již dospělých a mají vlastní životy. Náhradní rodiče tedy situace, které se odehrávaly před několika lety, nevyhodnocují již tak dramaticky, jak by tomu mohlo být, kdybych s nimi rozhovor realizovala právě v době, kdy tyto záležitosti prožívali.

Eliášovi hned po položení mé otázky říkají, že puberta u jejich přijaté dcery teprve přichází. Zdá se jim v poslední době dost posmutnělá, což si neumí moc vysvětlit. Domnívají se, že se cítí osamělá. Žádné problémy s ní však nikdy nebyly. Situace, které se v rodině řešily, se týkaly hlavně okolí dcery, které ji nechtělo přijmout, resp. ji diskriminovalo, jak jsem uvedla výše.

Pan Beran si v souvislosti s pubertou svých dětí vzpomíná především na okamžik po smrti jeho první ženy, kdy některé z dětí přestávaly chodit včas domů a otce neposlouchaly. „Když mi umřela první žena, tak to bylo nejhorší, [...] zhruba čtyři, pět jich bylo v tom věku puberty. A to bys nevěřila, jak cítily v ten moment, že už máma není. A právě u těch, kteří byly trochu hůř sociálně přizpůsobivých, jak se ta morálka uvolnila.“ Situace se po několika týdnech uklidnila a vrátila do starých kolejí.

Mimo tuto zkušenost zdůraznil pěstoun skutečnost, že ani jedno z dětí se v pubertě nechytlo tolik obávaných part, což příkládá hlavně zájmům, kterým se děti věnovaly.

Naprosto odlišné zkušenosti má pěstounka z rodiny Formánkových. Martin, s nímž byly problémy prakticky od jeho jedenácti let, byl po nesčetných problémech, útěcích a lhaní odvezen policií, jelikož si pěstounka již nevěděla rady. Byl umístěn do diagnostického ústavu a později do tzv. „pastáku“. Po ukončení jeho pobytu v osmnácti letech se k pěstounce nevrátil a začal se potulovat po Praze.

S přijatou dcerou si těžké období prožívá nyní. Opožděné příchody, zapírání, absence ve škole apod. vyvrcholily odchodem z domu. Přes to všechno respondentka hovoří o svém vlastním rozhodnutí, které udělala na začátku a při němž musela počítat s jistými problémy. *„Ale myslím si, že je potřeba, aby to člověk bral tak, že já jsem se na začátku rozhodla, že se chci o někoho postarat, že chci někomu pomoci, že jsem připravená na to, že z toho budou nějaké obtíže. Zaprvé, že to bylo moje rozhodnutí a nemůžu těm dětem nic vyčítat. Já jsem se rozhodla. [...] Samozřejmě když něco vyvedou, tak je třeba to s nimi probrat, ale já jim nemůžu vyčítat nějaké svoje zklamání, že je to s nimi těžký, protože já jsem se rozhodla. A druhá věc, moje odpovědnost je udělat pro ně všechno, co je v mých silách. To je moje odpovědnost. V tom můžu hledat nějaké své selhání, pokud jsem to neudělala, ale nejsem odpovědná za to, jak dopadnou. Nejsem odpovědná za to, že jsem dokonalá, stoprocentně trpělivá, protože to nejde. Je to moje rozhodnutí čili dávat najevo nějaké zklamání, dožadovat se nějakého vděku... To člověk nesmí. [...] Člověk se nesmí opírat o to, že ty děti dopadnou a že stoprocentně splní moje očekávání.“*

6.6 Shrnutí

Vymezování vlastního já v kontextu společnosti, neboli vymezování „já“ a „oni“, řeší většina z nás. Děti v náhradní rodinné péči mají tuto pozici často o něco těžší, nežli jejich vrstevníci žijících ve svých biologických rodinách. Děti z jiných etnických skupin mohou mít vlastní identifikaci ještě složitější ve smyslu určité „odlišnosti“ v rámci náhradní rodiny. V České republice se tato „odlišnost“ vztahuje, z pohledu pěstounů i veřejnosti, hlavně na určité fyziologické vlastnosti – nejčastěji na tmavší barvu vlasů a pleti, což je možné pozorovat i z rozlišování dětí na „bílé“ a „černé“. Touto diferenciací rodiče nemyslí nic hanlivého, nicméně je zde možné pozorovat primární rozlišení skrze pigmentaci pokožky.

Některé z dětí mají zkušenost s pocitem tzv. „kokosu“, který si mohly uvědomit v kontaktu s romskou menšinou. U dětí dnes už dospělých, které žijí s romskou komunitou, se tento stav, podle slov respondentů, postupně srovnal a do dané společnosti se začlenily.

Velmi preferovanou součástí výchovy romských dětí v NRP je jejich seznamování s romskou kulturou, jazykem, samotnými členy této skupiny. Všechny rodiny zapo-

jené do výzkumu se v menší či větší míře snažily dětem předat informace o životě Romů. Nutno však uvést, že u dětí se tyto snahy málokdy setkaly s větším ohlasem. Pokud bychom se na děti podívali optikou jejich vrstevníků z řad majoritní společnosti, můžeme se jen domnívat, kolik z nich by se intenzivně zajímalo o folklórní hudbu či přední osobnosti české společnosti. Myslím si, že je potřeba se na děti dívat nejen v rámci jejich etnické identity a identity dítěte v náhradní rodině, ale především jako na obyčejné dítě, které má atributy svého věku.

Odmítání identity Roma bylo ve zkoumaných rodinách pozorováno pouze ve dvou případech, jedna z dívek později svou identitu „*racionálně přijala*“. Druhá dívka, která rovněž neguje svou identitu Romky, jež jí celé její okolí připisuje, nebyla schopna tuto skutečnost při vzájemném rozhovoru reflektovat, což mohlo být dáno i věkem respondentky, která podle slov rodičů ve svých dvaceti letech přichází do „opozdžené“ puberty.

Hledání vlastních kořenů, resp. biologické rodiny, nebylo u zkoumaného vzorku časté. Pouze zlomek dětí chtěl poznat své rodiče a nebo je vyhledal. Na případné telefonáty biologických rodičů reagovaly děti chladně. Za své rodiče označovaly pěstouny, resp. pěstounku.

Náhradní rodiče by kontaktu s biologickými rodiči nebránili, pokud by o to děti projevily zájem, a často jim i nabízeli zprostředkování setkání. Výjimkou byla paní Formánková – uvedla, že by pro ni bylo „dělení se“ o děti s jejich vlastními rodiči problémem.

Puberta, která je obecně označována za jedno z nejtěžších období v životě člověka, probíhala u každého dítěte jiným způsobem. Obecně by se dalo říci, že děti pana Berana neměly v pubertě zásadní problémy. Největší vzdor probíhal nebo probíhá u dětí paní Formánkové a u Fořtových. Paní Adamová i pan Coufal hovoří o určitém bouření se proti pravidlům, dnes však hodnotí pubertu dětí klidně a racionálně. Tato skutečnost může být dána větším časovým odstupem nežli u ostatních rodin. U Eliášových puberta dcery údajně teprve přichází, dosavadní výchovu hodnotí jako bezproblémovou, s odhlédnutím od problémů s jejími vrstevníky.

Howell přichází při svých výzkumech v Norsku k názoru, který zajímavě kontrastuje s názory odborníků na NRP. „...jsou to primárně ostatní, ne adoptovaní, kdo oče-

kává určitá dilemata identity či problémy s rolemi.“⁸² Neklademe tedy sami příliš velký důraz na nejrůznější budování/posilování/vytváření identity u dětí z v náhradní rodině? Řeší ony svoji situaci tak, jak se na ni dívají odborníci? Z reakcí dětí, které příliš zájem nejeví, je možné vyvodit dva závěry. První možností je, že se o své identitě a vyrovnávání se s ní bojí hovořit, resp. neví si s ní rady. Druhá alternativa se může skrývat v určitém plynulém budování identity, které si děti samy ani nemusí uvědomovat, a proto o určité věci, na něž kladou důraz rodiče a odborníci, nemusí reagovat.

Jsem toho názoru, že se vše nemůže posuzovat pouze přes etnickou identitu dítěte, s níž se často jedinec nemusí ztotožňovat. Identifikací v běžném životě je mnoho, a proto je nelogické jednu z nich zbytečně protěžovat, což je poměrně těžké v tak homogenní společnosti, jako je ta česká, jež přisuzuje lidem charakteristiky podle určitých fyziologických znaků. Pokud někdo vypadá jako Rom, jsou mu v mnoha případech přisouzeny určité negativní stereotypy.

Na romské děti v náhradní rodinné péči je vyvíjen určitý tlak k plnému přijetí své romské identity. Nutno však říci, že právě po špatné zkušenosti s reakcemi okolí může dojít, jak bylo uvedeno výše, k odmítnutí či potlačování etnické identity dítěte. Proto si myslím, že ke zdravé identifikaci se svou vlastní etnicitou je třeba nejen určitá výchova rodičů, zdravé sebevědomí jedince, ale i míra tolerance a otevřenosti společnosti, která není předem zaujatá proti určitým skupinám obyvatel.

⁸² Howell, Signe. 2006. The kinning of foreigners: transnational adoption in a global perspective. Berghahn Books. [online]. [cit.2010-03-08]. Dostupný na: <http://books.google.com/books?id=CqPBDbjCLsIC&pg=PP1&dq=howell+the+kinning&hl=cs&cd=1#v=onepage&q=&f=false>. Vlastní překlad autorky.

7 Dospělost – současná situace dětí

O náhradní rodinné péči se hovoří především v jejím průběhu, což je logické. Mnoho odborníků se touto tematikou zabývá z různých úhlů pohledu (budování identity dítěte, jeho vztahu k biologické či náhradní rodině, výchově apod.), ale již poměrně málo informací je k dispozici o lidech, kteří v náhradní rodinné péči vyrůstali, a o jejich situaci po ukončení péče. Toto téma je velice zajímavé hlavně pro pěstouny s menšími dětmi. Ti by se rádi seznámili se zkušenostmi náhradních rodičů, kteří mají děti již dospělé. Zkušenosti z organizace pro náhradní rodinnou péči Amalthea hovoří o poptávce pěstounů po informacích o dětech, které již mají péči oficiálně ukončenou.

Jakým způsobem s náhradní rodinou komunikují? Odcházejí po ukončení pěstounské péče dovršením dospělosti z rodiny, či zůstávají? Snaží se vyhledat svoji biologickou rodinu? Jakým způsobem si vybírají partnery a zakládají rodiny? Otázek je mnoho. Navíc je společnost zatížena mnoha často negativními stereotypy o dětech vychovaných v náhradní péči.

Tato kapitola je zařazena z důvodu lepší informovanosti o dětech, které náhradní rodinou prošly. Byly do ní zahrnuty poznatky o třiatvaceti dětech romského původu, které se účastnily výzkumu. V závěru jsou zmíněny reflexe a hodnocení pěstounů k průběhu jejich výchovy a starostlivosti o děti.

7.1 Odchod či setrvání v rodině po ukončení pěstounské péče?

V první části se zaměřím na odchod, ale i setrvání dětí v náhradní rodině po dovršení dospělosti, která znamená oficiální ukončení pěstounské péče. V případě adopce je tomu jinak, jelikož instituce osvojení vytváří formální vztah na celý život. Adoptivní rodiče a jejich dítě jsou oficiálně příbuznými a jejich vztah není zrušitelný. Všichni respondenti jsou pěstouni, a proto se zde o opouštění rodiny budu zmiňovat podrobněji.

Odchod z rodiny ihned po ukončení péče a velice sporé kontakty s ní jsou realitou v případě tří dětí respondentů.

První je Iva, která strávila rok u Doleželových, odešla rok před ukončením pěstounské péče do ústavu, poté si našla přítele, s nímž má dvě děti a třetí očekávají.

„Ona ještě potom přijela na návštěvu (z Klokánku, kde strávila poslední rok náhradní péče – pozn. autorky), ale v podstatě to taky vypadalo, že tam zapadla, ale v den, kdy jí bylo osmnáct, se sebrala a odstěhovala se tady k tomuhle... (její současný přítel pozn. autorky). Nechala si ještě vyřídit nějakou školu. Oni jí tam zařídili byt, všechno a ona prostě druhý den odešla k němu. Je to takové to typický, kdy se ty holky pověsí na toho prvního chlapa, který o to stojí.“

Podobnou zkušenost má i paní Formánková, jejíž přijatý syn od patnácti let žil po ústavech. Po dovršení osmnáctého roku, a tedy oficiálním ukončení pěstounské péče s matkou přestal udržovat intenzivní styky. Pěstounku několikrát napadlo, že by ho mohla vzít zpět domů, ale když se dozvěděla, že syn vytrvale odmítá jakoukoli pomoc od jejich společných známých, si uvědomila, že ho musí nechat dostat se na samé dno a potom mu případně pomoci. Domnívá se, že pokud by ho vzala zpět, jejich problémy by se opět opakovaly.

Posledním případem, o němž se zmínil pan Coufal, je přijatá dcera, která byla do svých osmnácti let ve výchovném ústavu a dnes, v jejích dvaceti letech, o ni rodina nemá žádné zprávy. Údajně se léčí ze závislosti na drogách a alkoholu.

Všechny tyto případy mají společné jediné – jejich odchod z rodiny byl vždy přes určitý typ ústavu pro výchovu mladistvých, ať už se jedná o Klokánek, či výchovný ústav. Tyto děti měly problémy se svou náhradní rodinou, samy se sebou, a proto v ní nesetrvávaly až do svých osmnácti let. Poté své vazby přerušily a nijak zvlášť je nevyhledávají.

V rodině Beranových, Adamových ani Eliášových děti vyloženě nečekaly na dovršení osmnáctého roku, aby mohly rodinu opustit. Děti z rodin odcházely postupně, jak tomu bývá i v běžné životní realitě celé společnosti. Více či méně intenzivní kontakt s náhradní rodinou udržuje většina dětí.

7.2 Návrat k biologické rodině?

Ke své biologické rodině se některé z dětí snažily přiblížit. Jednou z nich byla Jana z rodiny Coufalových. „Zjistila, že má maminku, a chtěla jí pomoci. Zjistila, že maminka chlastá první ligu. Normálně pije iron a topinky dělá na induloně a zjistila, že tudy cesta nevede.“ S rodinou tedy kontakt nenavázala. Zdeněk ze stejné rodiny, nepatří do výzkumného vzorku, jelikož nemá romský původ, nicméně za zmínku stojí, protože

vyhledal svoji biologickou rodinu a v tuto chvíli se stará o otce, který je těžkým alkoholikem.

Kontakt s dcerou, která právě dovršila osmnáctý rok věku, vyhledávala biologická rodina Lenky od Beranových. Dívka to však rázně odmítla. Tento příběh byl zmíněn v kapitole o identitě dětí a jejich kontaktu s biologickou rodinou.

Jednoznačná většina dětí o své biologické kořeny nejevila zájem, a tudíž se k nim ani nechtěla vrátit.

7.3 Kontakty s náhradní rodinou po dovršení dospělosti a odchodu z rodiny...

Vyhledávají děti se svými náhradními rodinami nějaký kontakt i poté co z rodiny odešly nebo se osamostatnily? Je to silně individuální, o čemž vypovídají i následující úryvky z rozhovorů s respondenty.

Paní Adamová uvádí: „*Se všemi kromě toho Davida, toho bílýho, který mi občas zatelefonuje, ale nejezdí za mnou.*“ Respondentka reflektuje současnost, ale nad budoucností nechává viset otazník: „*Zatím ono jim to vyhovuje, protože oni vyrůstali v kolektivu a mají sourozence a stýkáme se spolu mezi sebou. Ale jestli to tak bude i v budoucnu?*“

V rodině Beranových se s výjimkou dvou až tří dětí stýkají všichni. Vyčlenění těchto dětí je dáno především jejich postojem k rodině, kdy ji v minulosti okradly či jinak ublížily. Respondent hovoří o tom, že se vztahy postupem času upevňují. „*Tak bys nevěřila, jak ta soudržnost se zase po letech navazuje. Tak to je dobrý. Není to úplně u všech, protože někteří jsou dál. [...] Užší vazby jsou tak mezi 75% z těch dětí, akorát dva, tři...*“

U Coufalových to je, podle slov respondenta, takto: „*My jsme v kontaktu, v podstatě se všemi dětmi. Tomáš se z kriminálu nedostane. Jana, to romské děvče, když přijede z Anglie, tak přiletí třeba na pivo. [...] Nepřijde k nám z těch poloromských Dana. Ta nám zavolá, jenom když je ožralá nebo pod vlivem něčeho. To je nešťastná bytost, která je psychopatická. [...] Ty děcka, co jsou blíž, chodí častěji. Je pravdou, že ten nejstarší, Šimon, ten k nám nechodí, protože žil zvláštním způsobem a rozvedl se. David, bratr od Jany, ten bílý bratr, ten nechal učňáku. Půl roku před koncem učňáku,*

protože byl na alkoholu. [...] Tak ten k nám taky nechodí. Já si říkám, že nemá čisté svědomí, přitom manželka je schopná, více než já, odpouštění. Iva ta chodí. Občas ji přivezu nebo zavolá, když nemůže přijít. V kontaktu s těma děčkama jsme.“

U Doleželových je situace následující: *„No, tak když potřebuje peníze. Ted' dlouho ne. Ona před nimi utekla asi před dvěma lety. To jí bylo necelých dvacet. To čekala první dítě. Utekla k nám už hodně těhotná a že to nemůže vydržet, že ji mlátí, nedává jí peníze a ona musí dělat to, co řekne.“*

Dcera Eliášových stále bydlí s rodiči a zatím nic nenasvědčuje tomu, že by se měla stěhovat, i když podle jejích slov by se ráda do budoucna osamostatnila.

Paní Formánková syna občas potká, jak se potuluje po městě. Případně jí napíše přes internet, ale jedná se spíše o sporadický kontakt. Sama pěstounka komunikaci se synem intenzivně nevyhledává.

7.4 Zhodnocení náhradní rodinné péče

Respondenti se mohou v tuto chvíli podívat na průběh své pěstounské péče s určitým odstupem. Všichni už mají jedno či více dětí dospělých a prošli s ním větší či menší část jeho, resp. jejich dětství a dospívání.

Závěrečnou otázkou výzkumu tedy bylo, jak by rodiče zhodnotili náhradní rodinnou péči zpětně a zdali by bylo jejich uvažování a rozhodnutí se pro ni stejné jako před lety.

Respondenti se v názorech různí. Nicméně nikdo z nich, s výjimkou paní Adamové, jejíž vyjádření se mi nepodařilo dodatečně získat, neříká, že by toto rozhodnutí vyloženě neudělal.

Zhodnocení pana Berana je jednoznačné. *„Ale já si nestěžuji, když to tak hodnotím. Když to tak vezmete, tak fabriky se dneska rozpadly. Lidi třeba celý život budovali kariéru, podnik nebo něco. Dělal tam od nevidím do nevidím a dneska je to rozkradené. Tady to alespoň vidíte, že to někam vedlo.“*

V druhém rozhovoru se k tématu opět vracíme. Pan Beran uvádí pozitiva, která pěstounství celé rodině přineslo. *„Nám to dalo odpověď na spoustu věcí. [...] Ty děcka v té velké skupině se naučí strašně cenné věci pro život – nadřizovat se, podřizovat se druhému, uzavírat kamarádství, koalice...A najednou vidíš, že je to takový malý model celý velký skupiny, celého státu. No a řada jiných věcí. Mělo to význam.“*

Respondent z rodiny Coufalových vyloženě neříká, že by se rozhodl stejně jako před mnoha lety. Tuto otázku tak nechává otevřenou. Hovoří spíše o negativních stránkách pěstounství, resp. velké rodiny. Tazatelka: „*A obecně považujete tu vaši náhradní rodinnou péči za úspěšnou?*“ Respondent: „*Když se mě na to ptali v televizi, tak jsem řekl, že asi bych některé věci dělal jinak, kdybych do toho vstupoval znova, kdybych tento bláznivý krok udělal znova. S tím, že bych pravděpodobně svým dětem zpřerážel hnáty, kdyby do toho chtěly jít. Důvod: je to otázka vztahu mezi těmi lidmi. My jsme na sebe neměli čas s manželkou. Nemáme čas dodneška. [...] Když jdou děti spát a ti manželé mají na sebe čas. U nás byly pořád starší děti na to, aby chodily spát v sedm hodin. To byly moc starý na to. To nešlo. Až jsme si nakonec vyměnili svůj prostor, i časový, ale i prostor jako fyzicky. Ložnice je naše a tam nechci, aby někdo vstupoval. Dodneška je zle, pokud někdo vstoupí do ložnice. [...] Takže vybudovat si ten vztah. To, co stojí nejvíc. To je to, co mi za těch třicet roků, co žijeme v té rodině, asi nejvíc chybí, že to stojí strašně moc toho, co má být mezi manželi.*“

Paní Doleželová hodnotí současnou situaci Ivy a popisuje své pocity po odchodu dívky i jednoho z přijatých synů. „*Když nám odešlo druhé dítě z rodiny, tak jsem měla pocit naprostého selhání. Já jsem z toho byla hodně zničená. [...] Ale dospěla jsem k tomu, že jsme jí dali opravdu to co jsme mohli. A to, že ona chce nějak žít...Já to ani nevnímám tak, jestli je to dobře nebo špatně. Já mám pocit, že tak to má být nebo ona to tak chce. To, že ona žije s Cikánem a třeba jí to i vyhovuje. Já nevím, tak to považuji, že je to v pořádku. Možná ani nemám tendence klasifikovat, jestli je to úspěch nebo neúspěch. Já považuji za úspěch, že se stará o svoje děti, jestli jí je teďka vezmou kvůli bytu, tak je to blbý, ale já považuji za úspěch, že to zvládá takhle.*“ Momentální nastavení rodiny je takové, že by již žádné dítě z dětského domova nepřijali vzhledem ke svým zkušenostem. Respondentka by uvažovala asi jen o kamarádovi, kterého by si děti oblíbily, a zjistilo se, že je z ústavního zařízení.

Eliášovi pěstounskou péči hodnotí kladně a toto rozhodnutí by udělali znova. Rodina má ještě další poměrně malé děti. Na celkové zhodnocení pěstounské péče by tedy bylo relevantnější se tázat až po dovršení dospělosti více svěřených dětí. U Dáši byl průběh péče prakticky bezproblémový.

Paní Formánková na otázku, zdali by se rozhodla stejně jako před dvaceti lety, odpovídá bez rozmyšlení. „*Jo. Určitě.*“ Tato odpověď by se po vyprávění příběhů o problémech s dětmi mohla zdát poněkud překvapivá. Pěstounka si je však jistá. Na druhou stranu uvažuje o tom, zdali by se děti měly svěřovat svobodným matkám.

„Strašně tam chybí otec a taková ta široká podpora. Záleží ale na úhlu pohledu – matka lepší než ústav, ale oba rodiče lepší než sama žena.“

Několikrát jsem v rozhovorech s náhradními rodiči narazili na tzv. romantizování náhradní rodinné péče, kdy si rodiče sní o tom, jaké bude jejich přijaté dítě a jak vše půjde podle plánu, což poměrně dobře vystihuje pan Beran: *„To většinou člověk má, i takhle ve skrytu dušičky tajně doufá, že bude to děcko takový...ale to není nikdy pravda, ale je důležitý se od toho odprostit, hodit to za hlavu a řešit to konkrétně, v daný moment, za každé situace dostat do něj co nejvíc pozitivního. Nic víc, nic míň. A jak to dopadne...to odevzdat osudu. A když se to potom povede, že nekrade, že není zavřený, tak jsem spokojený.“*

V podobném duchu hovořila i paní Formánková, která měla na začátku také jisté představy, realita však byla poněkud jiná. Pěstounka upozorňuje, že pěstounství by se nemělo idealizovat, ale vždy k němu přistupovat jako ke svému rozhodnutí, které se později nedá svalovat na jiné, na děti, pokud se vše nedaří podle představ náhradních rodičů.

7.5 Shrnutí

Osudy jednotlivých dětí a jejich cesty životem by vydaly na dalších několik desítek stránek. V práci tohoto rozsahu není možné věnovat se každému dítěti individuálně, proto byly „vypíchnuty“ pouze relevantní ukázky z jejich života v náhradních rodinách. Do celkového zhodnocení jsou poznatky, které jsem získala od respondentů, zapracovány v plné škále.

Tři děti z celého výzkumného vzorku odešly a zároveň přerušily kontakty s náhradní rodinou ihned po dovršení osmnáctého roku. Jistým specifikem je, že určitý čas předtím strávily v ústavu, kam byly umístěny pro vzniklé problémy v rodině. Další skupinou jsou děti, jež s rodinou intenzivní kontakt neudrží a nijak se k ní nehlásí. O těchto případech hovořil pan Beran i pan Coufal. Tyto děti jsou určitým způsobem z rodiny vyčleněny z důvodu sociální nepřizpůsobivosti (např. okrádání rodiny v případě Beranových; alkoholismus, kriminalita u Coufalových). Největší skupinou jsou nepochybně děti, které s náhradní rodinou udržují kontakt, ať již formou návštěv či telefonátů.

Ke své biologické rodině se z romských dětí nevrátil nikdo. Jedna dívka se o to pokusila, ale kontakt nenavázala. Většina dětí o své biologické rodiny nejevila zájem a z tohoto důvodu je ani nevyhledávala po ukončení pěstounské péče.

Hodnocení pěstounské péče je kladné a určitě by se pro ni znovu rozhodli respondenti z rodiny Beranových, Eliášových i Formánkových. Ne zcela jasné stanovisko je u Doležalových a Coufalových. Zajímavé bylo pozorovat hodnocení u pana Berana, který uváděl pozitiva pěstounské péče, naopak pan Coufal hovořil vesměs o negativěch. Tyto přístupy opět potvrdily názorovou rozdílnost a úhel pohledu respondentů na pěstounskou péči. Názory jsou podloženy především vlastními zkušenostmi, které má každá rodina naprosto jedinečné.

Stejně jako v předchozích kapitolách je možné vysledovat případy a zkušenosti jednotlivých rodin, které nelze žádným způsobem generalizovat a zhodnotit tak pěstounskou péči jako takovou, popř. výchovu romských dětí v náhradní rodinné péči.

Závěr

Uvedená diplomová práce reflektovala zkušenosti šesti vybraných rodin s výchovou romských dětí v náhradní rodinné péči. V každé z rodin bylo nejméně jedno dítě již v dospělém věku a respondenti tak mohli mapovat jejich společné soužití s určitým odstupem.

Vytyčené byly tři hlavní cíle, jež jsou totožné s rozdělením do jednotlivých kapitol. Práce odpovídá na otázky spojené s vlivem genů a výchovy v náhradní rodinné péči, zabývá se identitou dětí a jejich současnou životní situací.

Závěrem shrnu dílčí poznatky, které jsou podrobněji rozpracovány v jednotlivých kapitolách. Na úplném konci uvedu i možnosti dalšího pokračování ve výzkumu náhradních rodin.

Jak již bylo předesláno, práce byla rozdělena do tří základních kapitol, z nichž každá se věnuje náhradní rodinné péči z jiného úhlu pohledu.

První kapitola se věnovala kulturnímu a biologickému determinismu. Byly zde propojeny poznatky odborníků z řad antropologů, sociobiologů, psychologů, ale i náhradních rodičů. V souvislosti s vlivem genů a výchovy v případě romských dětí v NRP se respondenti shodují v momentě, kdy hovoří o svém přístupu na začátku starostlivosti o děti, kdy přikládali větší vliv výchově, ale postupně zjistili, že určité genetické predispozice dětí neovlivní. Pouze jeden z respondentů je zastáncem zásadního vlivu genů. Tři z respondentů se přiklání k většímu ovlivnění za strany genů. Jeden pěstoun přikládá stejnou váhu, jak biologickému, tak kulturnímu determinismu. Jedna pěstounka zastává převážně stanovisko většího ovlivnění výchovou, i když vliv genů nevyklučuje. Poslední respondentka nedovede situaci a své stanovisko vyhodnotit. Nutno podotknout, že tematika genů se objevuje hlavně v případě negativních vlastností dětí a nevztahuje se pouze na romské děti, ale i na děti z majority, popř. z jiných etnických skupin.

Dalším velkým tématem, v rámci kapitoly zabývající se geny a výchovou, bylo biologické a sociální příbuzenství a hlavně vztah mezi biologickými dětmi náhradních rodičů a jejich přijatými sourozenci, resp. vztahem pěstounů k dětem v rodině. Všichni respondenti, kteří měli jak biologické, tak přijaté děti, uvedli, že rozdíl nedělají. V jednom případě bylo možné vypořádat, že respondent o přijaté dívce hovoří jako o vlastní dceři, která, kterou nikdy neměl. Tímto opakovaným tvrzením paradoxně po-

přel deklaraci stejného vztahu ke všem dětem v rodině. Symbolickým včleněním dcery do skupiny dětí biologických tak ukázal, že vztah k dětem není zcela rovnocenný, jelikož přijatou dceru jako jedinou, dal na roveň se svými vlastními dětmi.

Nejdůležitějším poznatkem, který z výzkumu vyplynul, je zjištění, že na dítě z jiné etnické skupiny v náhradní rodinné péči by se nemělo pohlížet výhradně skrze jeho etnickou identitu, ale i přes další možné identifikace. Vše se nedá přisuzovat etnickému původu, což je velice často děláno širokou veřejností i médii. Sami respondenti dávají romským dětem určité specifické charakteristiky, jakými jsou nejčastěji jiný temperament a větší živost. Náhradní rodiče se snažili svou výchovou děti co nejvíce ovlivnit, ať již v obecném slova smyslu či v rovině seznámení dětí s jejich etnickou identitou, romskou kulturou, elitami z řad Romů apod. Tato snaha rodičů byla v různých rodinách odlišná. U dětí se však obecně nesetkala s velkým ohlasem. Neznalost vzorců chování či jazyka bylo u několika dětí problematické v momentě, kdy se začaly pohybovat mezi Romy, kde narážely na pocit tzv. kokosu. Tuto zkušenost nemají pouze děti v České republice, ale i například v Norsku, jak uvádí odborná literatura.

S odmítáním etnické identity jsem se setkala jen ve dvou případech z výzkumného vzorku dvaceti tří dětí. Většina z nich svou etnickou identitu výrazným způsobem neřešila a postupně se s ní, alespoň podle slov respondentů, vyrovnala. Je tedy možné se domnívat, že problematika etnické identity u dětí v náhradní rodinné péči nemusí být vždy tak ožehavá a problematická, jak bývá často prezentováno.

Kontakt se svou biologickou rodinou děti ve většině případů nevyhledaly. Několikrát byly kontaktovány jejich vlastními rodinami. U dětí se tyto snahy nesetkaly s velkým ohlasem. Za své rodiče označovaly pěstouny. S biologickými rodiči kontakt udržovat nechtěly, ani netoužily se k nim po ukončení pěstounské péče vrátit. Pěstouni, až na jednu výjimku, by případný kontakt s rodinou podporovaly, pokud by o něj děti projevíly zájem.

Tři děti respondentů opustily rodiny ihned po dovršení osmnáctého roku věku. Tomuto rozhodnutí vždy předcházela pobyt v ústavním zařízení, kam byly děti umístěny pro výchovné problémy.

Po dovršení dospělosti, až na tři zmíněné výjimky, odcházely děti z rodin postupně a kontakty s nimi v drtivé většině udržují. S pěstouny i svými sourozenci se navštěvují a komunikují na běžné úrovni.

Zkušenost každé rodiny je naprosto jiná a nedá se nijak paušalizovat na celou skupinu náhradních rodin vychovávajících romské děti. Nicméně určité paralely je

možné sledovat, jak jsem uvedla výše. Každé dítě je jiné a přístup pěstounů rovněž. Nemůžeme na jednotlivé osobnosti pohlížet pouze skrze jejich etnickou identitu či identitu dítěte vyrůstajícího v náhradní rodině, ale hlavně jako na jednotlivce, který si do života nese určité vlastnosti, zkušenosti či dovednosti. Pravdou však zůstává, že děti vyrůstající v NRP mají větší problémy při vyrovnávání se s vlastní minulostí a vytvářením svébytné identity.

Oslovení respondenti hodnotí svou péči o přijaté děti kladně. Určité pochybnosti jsou ve dvou případech, a to především v souvislosti s otázkou, zdali by se pro přijetí dětí rozhodli stejně jako před lety.

Jak jsem již mnohokrát zdůraznila, zobecňování uvedeného výzkumu na širší skupinu náhradních rodin není zcela možné. Jednotlivé rodiny jsou specifické svým přístupem, postojí i názory k výchově dětí. Každé dítě přichází s určitou minulostí, kterou pěstouni nebo adoptivní rodiče nemusí znát a jež se může rozkrýt v průběhu péče o děti nebo také vůbec ne. Svalovat určité vlastnosti na biologické/genetické či kulturní/výchovné determinanty je sice možné, nicméně je třeba si uvědomit, že zůstáváme stále v rovině subjektivních názorů respondentů, které ve valné většině nejsou podloženy relevantními výzkumy vědců. Způsob, jakým bychom mohli odhalit podíl genetické a výchovné složky na formování osobnosti jedince, zatím nebyl objeven, proto je možné dále diskutovat o zkušenostech či poznacích náhradních rodin, antropologů, socio-biologů či široké veřejnosti.

Výzkum není vyčerpávající a jistě by bylo velkým přínosem setrvat v pozorování příběhů jednotlivých rodin i v příštích letech. Případové studie rodin či jejich členů by rovněž mohly vnést více informací do dané problematiky. Ve světě je – na rozdíl od praxe v České republice – běžná mezinárodní adopce, kde je téma etnické identity a vytržení z původního kulturního prostředí velice diskutováno. Nabízí se možnost rozsáhlejší komparace mezinárodní adopce na jedné straně a náhradní rodinné péče romských dětí v majoritních rodinách v České republice na straně druhé.

Seznam použité literatury a internetových zdrojů:

Odborná literatura:

Blackmoreová, Susan. 1999. *Teorie memů*. Praha: Portál.

Dawkins, Richard. 1976. *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.

Eriksen, Thomas, H. 2007. *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Praha: Triton.

Eriksen, Thomas H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha:Portál

Erikson, Erik H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo. s. 217

Howell, Signe. 2006. *The kinning of foreigners: transnational adoption in a global perspective*. Berghahn Books. [online]. [cit.2010-03-02].

Dostupný na:

<http://books.google.com/books?id=CqPBDbjCLsIC&pg=PP1&dq=howell+the+kinning&hl=cs&cd=1#v=onepage&q=&f=false>

Klimeš, Jeroným. 2008. *Budování identity dítěte*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit.

Kobes, Tomáš. 2006. „Biologické a sociální příbuzenství.“ Kultura a příroda. In Blažek, Vladimír, Budil, Ivo T. (eds.) 2006. *Biologická a sociální dimenze člověka*. Ústí nad Labem: Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové.

Lawless, Robert. 1996. *Co je to kultura*. Olomouc: Votobia.

Marre, Diana. 2009. „I want her to learn her language and maintain her culture’: Transnational Adoptive Families’ Views of ‘Cultural Origins’.“ In: *Race, Ethnicity and Nation: Perspectives from Kinship and Genetics*. Ed. Peter Wade. Berghahn Books. 73-94. Dostupný na:

<http://books.google.com/books?id=aocBTc7qgkQC&printsec=frontcover&dq=wade+ethnics&hl=cs&cd=3#v=onepage&q=&f=false>

Matějček, Zdeněk, Langmeier, Josef. 1981. *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon.

Matějček, Zdeněk. 1999. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál.

Murphy, Robert F. 2004. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Sætersdal, Barbro, Dalen, Monica, Rygvold, Anne-Lise. 1999. *Mine, yours, ours and theirs: adoption, changing kinship and family patterns*. Oslo: Department of Special Needs Education, University of Oslo.

Schneider, David M. 1984. *A Critique Study of Kinship*. The university of Michigan Press. Dostupný na:

<http://books.google.com/books?id=HDS0zdqpLwMC&pg=PP1&dq=schneider+a+critique&hl=cs&cd=1#v=onepage&q=&f=false>

Soukup, Václav. 2005. *Dějiny antropologie*. Praha : Nakladatelství Karolinum.

Středisko náhradní rodinné péče. 2007. *Romské dítě žijící mimo vlastní rodinu*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

Šavelková, Livia. 2007. „Globalizace a původní, domorodí obyvatelé světa.“ In: Tomeš, Jiří, Festa, David, Novotný, Josef (Eds.) *Konflikt světů a svět konfliktů*. Praha: Nakladatelství P3K, 208-237.

Terrell, John. Modell, Judith. 1994. „Anthropology and Adoption.“ *American Anthropologist*. Vol. 96. s.155-161.

Vančáková, Martina. 2008. *Romské dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit.

Young 1993. In: Le Vine, Victor T. Conceptualizing „Ethnicity“ and „Ethnic Conflict“: A Controversy Revisited. *Studies in Comparative International Development*, Summer 1997, Vol. 32, no. 2, 45-75

Internetové články:

„Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit v České republice a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.“ 2006. [online] [cit. 2010-02-18]. Dostupný na: <http://www.gac.cz>

Budilová, Lenka. 2009. „Studium příbuzenství a sociální antropologie.“ *Antropoweb*. [online]. [cit.2010-03-02]. Dostupný na: <http://antropologie.zcu.cz/clanek/studium-pribuzenstvi-a-socialni-antropologie>

Freedman, Daniel G., Deboer, Marilyn M. 1979. „Biological and Cultural Differences in Early Child Development.“ *Annual Review of Anthropology*. Vol. 8, s. 579-600. Dostupný na: <http://www.jstor.org/stable/2155633>

Hirt, Tomáš. 2008. „Přehled nejasností spjatých s konceptem etnicity v perspektivě post-barthovských přístupů.“ *Antropoweb* [online]. [cit.2010-02-19]. Dostupný na: <http://antropologie.zcu.cz/index.php?clanek=830&kategorie=88>

Hirt, Tomáš. 2008. „Přehled základních tezí modernistického pojetí nacionalismu.“ *Antropoweb* [online]. [cit. 2010-02-19] Dostupný na: <http://www.caat.cz/publikace/prehledove-studie/159-pehled-zakladnich-tezi-modernistickeho-pojeti-nacionalismu>

Jirků, Irena. 2006. „Sedmnáct let s dětmi odjinud.“ *Marianne*. [online]. [cit.2010-02-25]. Dostupný na:

http://www.marianne.cz/clanek/546/sedmnact_let_s_detmi_odjinud.html

Pospíšil, Leopold. 1993. *Český lid* 80 supplement: 355-387. [online]. [cit.2010-02-24].

Dostupný na: http://userweb.pedf.cuni.cz/kov/download/pospasil_kultura.pdf

Skupnik, Jaroslav. 1999. „Sociobiologie: Antropologická perspektiva“ [online]. [cit. 2010-02-24] Dostupné na:

http://web.quick.cz/plasek/cargo/obsahy/Cargo_1_99/j11.htm

Szperolová, Barbora. 2009. „Romské děti v náhradní rodinné péči.“ In: *Romové mezi námi : zaměřeno na problematiku romského dítěte*. Ostrava : [s.n.], 2009. s. 52-60.

Dostupné na: http://jitkav.u.k2.cz/dcd/kongres/Sbornik_barevny.pdf

Šedivcová, Jana. „Kokosátka.“ *Romano vod'i* [on-line].[cit.2010-03-02].

Dostupný na: <http://www.romea.cz/index.php?id=archiv/2005-11/141516>

Internetové stránky:

Adopce.com, projekt náhradní rodinné péče. Dostupný na: <http://www.adopce.com>

Fond ohrožených dětí. Dostupný na: <http://www.fod.cz>

Institut náhradní rodinné péče NATAMA. Dostupný na: <http://www.natama.cz>

Portál veřejné správy České republiky. Dostupný na: <http://portal.gov.cz>

Projekt Naše romské dítě. Dostupný na:

http://www.nahradnirodina.cz/nase_romske_dite.html

SOS dětské vesničky. Dostupný na: www.sos-vesnicky.cz

Články v periodících:

Komárek, Michal. 2009. „Děti na odpis.“ *Respekt* XX, č.45, 40-46.

Nezbeda, Ondřej. 2010. „Jsem kokos.“ *Respekt* XXI, č.6, 38-41.

Švehla, Marek. 2009. „Černobílý test: Vědci věří v genetickou hloupost Romů.“ *Respekt* XX, č.45, 14.

Topol, Jáchym. 2006. „Prokletí nechtěných dětí.“ *Respekt*, 10.-16. duben.

Vrtbovská, Petra. 2006. „Co si počne kočka s pumou.“ *Respekt*, 2.-8. květen

Přílohy

Přepisy vybraných rozhovorů:

Jména dětí a pěstounů jsou ve všech rozhovorech změněna. Bude tak zachována jejich anonymita. Vypuštěny jsou i jiné identifikační údaje jako např. bydliště, zaměstnání respondentů atd.

Rozhovory jsou v některých pasážích drobně stylisticky upraveny, především z důvodu lepší srozumitelnosti pro čtenáře. Tyto úpravy však nezasahují do samotného obsahu rozhovorů. Některé části interview byly vypuštěny, jelikož nejsou pro výzkum relevantní. Interview byla nahrávána na diktafon. Jejich přepis je krácen. Příčinou této skutečnosti je irelevantnost některých pasáží pro výzkum. Všechny realizované rozhovory nemohly být přepsány vzhledem ke svému rozsahu. Vybrané rozhovory jsou tedy jen vzorkem rozhovorů realizovaných.

R: respondentka/respondent

T: tazatelka

Rozhovor s pěstounkou z rodiny Adamových

Nahrávání rozhovoru začalo po krátkém seznámení. Respondentka byla velice otevřená a proto jsme se ihned začaly bavit na téma náhradní rodinné péče. Nahraný rozhovor, tak nezačíná žádným formálním úvodem.

R: „...myslím to vyučení...“

T: „Jako, že neskončily za základní školou?“

R: „Takhle, že neskončily se základní školou. [...] To je důkazem toho, neberte to jako nějakou sebechválu, protože to je zkušenost téměř všech pěstounských rodin, že opravdu ty romské děti nejsou hloupé, že nemají o nic menší inteligenci než ty bílé děti. Jen je jim zapotřebí se věnovat. To je nesmírně důležité.“

T: „V SOS vesničce už byly děti, kteří si prošli nějakou pěstounskou péčí a byly...nebo nechtěl je nikdo do pěstounské péče?“

R: „*SOS vesnička byla zaměřena spíš pro sourozenecké skupiny a taky tam byly děti, které zkrachovaly v jiných pěstounských péčích. Já jsem konkrétně jednoho kluka měla takového. Tomu už bude příští rok 40 let. Pavlovi je 35. Takže já už mám děti středního věku.*“ (smích)

T: „Nejmladšímu je kolik?“

R: „*Nejmladšímu je dvacet šest.*“

T: „Dvacet šest, takže všichni už jsou dospělí?“

R: „*Ano.*“

T: „V SOS vesničce jste byla s původním manželem?“

R: „*Ano. Já jsem tam nejdřív byla sama pět let. Pak jsem se provdala. Manžel byl lékař – psychiatr. No a společně jsme si adoptovali toho nejmladšího – Jakuba. No a potom mi zemřel a já jsem si dva roky po jeho smrti vzala deváté dítě – bílé, který měl jít do ústavu sociální péče. Chodil do pomocné třídy. Tam to nedopadlo zrovna nejlíp. S ním. Vlastně to je jediný co se nedoučil. Ve třetím ročníku ztropil nějaký skandál. Fyzicky napadl zástupce ředitele na učelišti a oni ho na hodinu vyhodili. Potom asi nevím...Tak nějak se odcizil.*“ [...]

T: „Jak jste s dětmi co jste vychovala v kontaktu?“

R: „*Se všemi kromě toho Davida, toho bílýho, který mi občas zatelefonuje, ale nejezdí za mnou.*“ [...]

T: „A když skončí pěstounské péče, tak oni mohou odejít nebo zůstaly a dál to pokračovalo?“

R: „*No, tak třeba jedna dcera z té pěstounské péče, která měla když jsem si ji vzala tři a půl roku, měla jít do ústavu sociální péče jako nevzdělatelná. Tak nakonec zvládla zvláštní školu a dokonce se vyučila zahradnicí. Hodně let potom pracovala jako pekařka. Tak ta má problémy s adaptací v tom běžném životě, takže ta žije se mnou. Tady v tom bytečku co jsem dostala od města.*“ (smích)

T: „Já bych se chtěla vlastně zeptat úplně na začátek. Proč jste se rozhodla pro to si vzít děti do pěstounské péče. Jestli tam byla nějaká motivace?“

R: „*No, já pocházím...jsem nejstarší ze sedmi dětí a jak už jsem říkala můj táta byl poloviční Rom a on pořád miloval...pořád jsme měli nějaké malé dítě doma, takže já jsem jako nejstarší sestra vlastně pořád pečovala o ty mladší sourozence. No a ..nedovedla jsem si představit život bez dětí. A já jsem nemohla mít děti, takže to byla hlavní motivace proč jsem šla do té SOS dětské vesničky. No a protože jsem měla v papírech...já jsem vždycky chtěla pracovat s dětmi, ale bohužel v dokumentaci jsem měla, že pocházím z křesťanské rodiny, takže já jsem se nedostala na střední školu – pedagogickou. To mamince řekli, ať mě nedává ani přihlášku. Tak jsem vyštudovala, protože mne bavila matematika, střední školu průmyslovou zeměměřičskou. Byla jsem jako geodetka. Pak jsem ještě studovala vysokou, ale tu jsem nedokončila. Chvilku jsem pracovala u té geodézie než jsem pochopila, v pětadvaceti, že to není pravé ořechové pro můj život. Tak jsem se rozhodla, že půjdu aspoň pracovat do dětského domova jako vychovatelka.*

Moje přítelkyně měla tátu, který dělal krajského inspektora přes školská zařízení, tak víceméně mi zařídil, že jsem šla pracovat jako vychovatelka do Kroměříže na normální domov mládeže, klasický, s tím, že si udělám nástavbu – střední školu pedagogickou, která v té Kroměříži je. [...] No jenomže pak se to zvirtlo, protože pak jsem se dozvěděla, že je volné místo v SOS vesničce. Tak jsem absolvovala veškerá vyšetření a s odřenýma ušima, protože tam taky jsem se přiznala, že jsem věřící. No, ale díky docentu Matějčkovi a Říčanovi, kteří to tak nějak přikryli, tak jsem se do SOS vesničky dostala. No a potom zase díky skvělým lidem jako je docentka Koluchová jsem si dala přihlášku na vysokou školu v Olomouci na speciální pedagogiku a ta mě tam dostala bez ohledu na ... No prostě dostala mě tam. Takže nebýt této ženy, tak bych v životě nedostudovala vysokou školu pedagogickou, tedy pedagogického typu.“ [...]

T: „Ovlivnilo nějak to, že jste přijala děti, vaše víra? Já jsem se třeba setkala s pěstouny, kteří na to hodně dávali a říkali, že to bylo hodně kvůli té víře – postarat se.“

R: „*Já jsem tuhle motivaci neměla. Jako, že bych já se obětovala pro někoho. Samozřejmě, že mně bylo vždycky líto těch dětí, když jsem přišla do těch dětských domovů a viděla jsem jak škemrají, aby si je člověk vzal nebo tak, ale u mě to byla sobecká záležitost. Vyloženě jsem si chtěla ukojit své mateřské pudy.“ (smích) [...]* „Rozhodně to ne-

byl nějaký vyšší princip mravní, abych tak řekla. To zase asi na takové úrovni jsem nebyla. No, ale uspokojovala mě to. Nejlepší byla ta fáze těch začátků, kdy vlastně z těch jakoby cizích dětí nebo z různých prostředí přišedších dětí, když se začala tvořit rodina. Kdy ty děti, jsem si všimla, že mě v něčem napodobují, že se začínám v nich zrcadlit. Tak to jsem měla takový pocit...tvůrčí pocit vyloženě. To mě nesmírně uspokojovalo.“

T: „Jako, že je nějak ovlivňujete?“

R: „*Ano, že se v nich jako zrcadlím, což je vidět nejvíc tady na tom Pavlovi. (smích) Je to ironický... (smích) No a ... potom taky když už jsme měli společné vzpomínky a kdy už bylo vidět, že jsme sžití, že ty děti už třeba říkaly: ‚Mami vzpomínáš na to.‘ Nebo když jsme si prohlíželi fotky. Oni si strašně rádi pořád prohlížely fotky. Myslím si, že já jsem měla výchovu postavenou hlavně na citové výchově.“*

T: „Nebyla to tedy odborná...“

R: „*Ne, ne, ne. Já jsem zcela lidsky měla ty děti ráda a oni mi to vracely...Ted'ka to i vidím, že ty děti mají k sobě...že i jejich vzájemné vztahy jsou velice láskyplné a doveďou jeden druhému pomoci ted'ka i v dospělosti.“*

T: „Přijímala jste spíš menší děti nebo spíš skupiny? Jak ty děti k Vám vůbec přišly? Jestli jste si je někde našla nebo jste spolupracovala...“

R: „*První dítě jsem měla tu Terezku, o které jsem hovořila, že měla jít do...Ta byla silně maladaptivní.⁸³ Tedy měla jít do ústavu sociální péče. Byla v dětském domově u docenta Morese v Prostějově v Plumlově. Mimochodem docent Mores ten se velice zasloužil o pěstounskou péči. To byl jeden z prvních odvážných primářů dětských, který vlastně propagoval pěstounskou péči. Stál u zrodu té individuální pěstounské péče.*

No, tak jsem měla Lucinku. Potom jsem měla Pavla. To je zajímavá historka s Pavlem. Přijela k nám Věra Caponi. [...] Svého času byla známá brněnská dětská psycholožka. No a přijela a chtěla v uvozovkách udat Pavlíka, protože už prošel několika pěstounskými péčemi a vždycky ho ti pěstouni vrátili a měl už čtyři a půl roku. Byl na Kociánce v ústavu pro tělesně postižené. No a ukázali mi fotky jeho a já jsem se do něj šíleně zamilovala. To bylo tak smutné dítě, takové bez výrazu, tam sedělo na koleni, jakoby říkalo, že nic nemá smysl v tom životě.

⁸³ maladaptace – nepřizpůsobení novým životním podmínkám

Já jsem potom Pavlovi říkala: ‚Já jsem se do tebe zamilovala. Žádného chlapa jsem tak nemilovala jak tebe.‘ (smích)

No a tak jsme se tam s tou Věrou Caponi jely podívat. Ohlásily jsme se tam. Ted' jsme tam přijely a otevřela nám učitelka a my jí říkáme, že jdeme za Pavlíkem se podívat a ona: ‚Pavlíku, pojd' sem máš návštěvu‘. A ted'ka přiběhl Patrik a nevím jestli jste si všimla, on nemá nohu. Má protézu. Ono to moc není poznat. On si tam stoupnul mezi dveře a ted' takovej číhavej výraz a střílel očima na ni na mě, na ni na mě. Najednou ukotvil pohled na mě. No a říkal: ‚No, ahoj mami, tak ty už sis pro mě konečně přišla.‘

Tak bez papírů, bez všeho, tak to bylo jasný. Okamžitě jsem si ho vezla domů. A když se mě ta učitelka zeptala, jestli se nechci podívat jak si nasazuje tu protéžku, tak jsem řekla, že nechci, protože jsem se sama sebe bála, že se toho postižení zaleknu. No, tak jsem ho nechala při tom, že už jsem si pro něj konečně přišla. S Pavlem máme nadstandardní vztahy do dneška. (smích) [...] No a tak jsem měla Lucinku, Pavlíka. Potom mi nabídky sourozeneckou skupinu tří olašských děvčat. Shodou okolností zase romských. Každý se mě ptal, jestli mi nevadí, že si беру romské děti. Mě ta otázka vždycky šíleně štvala. Jako kdyby bylo romské dítě nějaký exot. Jiné než to bílé. Tak jsem říkala, že ne, že se mi alespoň hodí k příjmení, protože jsem se jmenovala Cigáňová. Takže jsem si jela pro ty tři děti. To bylo dost náročné, ale...tři děvčata Zuzanka ta nejstarší, prostřední Katka. A ta Katka je mi hrozně podobná. A nejmladší Lenka. Maminka když viděla Katku, tak říká: ‚Jaj, ty sviňo jedna.‘ Ja su z Valtic, tak mluvím takovým nářečím. ‚Jaj, ty sviňo jedna, tak už jsem pochopila proč jsi išla do té SOS vesničky, ty jsi mala tady toto děvča a teraz si si schválně abys to zakryla. Celá ty.‘ Maminka byla srandovní. Katka je mi hrozně podobná, ale jsou všechny šikovné. Všechny se dostaly do života.

Potom jsem dostala právě toho kluka. Ten už měl deset let. Toho Romana nejstaršího. Ten měl deset let, když přišel do rodiny a vlastně prošel pěstounskou péčí a předtím ještě něčím. Ještě druhou pěstounskou péčí. S ním teda byly dost velké výchovné problémy. Taky bylo vidět, že tak citově nezapadl do té rodiny. Stejně tak u toho Davida. U toho bílýho, který přišel taky v deseti letech do té rodiny. Tam už se to nedá asi dohnat.“

T: „Myslíte, že je to tím věkem a těmi zkušenostmi, kterými si prošly?“

R: „Asi. No, určitě tím věkem, že už tam nelze v těch deseti letech navázat takový hluboký vztah. Lucinka měla tři a půl roku to byla ta první, Pavel měl čtyři a půl, tam se to teda naštěstí podařilo. Zuzana měla čtyři roky když přišla do rodiny. Kateřina měla tři roky a Lenka měla dva roky. No a ten Roman deset let, takže to...No a potom mi nabídli Libora. Já jsem ale potom dostala žloutenku. Já jsem Libora mohla mít od půl roku z Olomouce. Jenomže bohužel jsem dostala žloutenku, tak jsem čekala až...ještě jsem pak kvůli němu držela dietu, abych měla dobré jaterní testy. Takže Libora jsem si vzala až když měl dva roky. Něco přes dva roky. No, tak Libora a potom jeho pokrevního brácha po matce, toho nejmladšího Jakuba. Takže asi tak. Ten měl tři měsíce Kubík, když přišel do rodiny. Ten přišel do rodiny 23. prosince 1983.“

T: „Takže vánoční dáreček...Vzpomínaly děti nějak na svoje biologické rodiny? Byly vůbec v biologických rodinách?“

R: „Lucinka vůbec ne, ta byla odebraná. Byla v kojeňáku. Pavlíkova máma, ta vůbec, ta ho nechala v porodnici. Ty Biháriovic. Ty byly odebrány z rodiny. Zuzana měla na to nějaké vzpomínky, že byla mezi nějakýma čertama. A hrozně se bála čertů a nějaké špatné vzpomínky měla. Nevím. No a myslím si, že ta Katka ta si vůbec nic nepamatovala. Lenka vůbec ne. No, Libor taky vůbec ne. Ten nebyl v rodině. Matka porodila a uprchla z porodnice. Jakubova máma, ta ho nechala hned v porodnici. David, to je ten bílej, ten byl odebrán z rodiny kvůli týrání. Surově ho mlátili. Vždy ho přivázali ke stolu, protože to bylo neklidné dítě a toho rozumu moc nepobralo. Tam to bylo takové složitější.“

T: „Už jsme na to narazily. Na tu výchovu, že by se měly romské děti vychovávat jako Romové. Jak je to možné? Jak jste to realizovala?“

R: „Jak jsem to realizovala? No, tak jednak jsem se přátelila s Milenou Hübschmanovou, která k nám jezdila, zásobovala mě literaturou tehdy samizdatovou. A jak se to dařilo? No, tak hlavně na té církevní půdě, protože předtím náš brněnský sbor hodně začal vyvíjet misijní činnost. Já jsem z Bratrské jednoty baptistů. Vlastně tam vyrostl sbor díky misijní práci našich bratří. Brněnský romský sbor, takže tam jsem měla spoustu kontaktů. Tak jsme se stýkali, aby se ony dostaly (děti – pozn. tazatelky) mezi Romy. No a hlavně jsem je vychovávala v tom, že nejsou o nic horší než ostatní děti, aby se naučily čelit těm posměškům ve škole. Takže když třeba jiné děti nadávaly:

„Ty Cigánko.“ Tak naše děti řekly: „Heč, já jsem hrdá na to, že jsem Cigánka, aspoň umím tancovat.“

Třeba moje holky, to byly královny diskoték. I ve zpěvu. Měla jsem v SOS vesničky takový minisboreček – dětský, kde jsem ty děti učila romské písničky. Četla jsem jim romské pohádky. Vychovávala jsem je v kladném vztahu k Romům, aby ony samy o sobě neměly špatné mínění. Setkala jsem se v jiných rodinách, kde ty děti zuřivě popíraly, že by byly Romové. Vůbec to nechtěly přijmout. Moje děti to přijaly, že jsou Romové a myslím si, že je to dobře. Určitě to měly těžké, protože já jsem romsky neuměla, takže potom když se setkaly s pravými Romy naturalizovanými, tak oni na ně promluvili romsky, tak moje děti třeba od nich dostaly nakládačku. Mydlili je ti Romáci, že dělají ze sebe gadže, že neumí romsky a tak, ale nebylo to tak časté.“

T: „S Romy se tedy stýkaly vaše děti nebo celá rodina?“

R: „Ano. To bylo spíš s těmi slušnými. S těmi slušnými z těch křesťanských rodin.“

T: „Když byly ve škole nebyl s tím nějaký problém? Oni se vždy dokázaly bránit? Když se jim někdo posmíval?“

R: „Mám takovou příhodu, když jsem studovala v Olomouci dálkově, samozřejmě. A je-la jsem si do Kojetína ke spolužačce pro nějakou literaturu. Ona měla manžela, který zrovna neoblíboval Romy, tak jsem musela nechat šest dětí dole na parkovišti čekat. Já jsem si šla pro ty knihy a teďka slyšíme nějaký řev. Tak jsme se podívali a moje děti, které předtím byly rozhádaný v autě, že se málem pozabíjely, tak stály v jednom šiku a házely šutry po těch dětech ze sídliště, které se tam na ně shlukly. Prostě jedna smečka a teď se bránily. Takhle se oni vždycky semkly a jeden druhému pomáhaly.“ [...]

T: „Když jsem se bavila s různými pěstouny, kteří mají romské děti v pěstounské péči, tak měli problém s negativními reakcemi okolí.“

R: „Záleží na těch rodičích. Jak se k tomu postaví. Já nevím jestli jste viděla ten film Smradi? No tak já si myslím, že ta matka – ta Tereza Boučková, že asi byla trochu hysterická...I když já si jí vážím a všechno, ale...myslím si, že to bylo zbytečné takto reagovat. Já jsem děcka učila to, že nemají agresí reagovat – na agresí reagovat agresí. Ved-la jsem je k tomu, aby ty děti měly vyšší sebehodnocení, aby jim nevadilo, když jim někdo řekne, ty jsi Cigán. Řekl: „No a co, ty jsi bílej, no a co jako?“ Ty děcka celkem neměly problémy. Neměly problémy s těmi bílými. Mají spoustu přátel mezi bílými.“

T: „Tereza Boučková...já na to pořád narážím. Když někomu řeknu o co se zajímám, tak oni řeknou: ‚Jo, ta Tereza Boučková ona napsala...‘ Přijde mi, že naše společnost ví pouze o Tereze Boučkové a její knize, která byla bestsellerem.“

R: „*Já jsem se jí v té diskuzi zastala.*“

(Přichází syn respondentky, krátce rozhovor přerušuje s tím, že musí odjet mimo město. Loučíme se s ním.)

R: „*No, tak ta Tereza moc nepřispěla. To přiznám.*“

T: „*Vy jste říkala o té diskuzi...*“

R: „*Já jsem v té diskuzi se jí zastala. Dovedla jsem se vžít do toho, co prožívala, protože podobné zkušenosti jsem si prožila i třeba s tou Lenkou a tak. Kradla. Já jsem jí tam ujistila, že jestli je tam dobrý základ. To citové jádro, tak ty děti se jí vrátí. Oni se vybouří a vrátí se. Mně se to stalo taky. Děcka blbly a pak se zase vrátily ke mně.*“

T: „*Zlomilo se to v té pubertě? Já mám takovou zkušenost, že když si vezmete malé romské děti, tak je to – všechny báječný. Děti jsou nádherné, ale přijde ta puberta a ono se to zlomí.*“

R: „*Puberta je podle Matějčeka třetí fáze hledání identity. On ve svých pracích píše, že v tomto období se ti kluci, že s těch kluků se stávají samotáři, že pokud nejsou vychováni v tom kladném vztahu ke své identitě nebo etnicitě, odkud pochází a tak...Já to teď vidím na stránkách Romey, když Lukáš Houdek student romistiky byl dva měsíce v Indii a psal o Dómech. A má teorii o tom. To už měla Milena Hübschmanová, že Romové pocházejí z těch Dómů. A to je kasta těch nedotýkatelných, prostě, která je úplně na nejnižším stupni. Já to vnímám v té diskuzi, kde Romové, hlavně ti Romokanad'ané, Romové z Anglie a ze zahraničí. Oni už si myslí, že jsou na vyšším stupni. Jak se tomu brání. Nechtějí přijmout fakt, že by pocházeli z takové kasty, těch nedotýkatekných. Celá společnost o těch Romech takhle mluví, tak oni popírají svoji identitu. Nemusíme zacházet tak daleko. Podívejme se na Jacksona. Nechal se úplně celý předělat jenom aby nebyl černej a přitom bojoval proti rasismu. To byl takový výsměch třeba ten Jackson podle mne. No a tady to taky můžete vnímat u těch samotných Romů z těch lepších. Romky se přebarvují na blondýny a tak. To vnímám všechno jako, že nepřijaly svoji identitu, protože ta jejich etnicita je opovrhovaná. Ty děti to mají v tomto věku velice těžké. Přijmout to, že jsem Cigán.*“

Moje děti tohle neměly. Až potom až v těch osmnácti začaly tak nějak blbnout - někteří, protože já jsem je nechtěla pouštět na diskotéky. Oni mohly na diskotéky až měly přes sedmnáct nebo tak... Já jsem říkal nebudeš vyučený nebudeš lítat. Začaly mi blbnout s nějakou trávou, perníkem a takovýma věcmi, ale záhy toho nechaly.“

T: „Takže nepopíraly kdo jsou a kam se zařadit?“

R: „Věděly, kdo jsou, kam se zařadit a říkám holky byly královny diskoték. Moje děti právě..proto si myslím, že jsem vsadila na dobrou kartu, že jsem je vychovávala v tom, aby měly to kladné sebehodnocení. A vnímaly to romství spíš jako plus, takže s tím až zas tak velké problémy neměly.“

T: „A poté co si začaly hledat partnery. Hledaly si spíše v majoritě nebo spíš u Romů?“

R: „Pavel třeba sedm let chodil s černou holkou a potom se s ní rozešel a vzal si bílou. Ta rodina ho fantasticky přijala. Prostě úplně skvělá rodina. To nebylo, že by si nějak záměrně hledaly, ale my jsme bydleli ve městě, kde moc těch normálních Romů není. Třeba Katka má bílýho. Vlastně moje děti...já mám vlastně..jenom tři z těch osmi jsou ženatý. Jinak mají partnery, ale takhle klasicky oddáni jsou jenom tři. Asi tam kde byli. Libor ten byl na střední škole umělecké v Krnově varhanářské. Tak tam si našel – na privátě bydleli s nějakou partou, tak tam si našel..začal chodit s Češkou.“

T: „Nemyslíte si, že by to bylo nějak přímo...“

R: „Ne, že by si vyloženě vyhledávaly romské partnery nebo obráceně...“

T: „Spíš tedy to prostředí, kde se zrovna pohybovaly?“

R: „No, no, tak.“

T: „Kontakt dětí s biologickou rodinou? Byl tam nějaký nebo vyhledávaly ho?“

R: „To je právě ono, že já jsem nikdy, a to jsem měla zásadu, nikdy jsem nemluvila špatně o jejich rodičích. Nikdy, protože jsem nechtěla, aby v těch dětech vyrůstala nějaká nenávist vůči těm původním rodičům. Já jsem jenom vyprávěla, že se o ně nemohli postarat. Třeba, že za těch komunistů...a nabízela jsem jim tu možnost, že jim pomůžu najít jejich vlastní rodiče, ale oni mi vesměs odpověděly, téměř všichni, že necítí potřebu. Když jsem se zeptala Jakuba třeba: ‚Kubo a ty nechceš poznat tu svoji vlastní matku?‘ protože já tu jeho vlastní matku znám. Ona pracovala jako servírka v opeře. Já si ji pamatuji ještě s bříškem, když toho Kubika nosila. Protože to byla vlastně matka Libora, tak já jsem si jí pamatovala. A on říká: ‚A proč jako? Ty jsi moje máma.‘“

T: „Měly to jasný.“

R: „Možná až budou starší, že se v nich něco probudí. Možná když já umřu, že budou hledat ty svoje nějaké biologické kořeny. Zatím to u nikoho nepozorují, že by cítily potřebu, ale možná, že se to stane. Nevím...“

T: „Vy byste tomu nebránila?“

R: „Já bych tomu samozřejmě nebránila.“

T: „Podporujete to, aby se pěstounské děti scházely se svými biologickými rodiči?“

R: „Ano. Na co bychom si hráli. Já jsem ty děti přijala jako dar boží a věděla jsem, že mně nepatří. Asi takhle.“

T: „Setkala jsem se s tím, že romská holčička byla v pěstounské péči asi čtyři, pět let a vrátila se zpátky do své rodiny. Potvrdilo se tak, že ta pěstounská péče by měla být pouze na určitou dobu a pokud je to možné, tak vrátit se do té rodiny.“

R: „Ano. Však doktorka Vodičková prosazuje tady tu profesionální pěstounskou péči. Já si myslím, že..a vidíme to i v té Poště pro tebe, že kolik lidí, že přeci jen hlas krve existuje. Jednu dobu se tvrdilo, že hlas krve neexistuje. To tvrdil Matějčíček, Langmeier. Já si myslím, že to je tak půl napůl a nevylučuji to, že ty moje děti...i když doted' to neudělaly, tak že to třeba neudělají za dvacet let. Ta doba může přijít.“

Zatím ono jim to vyhovuje, protože oni vyrůstali v kolektivu a mají sourozence a stýkáme se spolu mezi sebou. Ale jestli to tak bude i v budoucnu? Opravdu si myslím, že jsme splnili...samozřejmě, že jsem si vědoma spousty nedostatků ve výchově, kterých jsem se dopustila. Například, nebudu zbytečně sebekritická, ale já jsem třeba vůbec děti nenaučila...měla jsem trošičku sklony k tomu být taková projektivní matka, že všechno jsem jim pomáhala za ně dělat. Moje děti byly dost dlouho nesamostatné, ale potom se přece jenom osamostatnily. A nenaučila jsem je třeba hospodařit s penězma, což nedovedu pochopit, že třeba umějí hospodařit s penězma. Já jsem je to nenaučila nebo vést úplně tu domácnost, protože já jsem třeba bordelářka. A mám tak čistotné dcery, že to nedokážu pochopit.“ (smích)

T: „Ještě mě napadá. Možná to trochu souvisí s tou čistotností/nečistotností. Vůbec jaký dáváte důraz tomu kolik je výchova a kolik jsou ty geny, protože já jsem včera setkala s pěstounem xy.“

R: „Znám ho.“

(Opět vchází její syn a nabízí své matce svoje auto. Podruhé se loučíme. Respondenta krátce mluví o svém synovi, s nímž pracuje.)

R: „*On ted' vychovává mě. Já mám takový ty typický cigánský afektivní stavy. Něco mě vytočí a s téma Cikánama se tam hádám a prostě řvu, zvyšuji hlas a on: ‚Klídek matko, klídek. Nerozčiluj se.‘ Furt mě jako napomíná a já mám pocit, že on si z toho nic nedělá a já to všechno prožívám na plné pecky. Jako, že je lhostejnej, ale není to pravda. To je určitý způsob sebeobrany.*“ [...]

T: „O čem jsme se..? Pan xy.“

R: „*No tak (ticho – přemýšlení) Já se k tomu člověku nebudu vyjadřovat. Nevím co říkal.*“

T: „Jenom chci říct, že dával obrovský význam genům a výchova podle něj nemá prakticky žádný význam.“

R: „*No, protože oni byli neúspěšní v té pěstounské péči. [...] Já vím, že oni měli s tím Vítkem. To bylo takové zlaté děcko, ale on hrozně kradl. Přece nezavrhnou děcko za to, že krade. Lenka taky kradla na každém kroku.*“

T: „To jsou asi takové dva tábory, kdy jeden říká, že se s tím prakticky nedá nic dělat a ty děti už to mají dané. A pokud prostě kradou, tak kradou.“

R: „*Ne. Možná ten vzorec toho chování. Já jsem o tom taky přemýšlela a vyprovokovala mě k tomu ta Tereza Boučková. Něco Vám řeknu. Příhodu. Byla jsem dělat reportáž ve Francii v Saint Marie de la Mere u Černé Sáry a ted' jsme přijeli z té Francie asi v půl druhé v noci autem a oni, ti přátelé mě vysadili na hlaváči. A hlaváč byl do tří hodin zavřený. Tak jsem seděla do tří hodin před nádražím a ted' se tam ochomýtal nějaký chlápek a viděla jsem, že chce navázat kontakt. Tak si potom ke mně přisedl a vyprávěl mi. A já jsem zjistila, on se mi představil, že to je, a podle toho co vykládal, tak jsem pochopila, že mám před sebou otce těch svých tří děvčat. Těch Biháriových. [...] Ptala jsem se ho na ty děti. Tak on že má, ale že stát mu sebral ty děti. Sociálky a tak dále, ale že on s nimi má kontakty. Ted'ka že seděl v cele s Havlem a takové řeči vedl. Prostě lhal, jak když tiskne.*“

Já jsem potom přijela domů a říkám dceři Zuzance, která neřekne ani jednu větu, která by neobsahovala alespoň jednu lež. A nevím proč. Neměla důvody, ale prostě lhala. Jsem jí říkala: ‚Zuzanko, plně tě rehabilituju. Potkala jsem se s tvým otcem. Jseš nemlich to samé.‘ Takže možná, že to tak asi je. Třeba ta Katka, ta prostřední, jednu dobu taky měla tendence lhát, ale ta to rozumově pochopila, když jsem říkala: ‚Katko, to není hezký. Proč něco...každý máme bujnou fantazii nebo něco takového. Já neříkám, že nelžu. Každý lžeme nebo neříkáme úplně pravdu. Ta lež nijak neprospívá.‘ Tak jsem říkala, já tě plně rehabilituji. Tehdy jsem zapochybovala zdali je to dědičné či není dědičné. Možná, že oni jsou v tomhle vychovávaní. Spoustu věcí jsem začala do hloubky chápat, když teďka žiji s těmi Romy, že oni lež nepovažují za nic jako...“

T: „Špatného? Nebo?“

R: „Ale to není. Já vím, že on lže, a on to ví, že já vím, že lže.“

T: „Jo takhle.“

R: „Prostě jsou nějaký určitý zákony – vnitřní. Někaký druhý život, který je uvnitř té komunity, že prostě, že by byli hrozně potrestaní, kdyby řekli pravdu na toho druhého něco. Jako, že by práskali, takže radši lžou.“

T: „Neberou...“

R: „Neberou to jako lež. Naopak jako ctnost, že neprozradili toho...tam to je pořád silný.“

T: „A zas na druhou stranu jste říkala, že jste viděla, jak jste se v nich zrcadlila, takže ta výchova tam...“

R: „Hm, určitě tam měla vliv.“ [...] „Oni totiž ti měli, ti xy, i bílé děti. A svoje. [...] Já se s ním prostě neshodnu. Mně vadí i ta jejich motivace. [...] Oni to brali jako nějaké takové poslání z té víry, ale mně se to prostě nezdálo. Když se jim potom narodily ty vlastní děti, tak jsem viděla, že dává přednost těm vlastním. To je pochopitelný. Já bych to dělala taky. Nevím. Nevím.“

T: „Vy si myslíte, že i nějak podvědomě ty vlastní... že to je přirozený?“

R: „Tak určitě. Já nevím, já jsem vlastní neměla, tak to nemůžu srovnat. (pomlka, rozmyšlení) Nevím, na to nedokážu odpovědět. Mohla bych pouze hypoteticky, protože nevím jaký by to mohlo být.“

Rozhovor s pěstounem z rodiny Beranových

Po přivítání, seznámení a dalších formalitách jsme zasedli k velkému rodinnému stolu. Odhadem zde bylo asi 12-14 míst. Respondentovi před patnácti lety zemřela manželka. V tuto dobu měli svých šest dětí (nejmladšímu byl rok) a sedm dětí přijatých. Respondent se znovu oženil. Vzal si ovdovělou pěstounku, která je zároveň mojí respondentkou, paní Adamovou. Její rodina čítala devět dětí. Všechny děti měla přijaté. V tuto chvíli mají vztah na dálku, jelikož respondentka nenašla v místě bydliště svého manžela pracovní uplatnění. Rozhovory jsem vedla s každým odděleně a v jiném městě. Oba mluvili spíše o svých rodinách, resp. dětech, které měly předtím, nežli se jejich rodiny staly jednou společnou.

T : tazatelka

R: respondent

František: syn respondenta

Radka: dcera respondenta

T: „Vy jste měli šest svých dětí a pak až teprve jste si začali...“

R: „*Ne. Ten začátek vůbec...My jsme se s mojí první ženou znali už od svých patnácti let – necelých šestnácti let – my jsme spolu chodili na dvanáctiletku do třídy. My jsme spolu asi tři nebo čtyři roky chodili, a pak jsme se ve dvaceti vzali. Ona dělala fakultu pedagogickou v Brandýse. Já musel na vojnu. My jsme se brali ještě než jsem šel na vojnu. Jsme si to tak nějak posichrovali. No a pak vlastně...akorát nám to vyšlo, že ona v květnu dostudovala, no a já jsem v září přišel z vojny. Pak se nám narodil...To už vlastně když dělala státnice, tak byla v jiném stavu s Tomášem, to byl náš první pokrevní.*

My už když jsme spolu chodili, tak jsme plánovali větší rodinu. Vždycky jsme říkali: ‚Tak tři, čtyři, může být i pět...‘ (smích) Tenkrát já jsem přišel z vojny a dostali jsme, když člověk byl dobrý voják, tak já jsem dostal také nějakou knížku jako odměnu a oni už věděli, že čekáme rodinu. Byla to Péče o dítě nebo tak něco to bylo. Tam byla zmínka o pěstounské péči. Tenkrát to byl Švejcar, myslím. Tam popisoval podmínky té pěstounské péče a my jsme si to tenkrát přečetli. Mimo jiné tam byla péče o miminko, což nás zajímalo. A to byl první impuls. A pak nějak do roka – Tomáše a Pavlínu jsme měli

do roka – ještě ani ne. Pavlína se narodila ještě o tři dny dříve než za rok od Tomáše. (smích) My jsme byli čilí.

Poté, tak nějak jak jsme měli to druhé. V podstatě nám nic nechybělo, manželka učila a já jsem měl zaměstnání tady v servisu. Jsem dělal klempířinu. A tak jako jsme říkali: ‚Co kdybychom zkusili přijmout ještě nějakého?‘ Tedy přijmout do rodiny. Jenže mezitím, než se to vyřídilo, tenkrát ten systém byl takový, že jsme dali na okres žádost. Oni přišli z okresu, podívali se jak tady vypadá byt a tak dále. Pak nás poslali do poradny pro náhradní rodinou péči, která tehdy existovala, tam jsme dělali testy a pohovory. Potom ta poradna vybírala konkrétní děcko, když tohle všechno bylo absolvované. To trvalo všechno, asi já nevím, dva tři roky. Nám se to trochu ještě zkomplikovalo tím, že jsme tady začali stavět a bydleli jsme...jo, a mezitím ještě se nám narodily další dvě. (smích) To byl Karel a Dana. Začali jsme navíc stavět. Mezitím nám souběžně běžely ty žádosti. Tak jsme to tu měli za ty dva tři roky zhruba dodělaný. Když k nám začaly chodit ty sociální pracovnice. Tady dole bydleli prarodiče a moje matka ta byla silně proti. Dokonce se objevily, to se potom zjistilo, nějaké anonymní dopisy z její strany na naši adresu.“

T: „A to byla tedy vaše maminka?“

R: „Moje matka. Ze strany manželky jsme měli výborné zázemí. Tchýně bydlela taky tady ve městě a já jsem vždycky vycházel s tchýní daleko lépe než s vlastní matkou.“ (smích)

T: „A to bylo hlavně kvůli tomu, že jste si chtěli vzít děti?“

R: „No. Tak se to všechno zase zdrželo. To už jsme věděli o té Veronice co měla přijít k nám do rodiny. To se zdrželo asi dva tři roky. To trvalo než jsme to prosadili...a podařilo se to prosadit nějak dva tři roky od narození té Pavlíny, toho druhého děcka. Takže čtyři pokrevní a pátá, tedy první z přijatých, byla Veronika.

Pak člověk začal přicházet na to, že to má smysl. Tak jsme zažádali o další, ale zase problémy ze strany babičky, ale to se nám taky podařilo prosadit, ale už řekli: ‚Dost.‘ No, ale my jsme pak ještě zažádali o další. A to se táhlo poměrně dost dlouho. My jsme tenkrát museli dost odbourávat takové ty problémy, které nám máma nakladla do cesty, ale taky se to podařilo. To jsme se tenkrát až na ministerstvo odvolávali, ale bylo to hodně vyčerpávající přesvědčit někoho, že nežijete na ničí úkor, že žijete...no prostě to bylo hrozný. No, ale podařilo se to a potom došlo k tomu zlomu po '89. Tak

přišel do rodiny...jak to bylo...První byla Veronika, z těch přijatých, druhý byl Bořek, třetí byl Aleš a čtvrtý...Tohle už byly trošku hůř sociálně přizpůsobivé děti, ale fyzicky zdravé...nám nic nechybělo. Byli jsme fit a tak jsme si říkali, že bychom si mohli vzít nějaké postižené děcko. Tak jsme tenkrát zažádali a přijali jsme přes tu náhradní rodinou péči Zdeňka. On je myopat⁸⁴. Ten je silně postižený a prakticky nepohyblivý. Má vozíček tady vedle. To byl takový zajímavý...Když jsme tam pro něj jeli po třetí návštěvě. Vždycky první, druhá návštěva a na třetí vám ho už dali domů. Tak už jsme s ním šli k autu, nesli jsme ho a že jedeme. Najednou skupinka malinkatých dětí, tak dvouletých, dvaapůlletých, sestřičky s nimi šly z vycházky a najednou ta jedna sestřička zvedla takovou malou holčičku a říká: ‚Tak se rozluč s bratříčkem. Třeba už ho nikdy neuvidíš.‘ (smích) ‚On tady má ještě sestru?‘

T: „A to jste nevěděli předtím?“

R: „‚Oni vám to neřekli? Ted’ jsme to prokecly.‘ (smích) Tak já jsem jel hned za doktorkou Holou. Ukecával jsem ji tam a ona, že se jeví úplně katastrofálně: ‚Ona vypadá, že bude nevzdělavatelná.‘ Ona byla strašně drobná, sebepoškozovala se, trhala si vlasy.“ [...]

(přichází nejmladší syn respondenta, představíme se a vyřizuje vzkaz otci)

R: „Tak jsme přijali toho Zdeňka a ted’ najednou ta Radka. Doktorka Holá říkala: ‚Oni vám to sestry řekli, že jo? Ono je to s ní katastrofální. Je nevzdělavatelná.‘ Byla drobnouká, říkali, že bude zakrnělá, že ji neporoste hlava, že bude mít zakrnělý mozek“ [...]

(vchází opět nejmladší syn a oznamuje co bylo za známky ve škole, mezitím někdo zvoní, syn jde otevřít)

R: „Tak jsme se dohodli, že nám ji dají, ale pokud by se cokoliv stalo, že ji musíme hned vrátit, že by to pro nás byla velká zátěž. No tak holka přišla do rodiny a během měsíce začala pomalu mluvit. Artikulovat během čtrnácti dnů.“

⁸⁴ Myopatie – svalová slabost

T: „A kolik jí bylo let?“

R: *„Dva a půl. Během čtrnácti dnů začala artikulovat. Manželka tenkrát měla ještě strach, že se vyvíjí až příliš překotně. Do měsíce už začala tvořit vokály, no a prakticky do půl roku mluvila. Dokonce i to sebepoškozování odeznělo. Potom jsme ještě jeli do Prahy. Tam pan docent Dobiáš dělal antropologické měření, tak zjistil, že tu lebku má v širší krajní mezi, takže vůbec to tam nehrozilo. Vůbec se to nepotvrdilo. Byly to pouze deprivace. Ona jak byla vstřícná k lidem a ono to nemělo odezvu, tak jakmile na ni někdo promluvil, tak ona se svalila do kouta, vztekala se, rvala si vlasy. Počurávala se tedy dlouho. To se počurávala skoro až do dospělosti až do osmnáctého roku věku a pak to všechno odeznělo. Říkali, že bude nevzdělavatelná, ale ona se bez problémů vyučila. Loni zkoušela nástavbu, ale to jí moc nešlo, tak se sama rozhodla, že půjde na tři roky znova do učňáku, že se bude učit cukrářkou. Má tam dobré zázemí. Pak ještě Lenka přišla do rodiny, to bylo v devadesátém roce, tam bylo zase podezření na týrání. Údajně měla afektované rodiče a oni měli podezření, jestli s ní matka neuhodila.“ [...]*

(přichází kamarád respondenta, několik minut se baví o svém společném koníčku, počasí, ...asi po pěti minutách odchází)

T: „No a pak přišla ještě Lenka, ta byla narozena v devadesátém, tam bylo podezření na to týrání. Ona má dva nebo tři sourozence v té původní rodině. Už přesně nevím. Tam byla zajímavá situace. Rodiče o ní celých sedmnáct let nejevili zájem a najednou před dovršením osmnáctého roku najednou projevíli zájem.“ [...]

(opět vchází mladší syn, oznamuje, že otec má telefon, respondent odchází, předtím mě ještě vyzývá, ať si vezmu jeho čerstvě napečené bučky)

R: *„No a tak přišla ta Lenka a ta si teď měnila jméno. Zažádala o to. Jak se ty rodiče ozvali. Tam je problém, že oni nemají práci a ten otec se dal na alkohol. Já jsem jí tenkrát nebránil. Jsou to biologičtí rodiče. My jsme nikdy netajili dětem původ. Vždycky jsme jim to na rovinu řekli. Hned ještě když byly malé. No a tak, ona za námi přišla jestli si může změnit jméno a jakmile jí bylo osmnáct, tak si zažádala a změnila si jméno.“*

T: „Změnila si jméno na jejich?“

R: „*Ne, na moje. No, takže to bylo pro mě...takový příjemný pocit. Nechtěla s těm rodiči už nic mít. Otec ji ještě zažaloval. Chtěl...tam byla chyba nebo pochybení..on na ni vlastně neplatil výživné. Vzhledem k tomu, že neměl práci. Dlužil několik tisíc. Asi dvacet tisíc to tam dělalo. Tak, aby mu to bylo prominuto, jenže on zažádal tu dceru, ale to vyplácí úřad práce, tak...myslím, že jí přišla obsílka, že...ale oni mu to stejně nepominuli. Tak to bylo zajímavé. No a mezitím ještě jsme tu měli chvíli...*“

(v průběhu rozhovoru přišel nejmladší syn a připravuje si jídlo, otec se na něj obrací s otázkou)

R: „*Jak tady Standa byl dlouho?*“

František: „*Standa?*“

R: „*Standa. Asi čtyři roky nebo pět, vid’?*“

František: „*Já nevím, to jsem byl malý.*“

R: „*To byl zase chlapec. Už třináctiletý. Neslyšící. A tenkrát nějak zemřel jim otec. To byl adoptivní syn On byl také neslyšící. Oba rodiče neslyšící. Otec mu zemřel a matka ta mu pak těžce ochrnula po mrtvici. Byla dlouho na LDN. Tak ho potom přestěhovali sem (do rodiny respondenta, pozn.tazatelky), aby spolu neztratili kontakt, protože on by musel někam do dětského domova někam na jih Čech, tak byl tady u nás v rodině. Ona poté zemřela. On se vyučil jako kuchař. Měl tady po rodičích domek, tak se poté odstěhoval do toho domku a co vím tak ten snad poté prodal a žije někde jinde, ale práci má.*“

T: „*A on tady byl do kolika let?*“

R: „*On tady byl. Tuším, že jemu bylo tenkrát asi dvanáct a půl, když mu ta máma ochrnula. A byl tady u nás v rodině asi čtyři nebo pět let. Než se vyučil a chvíli tady byl než byl schopný žít v tom domku tam. Myslím, že je taky docela dobře zařazený (do společnosti, pozn.tazatelky).*

Problém byl s tím Alešem. To byl vlastně ten třetí přijatý. A druhý přijatý Bořek. To byly takové trošku asociální povahy. Aleš byl navíc agresivní. Ten na mne dokonce jednou vytáhl kudlu v diagnostáku. To bylo drsný. Bořek – ten zase spíš občas něco čmajznul. Ten měl problémy s tím. Ale taky se kluci chytli.

Aleš, ten teda to měl dost dramatický. Ten odsad' odešel, seznámil se s partnerkou, měli spolu děcko – krásnou holčičku, jenomže on vydělával poměrně dost. Vyučil se jako zedník, takže práci měl pořád. Dělal v nějaký firmě. Ta se pak ale rozpadla a teď on ztratil práci, přestal nosit peníze a tak partnerka od něj odešla a tak tam někde přespával, ale někdy okolo Vánoc ho tam našli. On mi dlužil nějaké peníze, když odešel. Asi sedm tisíc a tak mu to asi bylo blbý sem přijít. Tak ho tam prý někde našli, sebrali ho, dostal zápal plic, ležel někde v nemocnici, ale sebral se nějak. Udělal konkurz do automobilky. Tam si sehnal ubytovnu a dělá tam teď. Trošku ho zajímá muzika. On se věnoval muzice. S ním byli teda problémy.

A Bořek to byl Cikán. Tam byl problém s tím, že tam byla poměrně špatná dědičná dispozice. Rodiče oba negramotní. Matka čorkařka, otec těžký alkoholik zbavený svéprávnosti. Asi devět nebo deset sourozenců měl a jediný z těch sourozenců nebyl...vyučení vůbec nikdo a tamti ani neměli absolvovanou zvláštní školu. Ti končili tak ve čtvrté třídě pomocné školy. No a ten Bořek ten přešel na zvláštní školu až někdy v šesté třídě. To bylo poměrně dlouho, ale podařilo se nám ho dokopat, že se i vyučil taky zedničinu a dělá. Ten má rodinu. Dvě děcka má, vid'? (obrací se na nejmladšího syna, který je v kuchyni, syn přitakává). Ten mi taky dluží nějaké...Párkrát jsme se potkali, jsme se zdravili, ale jinak. (smích) Ale říkám: ,Čert to vem, hlavně, že není zavřený.'“

A tamty ostatní všechny dobrý. Verča odmaturovala. Ta měla zase trošku psychické problémy. Té puberta začala až někdy v pětadvaceti. (smích) Zdeněk, ten postižený co je na vozíku, ten absolvoval. Pak si s ním můžete pokecat. Ten absolvoval obchodní akademii a teď je na vyšší na průmce.“

František: „Na obchodce.“

R: „Na obchodce. Lenka ta by letos měla maturovat na zemědělské škole a ta se chystá, že by to chtěla zkusit na...jak se to tam jmenuje? (obrací se na syna) Metropolitní Univerzita Praha nebo co to je. Říkám vždycky tady u těch Romáků, aby měli vzdělání, protože ona vlastně celá ta majorita ani z devadesáti procent není vyučená. To je markantní, tam jak dělá manželka.“ (pracuje se sociálně vyloučenou komunitou – pozn. tazatelky)

T: „Ano. Já jsem tam byla za ní. Přijela jsem a ptala jsem se jí na pěstounství. Stejně jako vás.“

R: „*Ale to nejsou vůbec špatní lidi tam je to...*“ (smích) [...]

T: „Vy jste předtím říkal: ‚Romáci‘, takže tyto přijaté děti jsou...“

R: „*Všecky. Všecky jsou. Akorát Radka ta zřejmě bude...nevím, tam vůbec. Zdeněk, ten údajně bude napůl. Jestli to měla matka...otec byl určitě Romák a teď jestli byla matka to nevíme. A Radka – tam se to neví. Původně měla jméno po matce, ale pak...on už otec Zdeňka taky zemřel. Myslím, že loni nebo předloni nám přišlo oznámení. On asi po čtyřech nebo pěti letech, co byla tady u nás v rodině, přiznal otcovství. Takže já nevím, ale nevypadá to... ta je taková...nevím no...a jinak všichni ostatní to byli Romáci jak poleno.* (smích) *No Lenka, ta taky, tam je to jasný.*“

T: „Takže jste s nimi všemi teď v kontaktu?“

R: „*Tak téměř se všemi. Akorát ten Aleš, ten zmizel, protože...říkám, ten se tady neobjevil. A ten Bořek. Párkrát, tak na půl pusy se pozdravíme. S děckama udržují kontakt, to jo. Tak s těma dvěma a Standu jsem už dost dlouho taky neviděl. On teda hodně dělal. Chodil jako pomocný kuchař do nějakého bufetu, takže ten byl furt v práci. Ten tady byl někdy vloni naposledy na jaře se tady najednou objevil. On dřív, když měl více času, tak se za námi v létě zastavil a jezdili jsme k vodě nebo tak. On rád plaval.*“

T: „A v kolika letech jste si ty děti brali?“

R: „*Kolik nám to bylo?*“

T: „Ne, myslím děti.“

R: „*Jo, děcka jaké byly? Počkejte. Veronice byly tři, tři a půl. Bořek, ten byl velký. Právě tenkrát jak jsem Vám říkal skrz tu babičku, ty problémy, tak tam nám to dlouho trvalo. S ním jsme navázali kontakt, jelikož byl ve stejném dětském domově jako Veronika. Tam jsme ho vlastně poznali – přes ní. Oni spolu kamarádili. Ale ono se to zdrželo. On poté přešel jinam. Tomu bylo šest nebo skoro sedm když přišel do rodiny, ale já jsem tam za ním dlouho a poměrně často, jezdil jsem za ním skoro rok, půldruhého roku tuším. Takže jemu bylo šest nebo sedm, přesně nevím. A Alešovi, tomu byly tři tuším, pak Zdeněk ten byl taky tři a půl, Radce byly dva a půl. Lence byl rok. Tomu Stan-*

dovi bylo skoro třináct nebo dvanáct a půl v té době. A kdo ještě byl? To je vlastně všechno. Poslední byla Lenka“.

T: „A děti je přijaly dobře a vůbec vaše děti?“

R: „*Běžně. Víte jak to chodí. Třeba když jsme přivezli Veroniku, tak v tom věku tady byla Dana, tak trošku ta žárlivost. Ono to funguje jako ve společnosti. Když se vezmou ty co třeba trochu ničily věci, tak jako ten Bořek. To byl takový trošku raubíř. Oni ho z té skupiny sami vyřadily do jisté míry. Jenomže pak se zase někdo našel, kdo s ním navázal kontakt. Třeba někomu sebral hračku nebo někomu něco čórnul, tak ten se na něj naštvál. Prostě jak to chodí ve společnosti. No, ale za chvíli zase dobrý.*

Potom v té dospělosti se to rozdiferencuje víc. Když mají třeba nějaké problémy...oni se třeba normálně pozdraví všechno, ale nějaké vřelé vztahy. To už vidíte, jak navazují ty kontakty a udržují například jenom ti, kteří si byly navzájem sympatičtí.“

T: „Takže sourozenci jsou tady pouze Zdeněk a Radka?“

R: „*Z té skupiny přijatých ano.“*

T: „A samozřejmě pak vaše děti.“

R: „*Copak ty. Ty jsou bez problémů.“*

T: „A podle čeho jste si ty děti vybírali?“

R: „*Vůbec jsme si nevybírali. My jsme říkali: ‚Že nám je to..‘ Nám to bylo úplně šumafuk.“*

T: „Takže formuláře, které jsou pro zaškrtnutí jaké dítě chcete?“

R: „*Ne. Tam bylo jestli chceme...ale my jsme vždycky psali, že nám je to jedno. Kdo to potřeboval, tak ho sem dali. Já jsem ještě před dvěma lety, ale to už víceméně...my jsme to vlastně celý život budovali. Všecko jsme budovali při dětech. Tady je to všechno přestavěné. Tu jsme stavěli tady garáž, tuhle dílnu. (ukazuje ven z okna) Já vám pak ukážu. Prostě člověk jim musí přiblížit ten život skutečně jaký je, takže se vším všudy. A nejlepší je, když je utáhnete na nějaký zájem. To se skutečně povedlo. Mohu říct. I když to zrovna nebyl specifický zájem, který mám já. Mě vždycky zajímaly ty technické věci a sportovní věci. Tak oni si pak přes tohle co jsem jim dal jako podnět já nebo manželka, tak si vybraly něco jiného. Podle svého gusta. Skoro každý se na něco chytil. No a*

jak se něčeho chytl, tak je to bez problémů. Takže tady máme nějaké staré motorky. To dělaly. Na vodu jezdily. Máme lodě, windsurfing,. Jsme jezdili na vodu s windsurfingem, teď to lítání. Někdo se chce svézt v letadle, tak se svezeme.“

T: „A říkal jste, že jste lyžovali.“

R: „No. (smích) *Ale to vždycky jenom někdo. Nemůžu říct, že by všichni šmahem. Zdeněk ten třeba zase, ač vozičkář, tak oni hrají na vozičku florbal. Dají na to hokejku. Dokonce byl i v Itálii a hrají nějakou ligu. Radka ta je zase taková pasivní. Ta má úžasný přehled přes všechny..od formule jedna až po posledního fotbalistu. Ta má naprosto věrohodný přehled, kde se co děje. A jinak Lenka ta hraje florbal. Nejdřív hrála fotbal za holčičí tým, pak se dala na florbal, tak ta hraje florbal. Karel, z těch pokrevních, ten zase spíš veterány. Tomáš, ten nejstarší, zase podniká. Takže to je zase něco úplně jiného.“*

T: „Takže je to různorodé?“

R: „*Silně různorodé.“*

T: „Ještě jak jste mluvil o biologických rodinách. Úplně na začátku s tou holčinou, jak se ozvala ta její rodina. Byly předtím děti ve svých rodinách? Nebo byly v dětských domovech?“

R: „*Myslím, že od narození byl v kojeňáku jenom Aleš. Aleš...Zdeněk, Radka. Mám takový dojem. Většinou se dozvím málo o tomhle. Ale tam vím, že údajně matka – alkoholička a že někde popijela v hospodě dva dny a nechala je s kočárem venku, takže je sociální pracovníce sebraly z ulice a daly je do děčáku. Ale nevím, kdy to bylo, ale zřejmě když ještě byly malé. Zdeňkovi. možná byl rok a Radce ještě míň nebo Zdeňkovi rok a půl a Radka. to je od něj o rok nebo o dva? Nevím, ale v takovém nějakém rozmezí to bylo. Já už přesně nevím. Ty byly odebrání. Počítám zřejmě tak v tom věku jednoho až dvou let. Aleš ten snad byl od narození v kojeňáku. Toho údajně se matka v porodnici zřekla, že nemají kde bydlet. Jsem se dozvěděl. Oni byli s manželem na ubytovně a co vím, tak ten manžel byl pořád na střídačku zavřený. On pořád recidivoval, ale zřejmě nebyl špatný pracant, protože on pracoval myslím v Praze jako řidič. Jezdil tam s nákladákem. A vždycky když přišel z kriminálu, asi třikrát co já pamatuji, tak ho vždycky zase zaměstnali. Takže on špatný pracovník zřejmě nebyl, ale byly tam zřejmě nějaké problémy...jestli nějaké krádeže nebo nevím...“*

Veronika ta přišla do děcáku nebo kojeňáku snad v roce, v roce a půl, protože tam se nějak ty její rodiče rozvedli a matka ta byla, mám dojem... jestli ona se nenarodila matce dokonce ve vězení. Matka byla zavřená a Veronika ta byla poté umístěna do dětského domova. Ta byla odebrána, tuším, nějak v roce. A Lenka ta asi v půl roce...tenkrát ten úraz se jí údajně stal. Měli podezření...ona údajně matka s ní byla na středisku na nějakém vyšetření a tvrdila, že jí upadla, ale ono tam bylo podezření, že byla v afektu a že s ní možná nějak víc praštila a ona měla hematoma na mozku, postižený zrak, ale to se jí nějak vstřebalo. Naštěstí to bylo na středisku, takže hned jak zůstala bez sebe, tak ji oživil. Vrtulníkem ji převezli do Motola a zachránili ji, ale pak už ji do rodiny nedali. A ten Standa ten přišel až dlouho. Ještě pak dlouho jsme jezdili za tou jeho mámou. Ona nemohla chodit. Pak byla umístěna do domova důchodců a zemřela asi dva roky potom.“

T: „Vracely se děti nějak k těm svým biologickým rodičům? Ptaly se na ně? Nebo je nějak vyhledávaly?“

R: „Abych řekl pravdu, tak vůbec ne. Dneska se razí taková tendence, že mají pěstouni strach. Vůbec. Já bych řekl... mně se tohle stalo akorát u té Lenky, ale ostatní vůbec neměly zájem. Kolikrát jsme jim říkali: ‚Poznejte svoje biologické rodiče.‘ Ale nechtěly. Třeba takový Pavel na Moravě. (přijatý syn manželky respondenta; setkala jsem se s ním při rozhovoru s manželkou respondenta) To je ten bez té nohy, jestli víte.“

T: „Potkala jsem ho tam.“

R: „Tak ten vůbec. Tomu jsme říkali nebo manželka říkala. Poznej svoji matku. Můžeš za ní. Ale on: ‚Já ji nechci vidět.‘ Ona ho vlastně zmrzačila. Ona nějak když byla v jiném stavu, tak si od něj chtěla pomoct a nějak mu přeložili pupeční šňůru při tom zákroku a ona se mu ta jedna nevyvinula a tak ji museli nějak hned po porodu amputovat. A druhou tu má pochroumanou. Tu mu zachránili. Ten o mámu nechce ani brnknout.“

Když teď Zdeňkovi a Radce přišlo oznámení, že jejich otec je po smrti. To bylo vlastně kvůli tomu, že oni by bývali měli možnost požádat o sirotčí důchod. Ještě oba studují. Tak taky jako vůbec to s nimi...Nezájem.“

T: „Vy jste je měli všechny v pěstounské péči nebo v adopci také nějaké?“

R: „V pěstounské. V adopci jsme neměli. My bychom to tenkrát finančně nezvládli. Když máte děcka v pěstounské péči, tak dostávají dávky pěstounské péče. [...] Vůbec

říkám, že ten problém té pěstounské, že tam je určitá vazba na ty rodiče...to vůbec. Nebyl žádný problém.“

T: *„Takže poté ani nemyslely když jim bylo osmnáct, že by šly někam zpátky...“*

R: *„Ne, vůbec ne. A to bylo právě zajímavé u té Lenky. Můžu Vám říct, že to se odvíjelo tak, ten rozhovor. My jsme...to tenkrát začala mít Veronika nějaké úlety. Ona byla taky dvakrát na psychiatrii. To byla ta první z těch přijatých. Dobrá holka všecko, ale v těch pětadvaceti najednou začala dělat ze sebe...ona byla taková drobnější...jako takovou ukřivděnou a začala si strašně vymýšlet. Vymýšlela si strašné nesmysly. A běžně to na veřejnosti...já jsem se potom dozvěděl takových věcí, co se u nás děje, o kterých se mi ani nezdálo. [...] No a protože měla ty problémy v té době..my jsme zrovna byli na setkání pěstounských rodin. To pořádal kraj a najednou zazvonil telefon a volala nám Verča, protože ta byla tady doma. My jsme tam tenkrát byli asi jenom Lenka, Radka, Franta myslím. Nebyli jsme tam prostě kompleť. Veronika ta už pracovala a říkala Lence do telefonu: ‚Hele volala nám sem tvoje máma.‘ Říkám: ‚Co ta Veronika blbne. Sedmnáct let se nikdo neozval. Ona má zase nějaký úlet nebo něco.‘ (smích) Tak jsme jí říkali: ‚Tak řekni, že nejsme doma a tohle...a nebav se s nimi, ať zavolají až v neděli večer.‘ No a ona to byla skutečně pravda. Oni večer zavolali znova. Zřejmě asi seděli někde v hospodě, tak třeba nám volali šestkrát za noc až do tří do rána. (smích) A já už potom, když už to trvalo asi týden, tak říkám...ona vždycky nějak tak nebyla doma nebo ‚Já s nimi nechci mluvit.‘ Tak říkám: ‚Prosím tě jsou to tvoji biologičtí rodiče.‘ My jsme o nich nikdy špatně nemluvili. To u žádného děcka. To je taková zásada, která je potřeba...i když víte, že jsou na tom blbě, ale člověk zase nezná tu jejich historii a nevíte, oni za to třeba taky nemůžou, že tak dopadli.*

Tak ona si vzala telefon a teď se to odvíjelo následovně:

Bylo slyšet jak říká: ‚Hele, seš dospělá?‘

A ona říká: ‚Jsem.‘

‚Máš občanku?‘

‚Mám občanku.‘

‚Tak vem občanku a přijed' k nám. My jsme tvoji rodiče.‘

A Lenka říkala, to mně teda velice polichotilo. ‚Ale já mám rodiče tady.‘

‚No, ale my jsme tvoji pravý rodiče.‘

A ona říká: ‚Ale ne, já mám tady rodiče.‘

‚No, ale tady máš taky sourozence‘

A ona říká: ‚Ale já tady mám taky sourozence.‘

A ten otec jí pak začal nějak sprostě nadávat. Lenka se rozbrečela a od té doby s nimi už nechtěla nic mít. No a pak hned si změnila jméno. Přišla a říkala, že by si ráda změnila jméno. Měla to vyřízené během týdne. To už si mohla zažádat sama, když byla dospělá. Asi pětiset korun platila nějaký kolek říkala. (smích) Akorát pak chuděra musela všechny doklady zase předělat, ve škole hlásit změnu...“

T: „A už se pak neozvali?“

R: „Pak ještě asi...“

František: „Dvakrát...“

R: „Dvakrát nebo třikrát...“

František: „Jednou určitě.“

R: „Dvakrát nebo třikrát po telefonu určitě a pak přišla ta žaloba. Ten otec vzhledem k tomu, že je dospělá už na ni nechtěl platit přídavky na děti. No, ale to už pak nevolali, to už ne. My jsme se s nimi tenkrát u soudu setkali s těmi rodiči. Víím, že ona měla staršího brácha a ten byl nějak, nevím jestli to měl po úraze, ale ten byl bez ruky. Levou paži neměl.

A u ní byl ještě jeden paradox. Ona byla tuším jako druhá narozená. Co byla už u nás v rodině, tak oni si pak pořídili ještě jedno děcko. Shodou okolností, protože tu Lenku jim nedali. Oni to Romáci dělají, že ji pojmenovali naprosto stejně. A u Lenky se objevila asi ve dvou letech nějaká srdeční vada. Neměla vyvinutou přepážkou mezi předsíní a komorou a nějak se jí mísila krev a ona se unavovala, modrala. Tenkrát jsme s ní byli na vyšetření v Motole a tenkrát nám řekli, že to je bez problémů operovatelné, ale že se to musí udělat v rozmezí třech až patnácti let. Pak že už to nejde. Když jí bylo asi tři a půl roku, tak ji objednali na tu operaci. Odoperovali ji. Během měsíce byla Lenka už v pořádku. Líkala jak brok. Ted' už je naprosto zdravá. No a najednou, to si představte, za dva roky, nám přišla z Motola obsílka, že Lenka má jít na operaci srdce. Říkáme: ‚Vždyť to není možné.‘ Nám volali, ale Lenka je odoperovaná. Oni říkali: ‚Jak je to možné? A jmenuje se Lenka Nováková.‘ Říkáme: ‚Ano, Lenka Nováková.‘ Tak pak jsme teprve podle rodného čísla zjistili, že to je její mladší sestra, která měla úplně tu samou srdeční vadu. Takže jsme se dozvěděli, že si pořídili ještě jedno děcko. A myslím, že ted' má ještě...že potom si pořídili ještě jedno děcko. To byl snad bratr. Ten nejmladší, protože když ted' vyřizovala ty papíry ohledně toho soudu. Ohledně toho

výživného. Tak ten snad je taky odebraný. Myslím, že teď v té rodině zůstalo jenom jedno děcko. Nevím, jestli to byl ten nejstarší nebo ta Lenka. A jinak všechny ostatní jsou v ústavu.“

T: „Takže nějaké zprávy o těch rodinách máte?“

R: „Sem tam co se dozvím. Třeba teď tak, že jsme vyřizovali ty lejstra okolo té Lenky. Jinak ne. A že volali. O té Lence to víme. Co se týče Zdeňka...od toho Standy to jsem věděl, protože s nimi jsme byli v kontaktu s těma rodiči co zemřeli. S Veroničinými to vůbec ne. To nevím. Akorát pak nám přišlo, že jí zemřel otec. Tak Verča, potom to už byla dospělá, tak si vyřídila sirotčí důchod. To jsme se dozvěděli, že ten otec nežije a matka, že je snad zavřená někde na Slovensku. A jinak nic víc. A o Alešovi o tom vůbec. To jsme se nedozvěděli vůbec nic.“

T: „Jak přijímalo děti vaše okolí, tedy kromě vaší maminky, která to těžce nesla, že máte takhle velkou rodinu s pěstounskými dětmi?“

R: No, tak různě. Řada lidí říkala třeba těm pokrevním děčkám: ‚Kdyby vás nebylo tolik vy byste se měly líp.‘ A dělí to na vlastní a nevlastní. Já říkám vždycky: ‚Pokrevní, nepokrevní.‘ Protože jakmile máte to děcko jednou v rodině, tak to se nedá takhle rozdělovat. To by byl začátek konce. Někteří tomu zase fandili, tak se snažili nám pomoci, ale většinou žádné velké problémy.“

T: „A děti ve škole?“

R: „Taky jsme neměli nějaké extra zvláštní problémy. Takové drobnější, ale to bylo většinou u těch dětí, které byly trošičku víc hůře přizpůsobivé sociálně. Třeba ten Bořek nebo Aleš, že něco někomu čórlí nebo někomu něco rozbili nebo se poprali a tak. To se vždycky vyřešilo. Trošku, tenkrát tady ve školce, jedna paní učitelka...(smích) Tu jsem nemohli přesvědčit...prostě..my jsme chovali zvířata. Tady ještě na zahradě máme ovci, slepice. Ti jsme tady měli dokonce i prasata. Jsme dělali zabíječky. Kozu jsme měli. Tenkrát to bylo celkem dost velkým přínosem pro nás. Jenomže to lítáte jako smrťák. Přes léto s kosou...Ono to bylo dobré. Pak, ale byl problém, že už jsme...to ještě tchýně – panímáma od první ženy – dělala tady ve stanici a oni vždycky na podzim prodávali za sedmadvacet korun metrů brambor. Takové ty přebrané, horší. [...] (vysvětluje úpravu brambor pro prasata) Pak už ten zdroj nebyl, tak už to bylo horší.“

Ted' už jen jednu ovci, abych nemusel sekát zahradu. No, tak to bylo s těma zvířátama. No a v té školce...proč to vlastně říkám. (smích) A abychom měli pro ně krmení, tak já jsem to krechtovál a vždycky děcka lezly do té díry. A ve školce...oni ty děti mají někdy tady (ukazuje na lokty) suchou kůži. My jim to sice mazali, ale oni tam pak mají takové pigmentové hnědé fleky a my jsme nepřesvědčili paní učitelku, že je prý nemyjeme, že o ně nepečujeme. A ted' ještě Bořek řekl, že byl den předtím v knechtu pro řepu a bylo vymalováno. (smích) Tak to byla jen taková perlička. To jsme se zasmáli. Já jsem tenkrát musel od paní doktorky, naší pediatričky, si nechat napsat potvrzení, že to není skutečně zanedbanou péčí, že bychom ho nemyli, že je to opravdu pigmentová skvrna. To se tak nějak srovnalo a pak už žádné problémy celkem nebyly. Takové opravdu nějaké velké problémy. A co se týká Lenky a těch, tak tam vůbec. Ta má tolik kamarádů a to, že je černá vůbec nehraje roli. Hraje s holkama florbal...“

T: „A snažili jste se jim to nějak vysvětlovat, že jsou Romové? Bavili jste se s nimi o tom?“

R: „Ano, já jim vždycky říkám, koukejte makat, když budete mít střední školu a budete mít vzdělání, tak jste mezi Romákama elita. Což je fakt. Oni měly možnost to sami vidět, když manželka, z Moravy co je, tak ona tady dělala trošku s tou komunitou. Tam to dopadlo blbě. Jak tam zabili toho chlapečka. Ten jeho sourozenec. Tam to tedy opravdu bylo špatný. To byla skupina, tam byl cukrovar v devadesátých letech a tam dělalo pár Romáků a oni tenkrát dělali nábor do toho cukrovaru, takže sem přišli jejich příbuzní ze Slovenska. Fungovalo to. Byl to běžný cukrovar, tak to fungovalo. Po osmdesátém devátém cukrovar padl a ted' se to tam mezi sebou...a ted' se to tam různě mezi sebou...bratřenci, sestřenice... takže se tam celá ta komunita zdegenerovala, takže tam bylo silně postižených – mentálně děcek a ted' to tam lítalo. Žena tam s nimi dělala, když byla ještě tady, ale to byla katastrofa. No a oni tam s námi občas přišly (děti – pozn. tazatelky). Já jsem tam kolikrát dělal i nějaká okna na zimu, aby nezmrzli, jsme jim zasklívali, ale ono stejně třeba za týden to bylo zase rozbité, ale oni to viděly...“

To je zajímavé, že oni prošly tou normální rodinou...nebo jak bych to řekl...že oni měly možnost, že vyrůstaly tady, tak oni potom už nechtěly do horších podmínek...Oni se snaží si ten standart udržet.“

T: „Jak se tedy říká, že někdy tyto děti v pubertě tíhnou k různým skupinám, které nejsou...“

R: „Je to možné. To asi záleží také na tom, jak je to děcko ovlivnitelné. Já si nedělám nějaké ty...že to byla nějaká moje extra zásluha třeba s tou Lenkou, ale měl sem to možnost takhle prožít. Klidně by se mohlo stát, že oni by ji přetáhli do té rodiny a ona by zřejmě dopadla špatně. Ona asi jako jediná z nich má vzdělání a oni by jí někde asi nechali šlapat chodník. Většinou to oni tak dělají s některýma těma holkama. Co takhle vím od některých pěstounů, když jim ty děcka takhle odešly, že je ty pokrevní rodiče přetáhli. Většinou se to málokdy stane. Co já vím, tak těch případů je hrozně málo.“

T: „Já vím o jednom případě, ale to byl nějaký klučina, který byl v diagnózu a pak najednou odešel...prý ho to táhlo k Romům...“

R: „Vždycky je nejlepší ten co nejmíň požaduje. Rodiče, ty pokrevní, mu asi dali volnost. Ale pak si myslím, že oni na to brzo přijdou. Ale ono už je někdy pozdě...Já jsem s tím problém neměl.“

T: „Mluví se také o hlasu krve, že je to táhne...vliv geny a výchovy, jak vy se na to díváte?“

R: „Nevím...Já myslím, že ne..hlas krve přímo tenhle termín....je tam trošku jiný temperament. Je to trošku jiné, ale hlas krve to bych neřekl. Já si myslím, že Gaussova křivka mluví jednoznačně, ať je jakákoli rasa nebo to, tak je šedesát procent v jakékoli rase průměrná a zbytek něco málo podprůměr...takže já to беру takhle. Ale ano, ten temperament je tam jiný. Tak si vezměte: oni říkají, že se asi 53% dispozic se dědí. Teď si vezměte, když máte jako v případě toho Bořka negramotné rodiče oba. Matka se uměla jenom podle vzoru podepsat. Velkým tiskacím písmem uměla napsat jenom svoje jméno. Jinak vůbec nic. A to ještě musela mít před sebou vzor. A jinak neuměla vůbec nic. Negramotní totálně. Otec ještě k tomu alkoholik. Takže u toho Bořka si člověk nemohl dělat velké iluze. A teď ještě navíc on šest let nebo..já nevím jestli v šesti nebo v sedmi jsme si ho brali...tak strávil nejdřív v kojeňáku a pak v děčáku. To ještě ústavní deprivace navíc. A ono kolikrát potom vám nezbude moc ovlivnit to výchovou ten zbytek toho jeho života do dospělosti. Nezbude vám tam moc velký prostor.“

T: „Takže je lepší mít děti od menšího věku?“

R: „Co nejmenší. V tom se skutečně shodujeme. To můžu potvrdit na sto procent. Od co nejužšího věku je to nejlepší. Každý den toho zdržení je špatný. A já taky nevím..moje zkušenost s tím začleňováním dětí do té rodiny, když jsou pak starší. Vždycky

se to malé děcko lépe začleňuje, protože oni ti starší k němu mají takový ochranný vztah. Ale když je to naopak s rozdílem. Když je v rodině někdo mladší a pak najednou přijde někdo z přijatých starší a on toho mladšího třeba utiskuje nebo je na něj agresivní nebo mu ničí věci. Tak to je špatně. To tu rodinu tak rozhází. Špatně se tam do toho zařazuje. Nevím možná, že někdo má zkušenost jinou, ale...možná by se to taky podařilo, ale to by zase vyžadovalo více individuální péče a to už zase v té skupině pokud je větší skupina, tak je to horší. My jsme to třeba s manželkou řešili tak, že když ty děcka byly malé, tak aby neměly pocit, že jich je hodně a že se jim člověk nemůže tolik věnovat, tak jsme si to tak nějak rozdělili, že po týdnů jsme si každého z nich brali každého z nich na střídačku k sobě a on se motal pořád okolo vás. Já třeba když jsem dělal v dílně, tak jsem si vzal nějakého kluka a on se pořád šmrdolil okolo mne. Nebo máma si zase někoho vzala a pomáhal ji v kuchyni a zase si večír povídala nebo vypravovala, aby to děcko mělo pocit, že patří jenom jemu. Prostřídalo se to a tak nám to vyhovovalo.“

T: „A ty ostatní děti si hrály?“

R: „*Tak taky jsme se jim věnovali, ale ne zase třeba tolik. Vždycky po tom týdnu více individuální péče tomu jednotlivci. Tak se to prostřídalo.“*

T: „A nějaké rozdíly mezi biologickými a přijatými dětmi?“

R: „*Jak to myslíte? Po stránce inteligence nebo po stránce...“*

T: „Spíše jakou pozornost jste jim věnovali?“

R: „*Můžu říct, že to jsem tenkrát měl velké problémy s druhou manželkou, protože ona nikdy vlastní pokrevní děcka neměla. Já jsem se vždycky snažil...rozdíly jako takové nemůžete dělat...ale to bylo bez ohledu, jestli je to biologický nebo přijatý, tak když něco udělaly nebo rozbily, tak dostaly rejžák tak jako tak. A manželka tenkrát přišla a měla pocit...takhle Bořek nebyl schopný...my jsme tady měli nějaký radiomagnetofonky a on to vždycky všechno rozšrouboval a zničil. A já jsem měl třeba radiomagnetofon tady na inventárním seznamu (zařízení je evidováno a má určité náležitosti – např. inventář nábytku, věci, apod. – pozn. tazatelky) a nemohl jsem si dovolit to nechat zničit. Tak jsem ho vždycky půjčoval děckám, ale těm o kterých jsem věděl, že jsou schopný to nezničit a když třeba to chtěl ten Jirka, tak jsem musel já a musel jsem s ním pořád být, aby to nezničil. A to třeba manželka...ty mezi nimi děláš rozdíly...ale tak mu to půjčím a za týden bude po magnetofonu. To jsme pořád spolu řešili tohle dilema. Ty prý*

pořád upřednostňuješ tyhle a druhé ne. Říkám: „Ne jsi na omylu.“ Ne, ale pak jsme s tím měli trochu problémy, když zemřela moje manželka, moje první žena, tak tchýně – maminka její, tak ta nám trošičku po té její smrti začala dělat mezi tím rozdíly. Tak to jsme museli dost utnout. To se třeba stalo, že ona koupila dárky, na Vánoce třeba jen těm pokrevním. To byla její vnoučata de facto.“

(vchází dcera respondenta, představujeme se, otec se ptá co nového ve škole)

R: (obrací se na mne) *„Tak řekla byste to. Tohle mělo být nevzdělavatelné dítě a ona měla být chuděra umístěna do ÚSP⁸⁵. [...] Mně jenom tenkrát běhal mráz po zádech a běhá mi do dneška, když si uvědomím, kolik takových dětí, které tu šanci nedostanou, tam je...dneska ten systém je vůbec špatný. [...] Ale já si nestěžuji, když to tak hodnotím. Když to tak vezmete, tak fabriky se dneska rozpadly. Lidi třeba celý život budovali kariéru, podnik nebo něco. Dělal tam od nevidím do nevidím a dneska je to rozkradené. Tady to alespoň vidíte, že to někam vedlo.“*

T: *„Takže vy vlastně celou tu dobu máte toto zařízení.“*

R: *„Zařízení máme od roku tuším osmdesát devět nebo osmdesát osm. Já vám přesně nepovím a do toho devadesátého pátého roku to dělala manželka. To byla učitelka a já jsem normálně chodil do zaměstnání. A potom, aby ty děcka nemusely, když zemřela, do ústavu, tak jsem to vlastně za ní vzal já. A pak jsem se vlastně po roce a půl seznámil s druhou manželkou. Ta mi tenkrát strašně pomohla s tím Frantou. To bylo jako...To bylo hrozný. Já jsem se ze dne na den ocitl v úplně jiný roli. Já jsem tohle nikdy nedělal, vařit člověk neuměl, nic. A ted' najednou..ten zrovna začínal chodit..ted' jsme měli tady ještě rozestavěný barák. To bylo drsný. Tenkrát mně otevřela primárka tady v nemocnici oči. Já jsem s ním šel zrovna druhý den co máma umřela. Jsme vyřizovali pohřeb a tak...Jsem s ním šel na kontrolu. On byl objednaný na pediatrii. No a primárka my říká: „Co budete dělat? Ty děcka musí do ústavu. Vždyť to nemůžete zvládnout.“ Se mi rozsvítilo a povídám: „No jo, ale jestli to člověk nezvládne, tak přijdete úplně o všecko.“ Na tohle jsme byli vždycky dva. To co jsme společně vybudovali a najednou bych to všechno zahodil. Děcka by šla do ústavu a všecko by se to rozpadlo. A tak jsme to tedy zkoušeli. [...] To tenkrát to bylo vůbec na mrtvici. To tenkrát v té době akorát*

⁸⁵ ÚSP – Ústav sociální péče

vešel v platnost ten zákon o občanství. A to mi ještě tenkrát zarazili veškeré dávky. To jsme na nich tenkrát byli závislý.“

Respondent popisuje problémy s bydlením, rodinou, dědictvím. Vypráví peripetie sporů s rodinou a přerušení styků s nimi. Navíc hovoří o problémech s přidělováním občanstvím dětem.

Dcera Radka vypráví o škole, koníčcích, zvířatech atd. Rozhovor se obrátil spíše do neformální roviny. Respondent se zmiňuje o dalších dětech a jejich zájmech.

Zdeněk, s nímž jsem měla možnost hovořit, má individuální studijní plán, který mu umožňuje studovat doma přes internet. Navštívila jsem ho v jeho pokoji, který sousedil s pokojem, kde probíhal interview s pěstounem. Opět spíše neformální rozhovor, který se dotýkal studia, florbal, školy i kamarádů.

Na závěr mne respondent provedl po jejich domě. Potkala jsem se s dalšími dětmi. Respondent v souvislosti s různými zájmy dětí opět zmiňuje, že je hlavní, aby se děti něčeho „chytly“, pak nemají takové sklony k drogám, alkoholu a partám.

Rozhovor s pěstounem z rodiny Coufalových

Rozhovor probíhal v kanceláři respondenta. Začátek byl poněkud uspěchaný, jelikož jsme byli v časové tísní. Nakonec si na pokračování našeho rozhovoru respondent vyhradil čas i po splnění pracovních záležitostí. Na začátku našeho setkání mi pěstoun věnovat materiál, který zpracoval o svých dětech, na tento dokument se při rozhovoru několikrát odkazuje.

R: „Vás tedy zajímá identita dítěte?“

T: „*Mě zajímá jakým způsobem se ta identita tvořila? Jak jste s tím pracovali, protože děti jsou z jiné etnické skupiny. Jestli jste o tom nějakým způsobem mluvili? Nebo to bylo spíše potlačováno? Jestli děti tíhly k tomu, kdo jsou jejich biologičtí rodiče. A zajímá mne to spíše u dětí, které nejsou z české majority. Zajímá mne to spíše u dětí romských...*“

R: „To já takhle z paměti nevím, kolik je Cikánů, kolik je černochoů...“

T: „*To já si tady asi najdu. (v materiálu, který mi respondent věnoval – pozn. tazatelky). Pro mne není důležité každé dítě zvlášť, ale spíše obecně jak jste k tomu přistupovali? Jestli tam mělo vliv, v kolika letech jste si ty děti brali? Jak k Vám vůbec přišly?*“

R: „To tam je napsané. Mrkněte na to...“

T: „*Určitě. Tady (v materiálu – pozn. tazatelky) je i jejich současný stav?*“

R: „Ano.“ [...]

T: „*Jakým způsobem jste pracovali s tím, že děti jsou z jiné etnické skupiny? Jestli jste s nimi o tom hovořili? Jestli se samy ptaly, resp. kdy to začaly řešit?*“

R: „*Na tuhle otázku vám odpovím asi takhle...když přečtete ten dopis...já jsem chodil před svojí manželkou s nějakou Martou a ona zapříčinila to, že jsem se přišel do dětské vesničky podívat a tam už moje žena pracovala. Měla skupinu snědých dětí na starost. Skupinu osmi dětí. Já jsem z toho utíkal pryč. Tolik harantů mít doma přece není možné. Ač jsem si přál mít vždycky hodně dětí. Moje maminka taky dělala v dětském domově, než si vzala syna kulaka a pak ji vyhodili.*

Já jsem přišel do společnosti lidí, kteří tedy byli již nějakým způsobem sziti. (respondent má na mysli děti a jeho budoucí manželku ve vesničce – pozn. tazatelky) A my jsme si řekli, že kvůli lásce dvou lidí nemůžeme odmítnout vztah k těm dětem, který už měla manželka navázaný. Tak byl budován vztah já – otec a neúplná rodina. My jsme se museli přestěhovat z té dětské vesničky. Pamatuji si jak mi tehdy budoucí žena řekla...že se Nikola, to je Cikánečka, dneska tedy už žena – stařena. Šestatřicet má Nikola. Studuje dálkově vysokou školu. Je to taková velice snědá Romka. A ona nepřijala to svoje romství. Ta vesnička ty děcka hrozně poznamenala, protože tam ty děti z vesničky nebyly přijaty, na tož ještě Cigáni. A děti z vesničky třeba nemohly jezdit na výlety společně s dětmi. Když se tehdy kupovaly dětem banány nebo pomeranče tenkrát to nebylo, tak dostala každá rodina jedno balení banánů nebo pomerančů...prostě tam byly problémy.

Nikola se drhnula, až si rozedrhla kartáčkem na ruce předloktí. Chtěla být jako...říkala: ‚Maminko, já chci být bílá jako ty, jako je Šimon‘ A dodneška je to v ní. Ona když vystupuje, tak vystupuje jako paní podnikatelka. Měla takovou éru vystupování a nepřijala to. My jsme se později vzali. A mluvíme doma o Romech nebo o Cikánech. Mně je to jedno. Pro mě je to promiskue. Nemyslím v tom nic hanlivého. Já jsem gádžo. Já jsem bílejší a nikdo to ze mne neodpáře, že jsem bílejší. A oni jsou snědí. Jsou Romové nebo Cigáni. To je úplně jedno. To je jenom otázka toho, jak to může člověk pejorativně pojmut to slovo Rom.

A vedle toho jsme si vzali třeba Kláru. To je dívenka, kterou jsme si vzali až později. A ta naopak je hrdá na to, že je Cikánka. My jsme si ji vzali jako pětiletou holčičku. Nikola byla u ženy jako maličká. Dokonce tam měla sourozence v té rodině – maličké sourozence. Ještě než jsme se vzali, tak ta Barbora (jedna z biologických sourozenců Nikoly – pozn.tazatelky) byla dána do pěstounské péče jako individuální. Ta rodina byla roztržena. Ona má osm sourozenců Nikola, o kterých ví, ale neudrzuje s nimi kontakt. Pořád si Nikola chtěla něco dokázat, že je něco víc.

Ona byla původně jako debilní dítě v ústavu určená jako nevzdělavatelná, takže se od toho moc neočekávalo a ona prostudovala základní školu, vystudovala kosmetičku podlah. Tam byla jako jedna z nejlepších učeněk. Tak jsme jí to potom domluvili...ono je to finančně náročné mít tolik dětí doma, tak ji sestřičky nechaly bydlet v Brně u sebe a studovala tam střední zdravotní školu. Potom přišla sem. Koketovala nějakou dobu s tím, že by šla do řádu, ale to byl spíš úlet. Úlet z reality toho, že jsem Rom a nejsem bílá, tak aby se schovala před společností. To bylo ale velice brzy, jak sestrami,

tak námi, prokouknuté. Ona se spíš tlačila do toho světského života nebo byla tlačena. Několik partnerů se tady vystřídalo. Ona má z těch několika vztahů dvě děti. Učí na romské škole a už racionálně přijala, že je Cikánka. V tom svém čtvrtém decéniu života, v tom třetím jí to dělalo velké problémy. Říkám, to byla paní podnikatelka – Ital-ka nebo něco takového i se tak oblékala. Ale teď říká: ‚Já jsem Cikánka.‘ Učí na romské škole. To není romská škola sui genesis, ale je to škola pro děti ze sociálně vyloučených skupin, s tím, že to je v oblasti, kde ti Romové bydlí a jsou tam dvě nebo tři děti bílé. Nazveme to tedy romská škola. Tam ona učí a dodělává si speciální pedagogiku. Studuje třetím rokem dálkově. Myslím si, že toho má jako na to, že byla jako debil, dost. I kdyby tu školu nedodělala, tak myslím, že ji dodělá s pomocí nás. My jí pomáháme ve vedení a některé věci potřebuje konzultovat. Chtěla by zkusit magisterské, ale to uvidíme, jestli na to budeme mít ještě sílu. Jestli všechny děti vytáhnou až do nebes, ale pomůže mi tady v tom ta její invence. Ta se k tomu dopracovala – k tomu sebepoznávání se – až bych řekl k racionálnímu přijetí. ‚Já jsem Cikánka.‘ Jestli to je uvnitř ní...jako jestli to přijala ona za sebe, to vám nemohu přesně říct. Její partner je bílej.

Je zajímavé, že naprostá většina dětí, i těch snědých, si vyhledalo bílého partnera. Jediná Iva....Iva je dívenka, která má zvláštní školu, učiliště. Učila se kuchařkou, pracovala měsíc a já se jí nedivím, že nepracuje dál, protože na začátku práce jí nezaplatili a tak se na to vyprdla a řekla, že už pracovat nebude. Ta rodí každou chvilku nějaké dítě. Dvě první děti nezvládla. Jsou v naší péči. O další se stará. Jedno dala do adopce. O další tři se stará a myslím si, že podle svých schopností krásně. Žije s Romem, s maďarským Romem, modrookým. Je to středoškolák, který se hodně věnoval alkoholu, ale já před ním smekám. Trvalo mi to strašně dlouho, ale on dokázal, horečka čtyřicet, sbírat staré železo. On nepracuje, má strašné dluhy na alimentech z prvního vztahu. Ale v horečce čtyřicet, aby bylo za co koupit chleba, šel normálně pracovat. To je tvrdá práce pro ty Cikány...Oni se opravdu snaží. Což si myslím, že je určité pozitivum ve srovnání s Nikolou, která si...teď to přeženu trošičku...jako by se až spoléhala, že všichni mají povinnost jí pomoci, protože studuje vysokou školu a já potřebuji, aby mně všichni pomáhali.‘ Ona se snaží, ale ta Iva si všechno dělá úplně sama.

Když Ivě půjčím peníze, tak mi je sama vždycky spontánně vrátí. Nikola mi je taky vrátí, ale trvá to trochu delší dobu. Neříkám, že by mi je nevrátila. Vrátila, ale v některých věcech vůči Ivě....dejme tomu, že přijde na návštěvu, dostane nějaké jídlo..a nádobí...to z té Nikolky dostat je problém...

A Klára je děvčátko, které jsme si vzali v pěti letech. Přišla k nám když už jsme byli sžitá rodina. V uvozovkách sžitá rodina. My se sžíváme dodnes. Ta dívenka nás začala testovat. To je Cikánečka. Krásná Cikánečka. Pro ni jsme jeli...to bylo také zajímavé...to bylo po bouřce – šero, elektrika nešla...Přijeli jsme do dětského domova. Tam nikdo nebyl. Svítlo se tam svíčkami. A zezadu řeknu, s dovolením, černá huba a jenom oči svítily a bílé zuby. A malou holčičku postrkuje nějaká bába. Nevím co to bylo zač. Říkala: ‚Běž, to je doktor, tam se budeš mít dobře. Říkám: ‚To je pěkná...‘ Něco o kravkách jsem si myslel. Jsem byl mladý, tak jsem to nějak přešel. To dítě se mě chytlo a drželo se mě za ruku. Pak jsme jeli a šli jsme si jen tak koupit zmrzlinu. A první věc, která mi dodneška utkvívá v paměti ‚Že se nesmí škemrat?‘ Říkám: ‚No, to není hezké.‘ Ale kdybys chtěla ještě jednu zmrzlinu, tak ti ji koupíme. To není problém. Řekni si. Člověk se chce tomu dítěti i nějak zalíbit. Nenastavuje ty mantinely úplně tak přesně. Jako když jdeme na rande a hrajeme nevědomky komedii a čtrnáct dní po svatbě zjistíme, že se chováme úplně jinak než dva dny před svatbou. Ta holčička nás začala testovat.

Všechno bylo v pořádku, pětileté děcko, ale najednou přišla škola. A v první třídě průser. Paní učitelka skončila na psychiatrii. Druhá třída jiná kantorka a zase na psychiatrii. V třetí třídě byla Klára taková všudypřítomná. Paní učitelka řekla: ‚Kláro, nechod' po třídě, sedni si na zadek a sed'.‘ Klára se na ni podívala: ‚Kurva, ty pičo zkurvená, co mi tady budeš povídat.‘ A paní učitelka zalapala po dechu a to byla herdek baba. Potom to skončilo postupně. Ted' to říkám, tak nějak naturalisticky, že ona šla potom psychologická poradna, psychiatrie, výchovný ústav a nakonec to skončilo tak, že Klára odešla z domova na tři dny. Prostě testovala nás. Já přeskočím a potom se k tomu ještě vrátím.

Romské děvče, čtrnáctiletá Jana, vím, že jsme byli doma sami a ona testovala, co ten táta vydrží...to je taky ženská čtrnáctiletá holka – vyvinutá. Sedla si na klín a ted' se těma kozama přitlačila. A já říkám: ‚Viš co, Jano, pojd'me se projít.‘ Já jsem úplně normální chlap. Víte co myslím?...nějak se člověk nechtě dotkne kolem ramen a někdo si to špatně vyloží, protože já jsem měl zkušenost právě s tou Klárou. K tomu se dostanu. Ona i ta čtrnáctiletá holka testovala zase svým způsobem. Vědoma si svých předností.

Ta Klára šla do výchovňáku a já jsem měl možnost za ní jezdit. Brát si ji na různé konference, na výlet. První ředitelka, co tam byla hodně poznamenána padesátými, šedesátými léty – přesně striktní výchova. Všechno muselo mít řád. A to se samozřejmě malému Cikáněti nelíbilo. Holka samozřejmě protestovala, protože vysrali se na ni její

rodiče. To bylo první zklamání, žije v nějakém děckém domově, dostala se k nám a teď ta rodina jsme ji nechránili. [...] Potom pro ni byl výchovný ústav lepší, alespoň to tak deklarovala, větší bezpečí, jistota, že tam mohla být. Tam se cítila doma. A k nám jezdila na prázdniny. Tak nějak jsme k sobě měli blízko v tom, že ona mi všechno říkala a já jsem z ní dost věcí i vytáhnul a já jsem jí jednou napsal, že když nemůžu být pro ni táta doma, že bych jí chtěl být kamarádem a tátou na dálku. A tak se ten vztah nějak prohluboval. [...] A byla v deváté třídě a řekla si: ‚Ručičky, vy dělat nebudete. Nepůjdu přece dělat zahradnici.‘ Tak se rozhodla, že půjde na střední školu. Všichni říkali, že je blázen. A tak někdy v září sedla nad učení. Sama si našla střední školu sociální pana Ščuky. [...] O těch prázdninách. Chodila tady ke mně na internet. A to bylo, že různé ty holčiny kamarádí s klukama. Takové ty platonické lásky. Já jsem jí ty dopisy – maily potom dával. Jsem si je chtěl nechtěl přečíst. To byly některé ty holčičí důvěrnosti, tak když to člověk přepisoval nebo potom jí dával. Tak jsme tady potom stáli a řekl jsem: ‚Kláro, tak tomu klukovi napiš adresu do výchovňáku.‘ ‚A to mám taky napsat, že jsem Cikánka, tati?‘ A teď se rozbrečela, koukla na mě, vzala mě kolem krku a řekla: ‚Tati, já už nechci být ve výchovňáku. Já už nechci být Cikánka z výchovňáku.‘ Já jsem si myslel – zase nějaký emocionální výlev pubertální dívky. Ona to zopakovala v druhé půlce prázdnin znova. To už jsem o tom začal uvažovat. A oni ji přeložili (do jiného výchovného ústavu – pozn. tazatelky), protože se na tu střední školu dostala. Tam byla hodně nešťastná. Tam neměla vybudovanou pozici. [...] Měla tam (ve škole – pozn. tazatelky) romského kamaráda. To byl první kluk do kterého se tam strašně zamilovala. On byl také z pěstounské péče. Zcela racionálně mi říkala: ‚že pochází ze stejného prostředí jako je ona. Je to taky Cikán. Je z bílé rodiny. Vychovávala ho tedy pouze maminka, že na mnoho věcí mají stejný názor.‘ A tak spolu chodili na rande a občas jsem je vzal domů. [...] My jsme si vždycky hrozně rozuměli. Já jsem vždycky chtěl mít dceru. Mám čtyři syny a ona je opravdu mojí dcerou a nevdá mi, že je černá. Ani kdyby byla puntíčkovaná, tak by mi to nevdalo. Tahle holka měla, nevím proč, ale ona od začátku měla: ‚Já jsem Cikánka a vůbec mi to nevdá‘ A je hrdá na to, že je Cikánka.

Zkoušela vejšku, ale tam to nějak proflákala. Ona si v mnohých věcech nevěří. Potřebovala vždycky podpořit. Má bílého partnera. Miluje ho nade všechno. Má krásnou dcerušku. Mají svůj byt. Dokázali si ho koupit, resp. vyplatit toho dlužníka, který tam v něm byl. Platí z něho nájem. Je z ní správná máma i vztah k mamince se urovnal. A já jsem...asi jako každého tátu bolí, když dcera odchází, ale já ji nemohu dát některé věci...já ji mohu dát lásku táty, ale dítě se narodilo proto, aby rodiče opustilo časem.

A čím je dítě starší, tím je svobodnější. A je pravda, to dneska přiznávám, že jsem možná byl...nevím jestli to bylo dobře nebo nebylo...trochu brzdou v jejím opuštění toho vztahu táta – dcera, že jsem ji k sobě více připoutal, ale zase to možná trochu pomohlo, že měla někoho, komu se mohla svěřit. [...] Díky ní jsem dostal možnost nahlédnout i do toho romského světa.

Můj tatínek, který měl vždycky jistý despekt. A tak když jsem přivedl domů takové ty cikánské děcka, tak naši: ‚Budeš mít problémy, budeš to mít složité.‘ Měli z toho obavu, ale pamatuji si, že po čase...já nevím, kolik to těm holkám bylo...kolem dvaceti bylo Nikole, Natalii, to je černoška. Teď dálkově dodělává střední školu pro práci s etniky a dělá vychovatelku v družině. A teď byly za tátou, mým tatínkem, za dědou se podívat a nastoupily do autobusu a stály u táty a nějaké dobré sousedky: ‚Pane pozor, ty Cikánky vás mohou okrást.‘ A táta se otočil: ‚To jsou moje vnučky.‘ Táta byl na to hrdej nebo táta nad smrti vzpomínal když jsem ho vzal do Prahy a stavili jsme se za Klárou. Šli jsme do cikánské hospody a tátovi se to strašně líbilo. Něco podobného jsem zažíval já tím uváděním do toho světa. A třeba na té kolínské škole jsem pochopil, že je důležité tu vyučovací hodinu rozdělit na dvě nebo na tři hodiny, protože ta škola se o hodinu trošku vlnila, ale o přestávce se celá vzdouvala. Cikáni, to je pytel temperamentu.

Když přijdou lidi a chtějí dítě do adopce, tak jim říkám...Oni ty čtyři tolerance – věk, pohlaví, zdravotní stav a, prosím, vás hlavně, ať to není Cigán. Mě tím vždycky naserou. A já jim říkám, že co od dítěte čekají, že jestli chtějí nějaké emoce. Já mám takovou zkušenost – tu, že když přijdu domů a bílá dcera mi skočí kolem krku, tak potom čekám nějaký průser, že je těhotná nebo že chce peníze na rande nebo chce něco jiného. Ale když přijdu domů a Cikánka se mnou nemluví, to ani kliky se mnou nemluví. Když má zase radost, že jsem přišel, tak mi skočí kolem krku, že mám otřes mozku. Skočila mi kolem krku a já měl z toho...viděl jsem všechny svatý, zvracel jsem...no, typický otřes mozku. Hlavou jsem se bouchnul o zeď. ‚Hurá táta je tady.‘ Ale ať na mě byla nasraná nebo měla radost, tak klidně potom řekla: ‚Tati, já mám ve škole problém. Co s tím uděláme? Nebo pomůžeš mi nebo založíš mě, já jdu na rande?‘ Nehrály tu komedii jako ty bílé holky. Já nemám právo vyžadovat od dětí nějakou lásku, protože já nemám právo na lásku. Já mám právo na úctu. Já toužím po tom, aby když někomu dám lásku, aby mi tu lásku vrátil. Já to cítím u těch cikánských dětí, že teď mě milují a teď mě nenávidí. Ta polarita je tam vidět a vy náhradní rodiče nebo vy žadatelé chcete vztah cítit, tak si vezte cikánské dítě. Budete vědět o tom, že teď jsou na vás nasraný nebo vás právě milují. Oni nebudou nic mezi tím. A ty děti potom když vyrostou,

tak je to krásně vidět...Ty bílé děti dopadají, to si tam přečtete, šedivě, ale Cikáni dopadají buďto dobře nebo špatně. Otázka je, co je dobré a co je špatné. To je strašně subjektivní.

Vezměme to z toho zevního pohledu. Tomáš je v kriminále, to je ten homosexuál, také jsem o tom mluvil. (na přednášce v Muzeu romské kultury – pozn. tazatelky) To je jediný romský chlapec, kterého jsme měli. Ten dopadl špatně z mého pohledu, ale on je šťastný. On je homosexuál. Má tam partnera v kriminále a je spokojený. Čili to je otázka. Iva. Já jsem říkal, že Iva dopadla špatně, že žije v cikánské kolonii a žije v takových různých poměrech, ale když přijdu k nim domů, tak tam má krásně uklizeno, krásně upraveno a na svoje podmínky se snaží maximálně. Má partnera, který má půl milionu dluhů to už je...Ona je v podstatě spokojená. Kdyby Tomáš vyrůstal ve své rodině, tak by možná neměl tolik poznání a skončil by možná trochu hůře. Je to možné. On když se vrátil ke své mamince na nějakou krátkou dobu. On v té romské rodině...ono je to vlastně smíšené. On není čistý Cigán. Ona je to Cikánečka s Indem a dítě nalezené v odpadkovém koši na letišti – odhozené. Tomáš, když přišel do té romské rodiny do Prahy k té své mamince, tak on tam ty své mladší sourozence učil nějakému nazvěme to řádu. Poté byl obviňován z toho, že je učí gádžovskému způsobu života. A teď jsem si vzpomněl...já to říkám tak na přeskáčku...nevadí vám to?“

T: „Ne.“

R: „Nikola chodila s chlapcem. To jí mohlo být tak devatenáct roků. Dvacet jí asi ještě nebylo. A teď nám vyprávěla, že přišla do té romské rodiny. Přišla a sedla si ke stolu, povídali si a teď ta paní Cikánka říká: ‚Nikolo, ty vypadáš jak Cikánka a chováš se jako gádžo. Co jsi zač?‘ Tehdy jsem si uvědomil, že já těm dětem můžu dát lásku, oblečení a všechno. Ale já jsem jim nedal to romské cítění. To romipen, aby to bylo to romství. Já jim mohu nabídnout kontakt s Romem a k nám Romové na návštěvu chodili a chodí tu a tam nějakí. Naše děti zase chodili k Romům na návštěvu. A já jsem se až teď na stará kolena začal učit cikánsky, ale mě to nenapadlo učit se dřív. Mě baví cizí jazyky a myslím si, že na to nějaký dar mám. [...] Je pravdou, že žádné z mých dětí neumí cikánsky kromě těch, co jsou na té cikánské škole a znají odposloucháním hlavně vulgarismy, ale romsky se učí doma jenom gádžo – dědek starej, tedy já, ale oni k tomu nenavázaly vztah.

Vy jste mi dala otázku, jestli ta vazba k rodině. Žena mi říkala, protože ona je znala, už je měla tři čtyři roky přede mnou. Toto nebylo nikdy diskutováno, než se narodilo první dítě.“

T: „Vaše?“

R: „Když se narodil Jirka. ‚Moje maminka mě taky nosila v bříšku, ale kdo byla moje maminka?‘ Ted' vyvstala tato otázka. A už se o tom začalo mluvit. Uvědomily si: ‚já jsem černá, ty jsi bílá. Táta je bílej, já jsem černej.‘ Říkají nám ‚mámo‘, ‚táto‘, ‚babičko‘, ‚dědo‘ – vnoučata a to poslední dítě když jsme přijali – devítiletá holčička. Dvě nejmladší jsou holky. Ta mi říkala ze začátku ‚strejdo‘ a dneska mi říká ‚dědo‘. Přijala ten zvyk od těch dětí. Jak to cítí uvnitř já nevím. Zatím bojuje o svou pozici a hledáme samozřejmě i vztah my k ní a ona k nám. A ona bojuje i o svou pozici mezi děčkama. Je tam od začátku školního roku, ale to je krátká doba. (rozhovor byl realizován na začátku února – pozn. tazatelky) [...] Určitá situace nastala, když ty děti dospěly určitého věku, ale to není jenom u těch Romů, to je i u těch bílých. Tady bych řekl, že neexistuje žádná predilekce etnická, ale to je otázka toho sociálního statutu těch jejich rodičů. Oni zavolali: ‚Já jsem tvoje maminka. Oni mi tě ukradli.‘ Ty svoje pohádky vyprávěli. A vím, že jsme konkrétně s Tomášem byli na ostří nože – zmlátil tam naši asistentku, když žena byly těhotná, a on ji zmlátil. My jsme tehdy byli na něj naštvaní a on věděl, že půjde do výchovňáku, protože to nešlo. To by nám začal házet děti z okna. Už byl nebezpečný všem lidem doma. Zavolala jeho maminka a on řekl: ‚Ty nejsi moje máma. Moje máma je tady. To je ta, která mě vychovala. Můj táta je to a sourozenci jsou ty...‘ A on ji ještě označil různými dámskými orgány. A v bledě modrém se zopakovalo to samé, když přišly další děti. Nebylo jediného dítěte, které by řeklo: ‚Tak ahoj. Tamto je moje máma. Vás neznám.‘“

T: „Takže nějaké přechody, že by se chtěly vrátit, že by to na nějaký čas zkusily?“

R: „Chtěly je vidět. Kontakt chtěly s maminkou. Třeba Jana [...] Tam byl barák vybraný, hrozný bordel, nevěděli, čím jsou děti, všichni ožralý. Jana poznala svého bratra. Zjistila, že má maminku, a chtěla jí pomoci. Zjistila, že maminka chlastá první ligu. Normálně pije iron a topinky dělá na induloně a zjistila, že tudy cesta nevede. Jana

nakonec šla do Anglie, vzala si černocho. On přednáší etiku na vysoké škole v Londýně a ona dělá V.I.P. společníka pacientům ve špitálu. [...] Vyhovuje vám tato forma?“

T: „Formou je to báječný, ale chtěla bych se trochu víc zaměřit...mluvil jste o těch romských dětech. Mluvil jste o tom, že každé to romské dítě bylo trochu jiné. A mě by ještě zajímalo, jak se díváte na vliv výchovy a genů, protože to je takové dost diskutované téma.“

R: „*Když jsem sem nastupoval, tak jsem by trochu optimističtější k výchově. Myslel jsem si, že výchovou se dá více zvládnout. Mluvili jsme o Ivě...My chodíme domů přes kotelnu. Dřív jsme tam měli dlaždičky a tu kotelnu bylo třeba vždycky ráno nebo jednou za den smést. Flákaly se všechny děti jako se flákám já. Všichni to dokážeme nějak ohrát, abychom nepracovali na sto procent, ale některé věci už hraničí s tou mírou tolerance, že se to nedá vůbec akceptovat. Iva sedla na botník a dovedla perfektně odhadnout, jak dlouho to trvá – to zametení podlahy. A přišla nahoru, že je zameteno. Ta holka chodila na zvláštní školu, ještě opakují. U nás je v péči Martina, která má asi třináct roků, a ta nebyla doma s maminkou. Užívá stejných výrazových prostředků jako maminka, chová se absolutně stejně jako maminka a, s prominutím, je stejně vychcaná jako maminka. (Martina je dcerou Ivy, v péči jí však mají její prarodiče, tzn. respondent s manželkou – pozn. tazatelky) Stejnou scénu sehrála ona jako maminka. Sice může to být náhoda, ale asi to náhoda být nemůže. Já totiž..nemyslím si, že dědičnost je..nebo jestli znáte profesora Smékala z Brna. To je psycholog. Je to vynikající chlap a ten mne seznámil s teorií memů. Dědičnost pomocí memů. Říkávám to něco?“*

T: „Ne.“

R: „*To je ta kulturní dědičnost. Já jsem tady těm chlapcům vyprávěl (v rámci pracovní přednášky – pozn. tazatelky), že je ta maminka spokojená, když si pustí vážnou hudbu, když ty endorfiny v té škebli nějak působí. To dítě vnímá ten kulturní vzorec chování té maminky, tatínek, že přijde a mluví s maminkou hezky. Naopak když je doma kravál, tak to dítě přijímá...To se nějak přenáší. A ty memy se mohou předávat, to si najdete na internetu, nejen vertikálním směrem, ale i v tom horizontálním. To je třeba...se říká, že ta teorie memů, vysvětluje proč dítě v určitý okamžik oslovený svými kamarády podlehne partě, když bylo třeba sebelépe vychovááno a má sebelépešší genetickou výbavu po ro-*

dičích. To je tak, že byl člověk v nesprávný okamžik na nesprávném místě. Ta určitá možnost předávání té informace na té horizontální úrovni. Já si myslím, že tyto děti...mluvil jsem o Elišce, která určitě trpěla tím, že maminka vůbec nepřijala, že je těhotná. Pak ji nechtěla, že je těhotná a pak ji častuje těmi slovy, jak jsem říkal. A dneska se třeba ta Iva k těm dětem, které má doma u sebe, tak se chová tak, že jim dá více po prdeli než jim dáme my. Já jsem už vyrostl z toho, abych dal dítěti po prdeli. Já se třeba k tomu vrátím – k těm fyzickým trestům. Ale ty děti, které nevychovávala, tak vidí, že ty děti mají určité...a přitom to jsou její rysy chování. Ona řekne: ‚Dejte je do domova. Přece se nebudete ničit.‘ Ona už je nechce k sobě vzít. A mně to připomíná takové ty otázky, jestli je dobře, že se ty děti musí vzít z rodiny nebo ne. Ale co dělat, když táta chlastal první ligu a rozbíjel doma nábytek. A děti dostaly třeba hračky nebo kočárek a on to zastavil, aby mohl chlastat. Přišel domů a rozbil postýlku a potom Martinka malá, kolik měla – pět roků, a malá Eliška měla, já nevím, dva a půl a říkala: ‚My jsme se držely za ručičky, seděly jsme v pokoji a strašně jsme se bály.‘ Martinka, aby mohla jít k babičce, tak ona věděla, že nesmí plakat, protože táta by ji jinak nepustil. Tak ona držela v sobě ten pláč. To nebyla řešitelná situace. Asi z té rodiny se někdy jít musí.

Jedna studentka dělala magisterskou práci a měla sledovat návštěvy rodičů u dětí v kojeneckých ústavech. A v podstatě Romové a ne – Romové vyšli úplně stejně, s tím, že ty romské maminky přestaly chodit dříve za dětmi. Ptal jsem se proč? A ty matky říkaly: ‚Víte, tem boj s tou sociální sférou je pro mne předem prohraný.‘ Oni to vzdávají dřív a čím se to dítě vzalo mladší, tím dříve to ta romská maminka vzdala v porovnání s tou maminkou neromskou. Ty bílé holky, ty bílé maminky, to dokázaly jakoby vehementněji do toho investovat, za těmi dětmi více stály. Je to hrozný zjištění, ale myslím si, že to souvisí s tím, že je málo sociálních pracovníků – Romů. Ta socka je zatížena tím svým gádžovstvím, i v sebelepším úmyslu je zatížena gádžovstvím. Bylo by dobře, kdyby někdo řekl: ‚To je cikánská máma a cikánský bordel.‘ A to pozná zas a jedině Cikán. Tam nemůže...

Já jsem říkal, že svým dětem jsem nezprostředkoval romipen, nenaučil jsem je romsky, romskou kulturu jsme se snažili..nebránili jsme jim v tom, ale oni...romské písničky si pouštějí pořád. Tajtrdlíkují podle toho. Táhle zašustí listí a oni začnou podle toho se vlnit. Ale třeba ta Nikola ne. Já nevím, čím to je. Čím je to způsobený. Já vám nedokážu říct, kdyby to bylo způsobený výchovou...všichni měly úplně stejné podmínky. Děti, u kterých jsem dříve šáhl k tomu, že dostaly po prdeli. Ty děti, na které byla větší přísnost. Ty dneska jsou, nazvěme to, socializovaný nebo socializovatelní.

Od jisté doby, protože jsou tady bláznivý obránci práv s různými nápady a potom vám dcera řekne: ‚Tak si bouchni a já zavolám linku bezpečí.‘ Tak jsme říkal, že to mi za to nestojí. Takže tudy už cesta ne...

Já si myslím to, co obecně platí o Romech, že oni potřebují pevný řád. Oni ho mají docela i rádi, že se něčemu podřídí. Na druhou stranu jsou to děti přírody, svobody. Jsou to fantastičtí lidi. Fantastický je tam ten vztah projevení...jako, že cítím, že mám dcery i vnoučata...u těch romských dětí, u těch bílých skutečně přijde Alena, bílá holka, ona žije s Romem, ten je teda analfabet, ten se podepisuje pouze Pavel. To je jediné, co zvládne. On přijde pouze pro vykonání fyziologické potřeby a jinak si chodí na ryby. Ona za něj platí různé půjčky a dluhy. On jí nedává žádné peníze. Ta Alena je chudák. Ona žije na hranici sociální únosnosti nebo ekonomické. A ona přijde v neděli k obědu a neřekne: ‚Máme hlad.‘ Ona se posadí a řekne: ‚Hanko, pohlídej mi děcka, Hanko, uvař jim.‘ Hanka je holka, kterou máme doma. A přitom, že by...Nikola, ta vyžehlí prádlo a všechno a přitom ty ženský si přitom poklevetí s manželkou. Padesát praček vyžehlit není taková prča. Ted' těch praček je deset do týdne. Nebo Natalie přijde a ženský si popovídají v tom dobrém slova smyslu a přitom ona uklidí celou kuchyň. Uklidí koupelny, záchody...Nechci, aby domu chodila uklidit, ale ona přijde a nenechá to, že by seděla na zadku a jinak cítí i ten čas, co tráví s manželkou. Natalie si třeba rozumí rozhodně více s manželkou nebo mají k sobě blíž. Klára má zase určitým způsobem blíže ke mně. Ale jsou věci, které já jí jako chlap dát nemůžu. Takový ten vztah k tomu děťátku. [...] Každá holka má něco do sebe, ale když přijde Alena...já se nepamatuji, ne že bych to chtěl, já se na to dívám zvnějšku, že by ona do té rodiny – nějakou osobní invenci vložila. Já nechci aby to znělo sobecky.“

T: „Chcete tedy říct, že tam u těch Romů jsou větší emoce?“

R: „Určitě, ale nejen takové ty emoce na úrovni nějakého principu, ale i nějaké projevení. Takové ty emoce na genotypu, ale i ten fenotyp těch emocí je tam větší. To projevení se. I bych řekl, že když si někdo vezme romské dítě, tak buď to dopadne špatně nebo dopadne dobře, ale nebude mezi tím. Ty děti bílé, co jsme si vzali, dopadají mezi tím.“

T: „Vy jste říkal o těch šedých dětech.“

R: „*Šedě dopadají. Komenský řekl: ‚Nebojím se přátel, ty mne mohou zradit, nebojím se nepřátel ty mne mohou zabít, bojím se lidí lhostejných, u těch nevím na čem jsem.‘ Mně to strašně moc připomíná. Genetika. Já se k tomu vrátím k té genetice. Dřív jsem si myslel, že je to padesát na padesát. Já teď nemám žádný reálný podklad pro to. Říkám to naprosto z hlavy. Já bych souhlasil s paní doktorkou Ševčíkovou, genetičkou, která byla dříve ve fakultní nemocnici, tak osmdesát ku dvaceti ve prospěch genetiky.‘*“

T. „*A není to poté demotivující pro lidi, kteří se chtějí rozhodnout pro náhradní rodinou péči? Neargumentují tím?‘*“

R: „*Ne. Já jim to neříkám takto...Já říkám těm lidem..když někdo přijde za mnou, že si chce vzít romské dítě, tak já je připravím na to, že to není procházka růžovým sadem. Když přijde někdo, že Cikána za žádnou cenu, tak já jim předkládám, o co se ošizuje. To si člověk musí rozhodnout sám. [...] Ani u vlastního dítěte nevíte, co vás může potkat. Jedinou jistotu máte u vlastního dítěte, že se vám narodí miminko. Můžete se dozvědět předem, jestli to bude chlapeček nebo holčička. Máte vysokou pravděpodobnost, že to dítě bude zdravé, ale už v etnicitě si nemůžete být jistá. Já měl spolužáky na medicíně, kterým se narodilo...ona je blondýnka, přirozená krásná blondýna a on taky moc černé barvy nepobral. Je to taky takový ten český typ a narodilo se jim kudrnaté dítě, s černými vlasy, snědé pleti. On to chlapec neunesl. Rozešli se. Pak jsme měli genetiku a tam se to probíralo. Pořád na sebe koukali a zjistilo se z krevních skupin...to je k tomu dohnalo, že krevní skupiny odpovídaly, že by mohli být příbuzní. Pan docent tehdy na genetice jim udělal genetiku a zjistilo se, že jsou tedy, to ještě nebylo DNA, vysoce příbuzní. Šli do rodokmenu a zjistili, že asi čtyři pět generací předtím měli předky někde v Africe, že ani tady nemusíte mít jistotu.*“

Já bych nikomu neřekl: ‚Neberte si romské dítě.‘ A nikomu bych neřekl: ‚Vemte si romské dítě.‘ Já budu každému říkat: ‚Berete si dítě, které porodila jiná žena.‘ My ji většinou známe. My máme situace, kdy neznáme maminky, které porodí v nemocnici. Rodí na ukradenou občanku. Děti z babyboxu, to je ještě větší tragédie. Ten tatínek je nejistý a já vám nemůžu říct, jak to dítě dopadne. Já tuším po zdravotní stránce. Vím, jak se bude asi vyvíjet, ale já nemůžu určit ani moje vlastní děti, jak dopadnou. Jo? To není demotivující. Ten pár přichází proto, že ten nadbytek lásky se jim nepodařilo zhmotnit ve zplození dítěte a nebo je tam tolik lásky, že ji chtějí ještě někomu dát. Dát to dítěti. Tak to dávají nějakému dítěti. Oni mu dávají už tu nabídku a je otázkou, zda-

li to dítě tu nabídku přijme nebo nepřijme. A oni realizují. To, co jim tam chybělo. To řuťuťu řuňuňu pro tu ženu. To, že ten chlap může cítit, že mu řekne: ‚Táto.‘ A kopne proti němu míč. Vztáhne proti němu ruce. To on prožije. [...] Oni lidi apriori nechtějí Cikány. Samozřejmě, že když si postavím argument, proč to nejde, tak všechny argumenty budou, proč to nepůjde. A potom třeba...já nevím jak se jmenovala...jedna spisovatelka...ve Znamení kohouta.“

T: „Na to jsem se taky chtěla zeptat...na Terezu Boučkovou.“

R: „Na Terezu Boučkovou. Tereza Boučková řekla svůj názor. Má na něj plné právo. Nelíbí se mi tady jedna paní, která tady vytvořila takové sdružení pro náhradní rodiče. Já tam nechodím. V podstatě jeden z důvodů je ten, že tato paní potom podala na Boučkovou trestní oznámení pro pomluvu. Mně se to vůbec nelíbí. Já si myslím, že každý má právo vyjádřit svůj názor a ta empirie života paní Terezy Boučkové je ta, že tam jí ty kluci zklamali a bolí to. Každopádně to bolí, ale ona má určitě čisté svědomí, že udělala maximum pro ty děti, že jim dala nabídku a ty kluci to nepřijali.

Já bych měl plakat nad tím, že Tomáš zůstal v kriminále, jak tam píšu, že ve čtyřiceti letech vyjde z kriminálu a stráví dvacet let v kriminálu. Další děcka, kdybych to probral, tak Ládík, který opakovaně havaroval, já jsem ho vytáhl z hrozných dluhů. Zaměstnali jsme ho tady. On pak dobrovolně odešel a havaroval zase. Nakonec i vlastní syn se mi dostal do dluhů. Že by se mohlo říkat...Já jsem to vyslechl, tu věc, co teďka řeknu: ‚Když přijmeš děti, odnesou to tvoje děti. Tvoje vlastní děti to odnesou.‘ A já si mohu říkat, vždyť je to podmiňovací věta. Když bych ty děti neměl, tak bych mohl předat více svým dětem a oni nemuseli být v dlužích. Je to pravda nebo není? Já nevím. Neznám odpověď.“

Na druhou stranu třeba zajímavý poznatek je pro mne ten, že v podstatě všechny děti, ať bílý nebo černý, to je jedno který, ty děti...a nebo šedivý z těch smíšených vztahů končí v takových profesích – psycholog, učitel, sociální pracovník, zdravotní sestra...prostě v pomáhajících profesích. I Petr, který byl v cizinecké legii, vlastní syn, který je ranař nakonec skončí ve výchovném ústavu tady pro ty nejzlobivější kluky. Karel, ten můj nejmladší (nejmladší biologický syn – pozn. tazatelky), ten pracuje v hotelnictví, turismus, to je taky svým způsobem pomáhající profese. [...] Takže každé dítě, teď to řeknu strašně sobecky možná, moje děti má každé svoji monu. Když byl Karel malý, tak Natali – černoška – měla patnáct, tak byla taková drsná. Provokovala

okolí, protože koukali na černou hubu. Ona provokovala jako první a přitom dovedla...byl třeba krásný pohled, jak tříletého Karla, vzala s sebou na čundr se třídou. Vzala ho za ruku a šli bílý vápno a černá Natali. On byl šťastný. Že s ní může jít. První jeho slovo nebylo ‚máma‘, ‚táta‘, ale ‚kaki‘, protože Natali se tak říkalo. [...] Myslím si, že kdybych žil sám se svými čtyřmi dětmi, tak bychom si žili ekonomicky podstatně lépe, ale mělo to pro mne nějaký význam, že dokážou třeba....Třeba Radek a Petr dokážou rozbít hubu někomu, kdo se mu směje, že má černou sestru. Oni nejsou slepý, že by glorifikovaly Romy nebo říkali, že jsou hajzlové ti bílý a že by jim ubližovali. Oni to vidí reálně. Možná, že reálněji nežli já. Ale když dojde na lámání chleba, tak se vždycky zastanou toho slabšího. Dokážou ti moji bílý kluci, to říkám strašně sobecky, zastat se toho mladšího Cikána, když on je v právu. Mělo to svůj význam a určitě by se našlo mnoho...Když budu chtít slyšet to negativní, tak to budu slyšet. Když budu toužit po dítěti a chtít někomu dát lásku, tak mu ji dám. [...]

Je otázka, kdo je to Rom. Já to беру podle toho Rom – koho česká společnost za Roma považuje. Většinou je to otázka pigmentu a nějakých základních rysů. I když tady jsou Romové, kteří jsou zrzavý a pihovaní. Ti tam tedy asi nejsou zahrnuti.“ [...]

T: „Jak moc jste s těmi dětmi v kontaktu, to zjistím tady z toho vašeho vyprávění?“
(v uvedeného v poskytnutém materiálu – pozn. tazatelky)

R: „My jsme v kontaktu, v podstatě, se všemi dětmi. Tomáš se z kriminálu nedostane. Jana, to romské děvče, když přijede z Anglie, tak přiletí třeba na pivo. [...] Tam vztah je dobrý. Tak třikrát do roka sem přiletí z Anglie, což je slušný s jedním dítětem. [...] Nepřijde k nám z těch poloromských Dana. Ta nám zavolá, jenom když je ožralá nebo pod vlivem něčeho. To je nešťastná bytost, která je psychopatická. Chudák holka, která nenachází sama sebe. Myslím, že byla zkažena i naší výchovou. To říkám, tak strašně škaredě. Nemyslím si, že bychom za to mohli vyloženě my, ale to byla taková...ona je stejně stará jako Iva a když někdo přišel na návštěvu, tak Danu každý pochoval. Ona byla taková roztomilá holčička. Byla střed světa a najednou spadla z postele. Ona byla taková dívka, která pořád bebinká, hodně to v sobě pěstovala...hodně takové to sebepoškozování bylo na začátku. To určitě nesouvisí s etnicitou toho děvčete. [...] Nakonec sklouzla k alkoholu.

Ty děcka, co jsou blíž, chodí častěji. Je pravdou, že ten nejstarší, Šimon, ten k nám nechodí, protože žil zvláštním způsobem a rozvedl se. Svoje děti, které má, ty

nejstarší vnučky, nechal na holičkách. To je bílý kluk. Žije s nějakou romskou ženou nebo dívkou. Má prý krásné dítě, ale kontakt s námi neudrží. Ládík u nás byl každou chvíli na návštěvě, jakmile se dostal na scestí, tak... On se stydí. Nepřijde. To je bílý kluk.

David, bratr od Jany, ten bílý bratr, ten nechal učňáku. Půl roku před koncem učňáku, protože byl na alkoholu. Tak jsme se domluvili s Janou, že půjde do Anglie, aby vypadl z té party lidí a velmi rychle zapadl do stejné party. Janu okradl a odjel sem. Jana je z toho nešťastná. Tak ten k nám taky nechodí. Já si říkám, že nemá čisté svědomí, přitom manželka je schopná, více než já, odpouštění. Iva, ta chodí. Občas ji přivezu nebo zavolá, když nemůže přijít. V kontaktu s těma děckama jsme. Zdeněk, to je bílý chlapec, který bydlí na jižní Moravě, když měl v pořádku auto, tak přijel častěji. Občas si zavoláme. Ty vztahy nejsou špatný. Taky to odpovídá vzdálenosti. Já třeba osobně nevyhledávám kontakt s Danou, protože nejen mě, ale více lidí obvinila z nějakého pohlavního zneužívání. Když je doma, tak já jedině v přítomnosti někoho jiného, protože nehodlám to opakovat, aby se nějaké řeči šířily. Opakovaně na naši rodinu vymyslela nějaké věci, které se nikdy neprokázaly a nejsou pravdivé.“ [...]

T: „A obecně považujete tu vaši náhradní rodinnou péči za úspěšnou?“

R: „Když se mě na to ptali v televizi, tak jsem řekl, že asi bych některé věci dělal jinak, kdybych do toho vstupoval znova, kdybych tento bláznivý krok udělal znova. S tím, že bych pravděpodobně svým dětem zpřerážel hnáty, kdyby do toho chtěly jít. Důvod: je to otázka vztahu mezi těmi lidmi. My jsme na sebe neměli čas s manželkou. Nemáme čas dodneška. Takové to, zní to strašně sobecky, ale...my se nevejdeme do auta ani dneska. Do kostela musí část lidí jet autobusem. Mladí lidé, když spolu žijí, zní to sobecky, ale já si myslím, že to je podstatné k tomu životu. Když jdou děti spát a ti manželé mají na sebe čas. U nás byly pořád starší děti na to, aby chodily spát v sedm hodin. To byly moc starý na to. To nešlo. Až jsme si nakonec vyměnili svůj prostor, i časový, ale i prostor jako fyzicky. Ložnice je naše a tam nechci, aby někdo vstupoval. Dodneška je zle, pokud někdo vstoupí do ložnice. [...] Takže vybudovat si ten vztah. To, co stojí nejvíc. To je to, co mi za těch třicet roků, co žijeme v té rodině, asi nejvíc chybí, že to stojí strašně moc toho, co má být mezi manželi.“ [...]

T: „Uvažují některé z dětí, které vy jste vychoval, o tom, že by pokračovaly, že by se daly na takovou cestu jako vy?“

R: „*Uvažovaly. Svým způsobem uvažuje přítelkyně od Petra, že by si vzali děti. Určitě kdyby se s námi něco stalo, tak se o Martinu, Elišku postará Natali. Ta určitě jo, ale že by si vzaly děti. Zatím si nikdo nevzal děti. Zatím o tom uvažuje v Anglii Jana., ale ten Mike ani tak moc ne. Tam je spíš problém v tom Mikovi. Nejpřirozenější je mít svoje vlastní děti a potom kdyby chtěli...Asi by si nevzali tolik dětí nikdo, protože...asi to vidí, že to stojí strašně moc energie, že se nikam nedostanou. Manželka se nikam nedostane.*“ [...]

T: „Chápu to dobře, že jste věřící rodina?“

R: „*Ano, jsme. Já jsem studoval teologii.*“

T: „Jestli to hrálo nějakou roli v motivacích přijmout ty děti?“

R: „*Ne. Motivace u manželky byla ta, že...žena je porodní bába. Už někdy v patnácti slyšela o dětské vesničce a ta idea ji nadchla. Když byla porodní bábou v nemocnici, tak navštívila dětskou vesničku a brala si domů nějaké děti. Jezdila tam na návštěvu pomáhat jako teta. [...] Potom tam zůstala. [...] Určitě v tom nebylo náboženství. Já jsem chtěl dělat medicínu. Na tom jsem víceméně trval. I jako lékař jsem měl nějaké nutkání jít do kojeňáku. [...] Určitě tam potom to náboženství sehrálo roli. To bych asi zase lhal. Něco tam to náboženství sehrálo, ale to až potom později, když jsme řešili...my jsme to vlastně ani moc neřešili. Zkrátka jsme si řekli, že kvůli lásce dvou lidí nemůžou ostatní děcka...být jim láska odmítnuta.*“ [...]

T: „Vy jste říkal, že ke každému dítěti máte jiný vztah, ale cítil jste tam nějaký rozdíl mezi vlastními jako biologickými dětmi a těmi přijatými?“

R: „*Já jsem o tom strašně často přemýšlel. Ten vztah je, řekl bych, stejný, ale forma vztahu je jiná. Když jsem na to tenkrát mluvil v televizi, tak jsem myslel na Jirku, který je vyloženě vědecký typ, absolutní hudební sluch... [...] A vedle toho byla Iva, která se bála, že by se ručičky unavily. Tak Ivě se vyčlenilo, v lásce k ní, více prostoru, proto,*

aby se realizovala v kuchyni, a Jirka dostal více prostoru, aby mohl realizovat škebli. Škoda aby se živil rukama, když to v té hlavě měl. Iva by zase tu hlavu nepoužila ve vědecké práci. A teď došlo ke konfliktu. ‚Jirka pracovat nemusí a já musím.‘ Tak jsem na Ivu klidně křikl: ‚Ty uděláš to nádobí. Jirka se učí.‘ Rozumíte. A tam to ty děti třeba chápaly jinak. A Iva dneska říká, že to bylo dobře, protože se donutila k tomu..ona má dnes doma perfektně uklizeno. Má i vkusně, nejen, že se to líbí jí, ale líbí se to i mně i manželce. Má tam čisto, ale to je opravdu kolonie Cikánů a tam přijdete a tam není pořádně upevněný zábradlí na schodech. Je tam bordel na schodech a na chodbě, ale u ní je to opravdu jako v ráji. I když tam třeba má podmínky, ty zdi jaký jsou. Skromně, ale pěkně uklizeno.“

T: „Ještě jsem zaslechla takovou zkušenost, že k těm přijatým dětem jsou ti rodiče jakoby shovívavější.“

R: „Já se bojím, že my jsme to právě zkazili u našich dětí, že jsme byli shovívavější u dětí našich. Možná, že jsme více vyžadovali povinností u dětí, které byly přijaty, hlavně na začátku. A díky tomu Radek asi ujel s těmi penězi. Ale když jsem mluvil s profesorem Matějíčkem nebo s psychologem o tom nebo s těmi co dělají o *matrimonio-logii*⁸⁶, tak ty prostřední děti jsou na tom vždycky nejhůř. Vždycky se člověk intuitivně, ještě po předcích je nám dáno, že se nejvíc věnujeme tomu nejstaršímu a potom ten benjamínek je rozmazlovaný a na toho prostředního není čas. Ty jsou většinou ponecháni trochu napospas. Někdy to je dobře. Někdy to je problém.“

⁸⁶ Matrimonio-logie – nauka nebo věda o manželství